



247007

PEKÁR,
DÉLEN
ÉS
ÉJSZAKON.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

II.

N. M.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Második kötet.



PEKÁR GYULA
DÉLEN ÉS ÉSZAKON.



H.S. T. 1914

A két kötet ára füzve 8 frt. — Diszkötésben 10 frt.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

247007

DÉLEN ÉS ÉJSZAKON

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

DÉLEN ÉS ÉJSZAKON



IRTA

PEKÁR GYULA

II. KÖTET

Országos Széchényi Könyvtár



BUDAPEST

AZ ATHENAEUM IROD. ÉS NYOMDAI R. TÁRSULAT KIADÁSA

1898



OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1898 év 192 sz.



Az Athenaeum r. társulat könyvnyomdája

II

OLASZORSZÁG



Országos Széchényi Könyvtár



Ponte di San Giovanni.

I.

A VERONESE SZÉP SZŐKE ASSZONYA.

Országos Széchényi Könyvtár

Venezia, június.

... Ahogy kipillantok a magas, keskeny gót ablakon a Giudecca felé, a hanyatló nyári nap izzó vörösre tüzeli a Dogana sarkán levő óriási aranygolyót. A hosszu, lapos sugarak még fáradtan kápráznak meg a San Giorgio Maggiore sziget-templomának márványán, hátrább Malamocco felé pedig már rózsaszínűen törnek meg a kisikló lagunák homlokzátányán; aztán egyszerre csend lesz. Jobbra alattam a Paglia-hidon egy angol turista a kalapjához kap, a Rio di Palazzo sötét sikátorán felől, a Söhajok hidja alól kiszabadul az első üde esti szellő a juniusi naptól kábult szép városra.

Esteledik, Venezia felébred. Alattam a parti zugok-

ban alvó foglalkozás nélküli gondolások és facchinok felvetik a fejüket; a szundikáló gyufaárusok s az ujságos gyerekek a pár lépésre eső Márk-térre sietnek. — A Lidóról jövő gózhajó recsegve köt ki, parfümös velencei asszonyok és merev angol leányok lépnek a partra s mind a Piazza felé igyekeznek. Köröskörül mint egy álom mosódik el a látóhatár: az ég, mely egész nap mint egy forró ércbalt izzott a város felett, kihül, — a nyugati vörös színek lángos heve sárgává szelidül, míg végre opálos zöldre válik a tájék.

A nagy laguna-víz szinte sejtelmesen csendes: tenger ez s mégse tenger, egy bűvös tó, melyen ezerhat-száz év ragyogó uralmának a délibábjá uszik... Immár ibolyaszín ködbe foszlik a keleti ég, onnan jöttünk nemrégiben Chioggia felől a lagunák között. Két kis szigetnek a nevét sose felejttem el: nincsenek messze egymástól, a hajó közöttük halad el, előbb San Servilio-t látjuk, aztán San-Clementet. Meredek, magas falaikkal mindketten erődítés formán a tengerben gyökereznek. San Servillo csöndes mint a sir, magas sárga házának rácsos ablakaiból csak halkán, mint egy sóhaj ér hozzánk valami kiáltás... itt az örültek háza, itt vannak a férfiak. San Clemente már egészen másképp néz ki, ez a nők osztálya: a kaszárnyaforma rengeteg épület-
tömb mint egy vár emelkedik ki a vízből.

Hajónk közeledtére a rácsos ablakok tépett, inges, sápadt alakokkal népesednek meg. Kezeiket hadonászva dugják ki a rostélyon s úgy sikoltoznak, énekelnek, sirnak felénk. A gőzös közvetlen a kert fala alatt halad el; a cziprusfák lombozata alatt sajtáságos mosolyu fejek jelennek meg, melyeknek szemeiben valami olyan boldog tűzzel ég az örültség, mintha csakugyan az övék volna a mennyeknek országa. Az öt fej közül

csak egy sir, ez a fej szőke, olyan, mintha csak Palma festette volna oda a cziprusok árnyába.

Látcsövemen át tisztán látom a vonásait, fiatal leány, ki a hajó dobogására lázadóan kapja fel a két kezét s tárja ki a gőzös felé. Mit kiált? A kerekek zajában elvész a hangja, csak mikor távolodunk a szigettől, halljuk már elmosódottan: »Giulio! Giulio!« En össze-rezzenek a sikoltó hangra, mely nevemen szólít abban a fantasztikus velencei dialektusban, olaszul, s elgondolkozva nézek el a cziprusfák felé. Mély fekete árnyékukból még soká integet utánunk a fehér női kar...

Hogy lekopott ennek a keskeny gót ablaknak a márvány könyöklője!

Büszke nevet viselt valaha ez a szálló, Palazzo Dandolo-nak hívták régente: szomszédja annak az anynyiszor emlegetett nagy börtönnek, mely a Sójahajk-hidja által vagy on össze-kötötetésben a doge-palotával. Szobám czellaszerüen ives, alkóvjva üreges és mély, körülötte sötét folyosók labirintja köti össze a fél- és negyedemeleteket, melyeknek zugaiban nesztelenül hal el a lépések zaja. És valahányszor átmegyek a czimeres nagylovagtermen, mely most nagyszalon, mindannyiszor sejtelmes érzés fog el: annyi a rejtélyes emlék itt Velence minden legkisebb zugában, ezerhatszáz év óta annyi ember halt meg itt s hozzá még a legkülönösebb módon, hogy az ember úgy érzi magát, mintha egyre szenátori biborruhas lelkek és bujdosó spadasszin-lárvák szorongó tömkelegén kellene áttörtetnie...

Seholsem éreztem még annyira a »Génius Loci« lenyüggő hatalmát, mint itt. Dandolo! Micsoda büszke

név! Eszembe jut Enrico Dandolo, a peloponézusi hős, ki mint doge, 94 éves korában vette be Konstantinápolyt és koronázta meg Balduint, a flandriait, latin császárnak... S ahogy így kinézek a gót ablakon a Giudecca felé, a növekvő homályban mint valami méla kábulat fog el annyi dicsőségnek a gondolata, amennyi ennek a kis laguna városnak a márványföldjén elért. A velenceiek híresek valának a középkorban csodás mérgeikről: gyanakszom, hogy az a szép urbinoi tigris Cesare Borgia is, atyjával, VI. Sándor pápával együtt, innen tanulta el az emberirtásnak azt a tökéletes mesterségét... De a Velence leghathatósabb mérge, bűbájossága, ósidóktól fogva abban állott, hogy amint például VIII. Károly francia király követe, De Comines is leírja, fényességükkel és pompázatosságukkal kábították el az idegeneket, ölték ki akaraterejüket s tették őket tehetetlen bábjaivá a ravasz köztársaságnak. A tizek tanácsa esetleg aztán gondoskodott a többről... Vajjon az a szédületforma káprázat, mely mint valami művészies ópium-álmom elfog e csöndes nyári estén, nem az a régi, bűbajos méreg-e, melylyel a velenceiek egész levegőjüket megmérgezték, hogy ne lehessen idegen, aki ellenálljon a lagunai Circe bájainak? Mi az, hogy mi éjszaki barbárok, mint hajdanában őseink, egyre lefelé törtünk a tisztább, erősebb nap felé, mely aztán elkábit, megrészeget, szinte megöl bennünket? De tán egy városnak se jutott e bűbájosság annyira osztályrészeül, mint Velenczének, melyet az isten is arra teremtett, hogy az ember élvezze az életet benne. Opálos levegője a leggazdagabb szinektől buja, hogy ne mondjam kövér: nem természetes-e, hogy festői, az a ragyogó hármascillagja a renaissancenak, Tiziano, Veronese és Tintoretto, a világ legkáprázatosabb koloristái is valának. Az ő festé-

szetük a velencei élet mennyei boldogságának az epepeiája. Hogy a legnagyobb ellentétet vegyük összehasonlításként: a száraz éghajlatu, tenger nélküli Firenzében minden intellektualis, még a művészet is, a »körvonal« az uralkodó, ez való arra, hogy mint valami művészies irás, mintegy *leírja* a profilok kifejezését, jóságát vagy rosszását, az orr büszkeségét vagy alázatosságát, a száj érzékiségét, vagy aszkéta ridegségét... a firenziek festészete mintegy csak szövege annak a képnek, mely csupán velencei élénk színezésben válnék élő valósággá.

Toscánában a tiszta ész dominál, még a művészi ideálok legmagasabb régióiban is; az emberi elme itt mérhetetlen összetessé és áthatóvá válik, a Medici-ek udvara akadémia, hol ifjak, mint az a megsiratott génusz, Pico della Mirandola, huszonhat éves korukban a legmagasabb és legegyetemesebb tudás nivójára emelkednek. A firenzei férfiak komolyak, szinte komorak, rafaeli arczképeiken fekete bársony zekéikbe szoritottan mintegy saját elméik mélységeibe merülnek el s a végtelen rejtelmek megoldására irányítják éles tekintetüket. Szomorú emberek, kik mint Macchiavelli utóbb kétségbeesnek hazájuk felett s szörnytheoriákba tévednek, mint a »Principe« írója... Nőik inkább soványak, etherikusak, sápadtak s sajátságos, szinte álmainkig kísérő pillantásaikkal inkább a lélekre mint a testre hatnak... E csodás tiszta intellektuális világgal szemben mint egy nagyon is husból és vérből való kívánatos szép asszony integet, hivatgat telt karjaival Venezia az Adria partjára, mondván: »Ecco: éljünk és szeressünk!«

Ennek a szerelmes szép asszonynak a színekben való megéneklői Tiziano, Veronese, a két Palma, Páris

Bordone és az egész életvidor szingazdag iskola. Kimondjuk-e prózaian, hogy e különbség oka főleg a klimában rejlik, hogy ép úgy, amint a flórenczi kristálytisza levegőben a formák szembeötlő éles elhatárolása folytán a művészi géniusz szinte szükségképen szobrászivá válik s a festészetben a rajz kontur-mániává lesz, — ép aképen a velencei párás tengeri és lagunalégben a körvonal elmosódik: a színfolt válik uralkodóvá, s a búbájosan opálos csalóka légben az ember nem lát oly messzire, mint a toszkánai tiszta tájban, hanem a messze-ideálok helyett inkább örül a közvetlen való életnek. A velencei nemesek ázsiai fénytől csillogának a Cinquecentóban, tanácsosaik talpig biborban jártak s dogéjük pompára fölülmulta a keleti császárt is. Hisz tudjuk, hogy oly nagy vala a fényezés, hogy a gondoláknak még maig is divó egyszerű fekete diszítését még a XV. században rendelte el egy fejedelmi határozat: már akkor félték tőle, hogy a heliogabalusi pompaszereget még tönkre találja tenni a köztársaságot. Asszonyaik a longobard-olasz vagyis lombard faj legszebb típusait tüntetik fel; szőke hajuk dus fonatokban omlik hóvállaikra, telt keblükön gyöngy és szafir pompázik, kezük hanyagul pihen törük türkizes nyelén, szemeikben édesen játszik a szerelem s a kéjes lustaság... És ilyeneknek festették őket a halhatatlan Veronese, a »kánai menyegzőn«, Palma a »nővérek«-ben vagy a »Santa Barbarában« s Tizián az ő Venusaiban s Danaéiban. Itt nem törődnek az emberek fellegeken tuljáró problémákkal, örülnek a mának, esznek, isznak, akadémia nekik a roskadásig megrakott asztal s szeretőik mosolya és csókja... Ki az első világfi Velenczében? Aretino, az az ispotályban született fattyugyerek, a parazita, a »fejedelmek ostora«, a »világ titkára«, ki



A diadalmas Venezia.

(Veronese festménye a Dogepalota nagyteremének a mennyezetén.)

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

éles viczceivel, pletykáival és rossz nyelvével a szellemi élet központjává nővi ki magát. Gunyoros trágársága közmondásos, ösmerik az egész világon s Branthôme, midőn egy századdal később egy hirhedt serleg pornografikus domborműveit leírja, »aretinói figurák«-nak nevezi azokat. Törökök, zsidók, spanyolok, francziák keresik fel, hordják neki a pénzt, papok udvarolnak neki s elhalmozzák gazdagsággal: még sincs soha semmije. Huszonkét asszony van a házánál s mindennap mulatság. Az öreg Tiziano, ki még kilenczvenkilenc éves korában is vigan, derüsen fest naphosszat, estére mindig ellátogat hozzá; odajönnek még Tintoretto s Sansovino is... S e lakomákon a vig, brutális renaissance életerő uralkodik. Az emberek teli torokkal nevetnek s asszonyaik pogány istennői fenséggel bontják ki szőke hajukat. Nyoma sincs még a dekadens finomkodásnak, mely kétszázad mulva aztán annyira elkövetkezett Velenczére... Csak egy ember nem mosolyog az Aretino lakomáján a házigazda szellemes trágárságain: Tintoretto ez. Lelkileg valami mostoha-testvére ő a nagy Michel Angelónak, komor, nagy álmokat szövő vizionárius, kinél ép úgy, mint Michel Angelonál a szinte emberfeletti erő döbbsent meg. »Paradicsoma« a doge-palotában nyolczszáz és egynehány alakjával s teméntelen képei a Scuola di San Rocco-ban elkápráztatják az embert. »Jónása« s »Betlehemi éjszakája« erőszakos erejükben nagyon messze esnek a velencei világnézlettől... Istennem, hova törpült ez a nagy életerő a jövő századokban! A XVII. és XVIII. században a karnevál már hat hónapig tart: az egész év egy ünnep; Velence kereskedését megölte Amerika és V. Károly, hanyatlik, hát ledéren kezdi élélni életerejét. Attól kezdve, hogy vagy ezeresztendeje a doge az elfogott aquilejai patriarcháért

és tizenkét kanonokjáért egy ökröt és tizenkét kövér disznót kért váltságdíjnak és évi adónak a káptalantól s ennek az adónak a beszolgáltatása nemzeti ünneppé lön: nagyon megszorodott az ünnepek száma. Az emberek félesztendőig járnak álarczban s maskarában mint arlecchini, illustrissimi vagy avogadi... Jön aztán végül rococo dekadens szellemével, a farsangos eszü Goldoni, mint egy kaczagó emblemája, finitora a végső kornak. Tintorettótól Goldoni-ig jó darab ut! De a gitárok azért még vigan pengnek s Casanova szerelmeskedik a gondolák fekete függönyei mögött. Egyszer aztán elhallgat a zeneszó is, vége a mulatságnak, — a pierette-é sülyedt Velencez lekupja lisztes bohócsüvegét szóke fejeről s felsikolt... Dobpergés hallszik a Márkus-téren, a Napoleon kék gárdagránátosai állnak órt a doge-palota előtt. Nincs többé velencei köztársaság: megszűnt az az állam, mely a pápaság után mindenestre a legrégibb intézménye vala az emberiségnek... Keserü ébredés a rococofarsangból! Fenn a palotában a komor, hős Morosini, Dandolo és Mocenigo dogék képein bibor palástjukról a szégyen bibora szökik arczukba... De mégis feltámad még egyszer a doge; az utolsó Manin képében. Velencez aztán a legszomorubb osztrák uralom alá kerül. Ma — Velencez tán a legcsendesebb városa Európának. Vége mindennek: nappal egy gyönyörü, aranyos márványtemető, csak éjszakára élednek még fel benne a régi dicsőség fantomjai a Canale Granden.

Az a velencei lassu méreg... Ugy kezdem most érteni, hogy emberek egy napra jönnek ide, aztán itt maradnak kissé tovább: egy egész életre... Mint mikor

az ember véletlenül a teli napba pillant s szeme elkáprázik: zsibbadt érzékekkel ülök itt a Márkus-téren a Quadri-kávéház előtt. Ezernyi sokaság hömpölyög fel s alá. Az ég mélyen kék, előttem a Márkus templom úgy fest a maga ragyogó hihetlenségében, mint valami fantasztikus operadiszlet. Alulról, a királyi kert felől, a procuratiókon át zene hallatszik, a »ballo di maschera«-ból játszik valamit a katonabanda... De engem egy arcz üldöz: azt keresem mindenütt. Délelőtt láttam fent a doge palotában: egy isteni szép aranszóke asszony az, kinek telt keble nehezen lélegzik a hermelines derék alatt s gyönyörű testét aranyliliomos fehér brokát szoknya fedi. Mesés gyöngyök kacagnak ingerlő nyakán; ajkain szerelmesen boldog mosoly játszik, amint a Béke és az Igazság asszonyai közt ülve, uralkodóan nyújtja ki skárlát trónjáról gömbölyű karjait a világra... Venezia az a szép szóke asszony, aki mindenek felett uralkodott.

Kitől van ez a plafond-kép? Alól karmazsin apródok vadászebeket fognak, erről ismerhetünk rá a pompázatos Paolo Veronesere... S az elhaladó s legyezők mögött mosolygó arczok közt hiába keresem a Bella Veneziát... Kisétálok a partra. Toderó a gondolásom, ki mint egy vörös öves bronzszobor áll a márványlépcsőn, a Canal-Grande felé mutat s a fülembe sugja: »Una serenata, Signor...«

A gondola halkan siklik tova a sötét sikátorokon, melyeknek zöld vizébe csak itt-ott hull be valami lámpának a vérvörös, pettyes reflexe... A sarkokon egy-egy palota fekete, cziprusos kertje leheli magnolia

virágainak kábitó illatát a gondolára. — Itt jobbra a téren a kelő hold épen a szemébe sűt a marciális bronz condottiernek, Colleoninak, a világ legszebb lovas-szobrának . . . Aztán elmegyünk a Rialto alatt s a nagy kanálison vagyunk. A sápadt világ mélán esik a nagy üres márvány palotákra, melyek előtt az aranydiszes kikötő czölöpökre itt-ott piros dogesüveg van kifaragva. Elhagyjuk az egyszerű Palazzo Mocenigot, hol Byron lakott, Guiccioli grófnővel, — aztán jobbra a Palazzo Rezzonicot, mely most az angol Browning családé . . . E pillanatban egy zeneakkord rebben fel az éjjeli csöndben. Itt a szerenád. Egy lampionos gondola halad csöndesen végig a kanálison. Nyomában sárga, vörös és kék fénypettyek hullanak a mély zöld vizszönyegre. A Teatro Malibran kóristái ezek, kik szünetkor így koldulják össze a várost. Intek Todoronak. A Palazzo Ferro, a Grand Hotel előtt érjük utól őket. Ott van a lampionos csolnak, az angolokkal teli erkély alatt, körülöttük vagy tizenöt gondola . . . többnyire fiatal házasok ülnek összefont kezekkel bennük. Most a hegedű s a gordonka mellől egy leány kel fel s hangja mint egy arany csengő szava intonál a holdas éjszakában. A lampion fénye ép arczára esik: arany-szőke haja sodrott tincsekben hull a halántékára a füle elé — magas, erőtéljes, szinte királynői alak — de feketében van s szép nyakáról lesiklott mantillája olybá tünteti fel, mintha gyászolna . . . Az erkélyen levő pénzes angolok kíváncsi közönnyel hallgatják; valami guáno-kereskedő, ki ott az ablakban udvarol, egyszer még hangosan fölkiacag. De énbennem e csodás méla ének megremegtet mindent: a velencei régi dicsőség aranyharangjának az ekhoja ez . . . Gondolám egész az énekesnő mellé ér: megdöbbenek, — megtaláltam, ő az, a Bella Venezia, a Veronese szép széke asszonya, de nem

hermelinben többé, hanem gyászban... Nézem, nézem s hallgatom mélabús szerenádját s mikor az utolsó refrain: »Santa Maria!...« egy sikolyban elhangzik, intek Todoronak. Szerelmes lettem a Veronese megtalált szőke Veneziájába, de nem bírtam volna végignézni, hogy a trónjáról leszállt hermelines asszony gyászruhában, mint koldul pénzt hajdani alattvalóitól, az idegektől, az egész világtól...



Velenczér.



II.

CINQUECENTO.

Országos Széchényi Könyvtár

Venecze, június.

... Megvallom, soká valék szerelmes a Veronese szép szőke asszonyába. Sokat álmodoztam arról az ádriai királyasszonyról, arról a Veneziáról, aki a Gran Consiglio termében derüs boldogsággal terjeszti ki a plafondról kezét az egész világra. Szőke hajában mint mindmegannyi aranyékek ragyognak Veronesenek legszébb, szinte vakító reflexei, diadémje egy ezerszinű nap, melynek sugarai mohón törnek meg a fejedelmi vállakon.

És oly fenséges vala ez az ádriai szirén-asszony, hogy olykor szinte félve néztem fel rá Pedig hát ő mindvégig azzal a derüs örömmel tekintett le rám, amelylyel már háromszáz év óta néz le annyi

annyi bámulójára! Szerelemben az ember gyermekké válik: oly nagyszerűnek, olyan tisztának tűnt fel nekem ez a szép szóke asszony, hogy boldog lettem volna, ha szemében csak akkorára emelkedem vala, mint azok az apró page-ok, akik a Veronese kutyáival játszanak ott az előtérben. — ha csak mint egy ily bársonyzekés apródja elbujhatom vala skárlát köpenyének dus redői közé, gömbölyü térdeire, melyeken aranyliliomos brokát ruha feszül meg, hajthatom fejem s megcsókolhatom gödröcskés, gyönyörű kezeit... De jobbról s balról az Igazság és Béke sárga chlamysos asszonyai állanak őrt, — nem lehet az ádriai királyasszonyhoz, Veneziához hozzáférni.

S mikor úgy elábrándoztam a doge-palotában e hatalmas nő felett, gyakran eszembe jutott az a szomorú, nagy költő Baudelaire, ki egyik drágakőszerűen csiszolt és ragyogó szonettjében azokról az ósidókról álmodik, mikor a természet hatalmas erejében még gyönyörű — óriás nőket teremtett. Egy ily szép óriás-asszony mellett szeretett volna ő élni, gyönyörködni, dévaj, titáni, de kecses játékaiban s az óriás-szív dobbanását lesni... S ha néha nyáron az óriásnő tikkadtan leherevedett volna a tikkadt tájra, keblére dőlni s ott elaludni szeretett volna: *dormir nonchalamment à l'ombre de ses seins, comme un hameau paisible au pied d'une montagne...*

Soha a szinte félelmes fenséget és a majdnem gyöngéd bájt ennyire még megtestesítve nem láttam: hol az az ember, ki egy ilyen asszonyt meghódít? És eljött az az ember, aki előtt meghajolt ennek a Veronese szép szóke asszonyának a feje... eljött Napoleon, kinek oly nagy *bonne-fortuneje* volt az ily emblemikus asszonyok meghódításában s aki csak a

valóságos nőkel szemben vallott mindig szomorú kudarcot . . .

És amerre jártam, a Veronese Bella Veneziája üzött mindenütt. A doge-palotai freskókép asszonyában összepontosult nekem ennek a városnak minden bája: az ádriai királyasszony volt az az opálos glória a bűvös naplementékben, ő az a szeliden kábító méreg a balzsamos légben — ő az az egész kimondhatatlan rejtetem a Canal Grande holdas éjszakáiban . . . És ahogy esténkint egy-egy feketeszemű szőke leány a Jesurun csipkeműhelyéből jövet, a Márkus-téren át hazatartott, úgy éreztem én, még annak a pillantásában is a Veronese szép szőke asszonyának a szeme villant meg . . .

Hajdanában bachanáliákba ölte az epikureus vágyait; a modern epikureus mindenekfelett gondolkodó ember s így gyönyörei is intellektuálisabbak. Hajdanában az ember csak egy életet élt, a modern gondolkodó embernek ellenben, azt hiszem, az a fő előnye, hogy egyszerre több életet tud élni. A kameleonszerű, »changeant« színű elme vágya: a többszörös, a sokszoros élet, — élni egy életen belül sok életet, ha lehet, más, igen különböző nemzedékek életét. A középkori Fausztok boszorkánykonyhája az agyba lett áttéve, aranyfőzés helyett gondolat-alchimiát folytatunk. A nemzetközi élet mellett a lélek, az a primitív jegecz, az emberi szellem annyi megnyilatkozásának ösmerete által sokszögűre csiszolódik, olyan sokszögűre, mint amilyen a gyémánt jegedési formája, a negyvennyolczalj, vagy még annál is tökéletesebbre: egészen gömbalakúra, úgy, hogy az

eképen csiszolt lélek minden behatást az objektivitás szöge alatt tükröztet vissza. Gömb-alak! Hisz a régiek-nél ez volt a tökély jelképe . . . Szeretem én e modern epikureizmust, igaz, az ember elveszti szubjektív érzelmeit, melyek hamar általános ideákba foszlanak, — de sok életet él át s rászedi még az alma matert, a természetet is!

S az ideál igen magas: átélni a gondolat-alchimia segélyével minden korokat, együtt lüktetni Ádám óta minden emberrel, az egész Teremtéssel! Lelkünk köpenye alá rejtetten hány más embert hordunk magunkkal; e modern gondolat-epikureizmusnak nagymestere, Bourget, bizonyára egy egész regimentet . . . Nekem két kedvenczem vagyon ezek közt az alchimikus emberek között, kiket magunkkal viszünk, midőn a gondolatok sötét őserdején át mint filozof-legények járjuk be a világot: az egyik egy görög ifju, olyanforma, mint Apoxyoménos, ki az olympiadokon versenyez, de azért az akadémiába is jár s a cziprusok alatt márványpadokon vitatkozik Platóval. Jó barátja Pheidiasnak is . . . A másik egy cinquecentolovag az olasz renaissance korából, ki biborzekében s sokszinü diszes pantallóban áll sisakban, kardosan a Borgia Caesar zászlója alatt; jó barátja Michel Angelonak és Tiziannak, vad kedély, ki öl, gyilkol, de gyönyörű latin verseket ír, mint Bembo, imádja a művészeteket s valami félreeső kápolnában olykor zokogva borul a Madonna elé . . .

Két legszebb kora a világtörténelemnek: az antik görög világ s az olasz renaissance, mikor a viszonyok szerencsés véletlenei folytán az ember kétszer fenséges szépre került ki az almamater öléből! . . . Ha választani kellene, nem tudom, melyik korban szerettem volna inkább élni, de bizonyára czigányosan felelve, ha lehet

vala, mindakettőben. Most azonban, mikor itt a Dogepalotában állok s a Bella Venezia szemei kábitanak el, az olasz renaissanceban akarok élni. Lovagom ott áll fent a Veronese nemesei között... Egyedül vagyok a Gran Consiglio rengeteg termében, dél van, az ór szundikál, mindjárt elalszik... Most lehanyatlik a feje, elaludt.

Dél van: a Pán isten órája, mikor az élők elaluzsznak s az élettelennek vélt dolgok kelnek életre. Oly sajtáságos az, mikor az a sok festett alak ott a teremben mind, mintha méltatlankodva nézne az emberre, arra a késő torzszülöttre, ki ama nagy korszak után, még be mer fényes társaságukba tolakodni. A sok ravasz vén doge gunyosan tekint le a falról: neveikkel teleirt heraldikus szalagocskáik fantasztikusan lebegnek fejeik körül. Mind él, csak egy van halva, örökre halva közöttük, az, akinek a keretében kép helyett csak fekete vászon vagyon a következő latin irással: *Hic est locus Marini Falethri, decapitati pro criminibus*, — ez a Marinus Falierus helye, ki lefejeztetett bűnei miatt...

És mintha a Génus Loci érintette volna meg a vállamat, mint egy vízióban nyilatkozott meg előttem a nagy Cinquecento.

Csuda egy kor ez! A nagy Itália földje véges-végig vérzik; de a vér, úgy látszik, a legjobb megtermékenyítője a földnek, mert csudaszép virágok nőnek a véres talajból magasra. Az emberi szellemnek olyan virágai, amilyenek sem azelőtt, sem azóta nem termettek sehhol sem. Amint Alfieri mondá: az emberi növény egyszer virágzott nagyra, akkor is Olaszországban s ott



A hies Condottier Bartolommeo Colleoni szobra.
(Andrea dal Verrucchio firenzei és Leopardi velencei mesterek műve.)

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

is a XV. században . . . Nincs állam, nincs közhatalom : minden ember úgyszólván maga-maga egy állam. Siena és Perugia körül két-háromszáz nemes ember lakik, kiki a maga várában s harczol a város, a pápa s a császár ellen. Az emberi, az egyéni bátorság és önérzet a legmagasabb fokra háganak. A hatalom mától holnapra változik. Nagyjában véve csak egy állandó hatalom van : Velence. A Veronese szép szöke asszonya a leggazdagabb Európában s mikor évente leszáll a dogepalotai freskóról, hogy eljegyezze magát az Adriai tengerrel, a doge háromemeletes arany gályán, a Bucintoron viszi ki a védnök, Szent Márk, evangéliumával diszített gyűrűt a Lidóra. Venezia után mindjárt a pápa jön, de csak jusson eszünkbe VII. Kelemen, ki alatt a spanyolok és a Frundsberg landsknechtjei felégették az örök várost s belátjuk, hogy a pápai hatalom még se volt oly biztos abban a korban, mint a Szent Márk köztársaságaé. Ezeken kívül rabló condottier dinasztiák küzdenek életre-halálra a félszigeten : Milanóban a Visconti-Sforzak, Flórenczben a Mediciek, Urbinóban a nagymiveltségű Montefeltrék. Apró zsarnokok dulják fel a védtelen városokat ; Ferrarát az Esték rettegtetik, Riminit a feketelelkű Malatesták, Perugiát a mithikus erejű herkulesi Baglioni-k . . . nincsenek hadseregek, mindenki a maga hadvezére. Csak a kiválóbb condottierik adják bérbe kardjukat, hol Velenczének, hol Milánónak, hol a pápának. És e borzalmas zsarnokok üres óráikban verseket irnak, Plátót fordítják s Baldassare Castiglioneval elmélkednek a lélek halhatatlanságáról. És mindenekfelett fanatikus imádói a művészeteknek.

Sigismondo Pandolfo Malatesta, ki korának legkegyetlenebb embere s három feleségét mérgezte már meg, mint irják, a művész Alberti szava alatt báránynyá

vált s egy-egy szobor, vagy kép láttára extázisba esett. Hogyne, hisz mindannyian műértők voltak! A művészet czélja e korban, mint Benvenuto Cellini írja, az volt: tökéletesen festeni meg az emberi testet. A Michel Angelo utolsó itéleti angyalaiban és herkulési prófétáinak testében e lovagok a maguk athlétaidomaira ismertek. A hadakozásokból tudták a tagbaszakadt izmok játékát, hogyne tetszettek volna nekik a Tintorettó hősei? Féketlen ujjongása volt e kor az emberi energiának. Az emberek az állandó halálveszélyek közepette gyorsan éltek és vígan! Tizián és Veronese vígan vacsorálgattak Aretinónál az összeesküvések alatt, mialatt pedig a Baglionik egymást irtották Perugiában, a fiatal Ráfael kegyesen másolgatta Petrus de Castro képeit, bár mikor az óriás termetű Astorre Baglionit kidobták holtan az ablakon a köveztet s a nép a »nagyságos ur« herkulési testét nézni félénken lefutott a térre, ő is leszaladt s lerajzolta a spártai alakot, hogy aztán minden korokra megörökítse a vatikáni Heliodorus-képen.

E kor a legellentéteesebb tulajdonokat egyesítette az emberekben, erősek voltak ők testben és lélekben s csak tulesapongó energiájuk ragadta őket végletekre. De egyéniségük nem lett volna teljes egy lényeges tulajdon: a *hit* nélkül. Igen, ezek a félelmes Malatesták, Baglionok s Esték, akiknek cselekedeteit ma papirosra se lehet tenni, mind hittek renaissance-képzelmük teljes hevével Istenben s az utolsó itéletben.

Hittek még ő szentségében, a kor legborzalmasabb gonosztevéjében, VI. Sándor pápában is . . . S mivel sok bűneik miatt nagy rovásuk vala a Mindenhatónál: azért emeltették azokat a gyönyörű templomokat, melyeket, mint az emberi művészet legragyogóbb emlékeit, ekkép a renaissance zsarnokok legborzalmasabb bűneinek kö-

szönhetünk. És fogadalmainknak eleget tevén, hittek aztán bizton a paradicsomban, hol végre letéve vértjüket, a jók fehér talárjában megpihenhetnek majdan a nagy próféták árnyékában, az örökkévalóság ölén.

S most hosszan nézem el a nagy teremben a világ legnagyobb festményét, a Tintoretto paradicsomát, mely az egész oldalfalat elfoglalja. Nyolczszáznegyvennégy alak van rajta: egy óriási költeménye a Cinquecento hitének. Párfestménye a sixtini kápolna utolsó itéletének, amint-hogy Tintorettót csakis Michel Angelóval lehet összehasonlítani. Egy kisebb, de kolorista Michel Angelo ó, ki azért ép oly mély képzelemmel álmodja végig freskóin a maga biblikus, vallásos álmát. Ott áll az Üdvözítő magasan a fellegeken s körülötte sorakoznak az apostolok, patriarkák hierarkikus rangjuk szerint apró angyaloktól fellegeken vitetve. Ott van Pál a karddal, Péter a kulcsokkal, Szent Márk oroszlánjával, mely kíváncsian pillant bele evangéliumának pergament-lapjai közé... És végül ott van a mennyei boldogságnak minden glóriája. Oly felséges a kép, hogy a kortársak »maraviglia non piu veduta in terra«-nak nevezik. A nagy déli csendben mint egy Palesztrinakórus zendül meg rajta a Cherubok éneke...

Az ór felébred s egyet köhint. Vége a varázslatnak: a kép ismét elnémul. Én az ablakhoz lépek s kinézek az égre, melyen finom szárnyas fellegecskék szál-

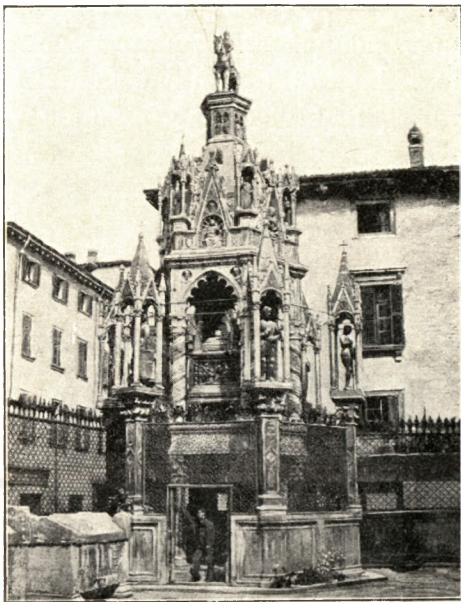
lanak tova. Mily különös: a görögök azt mondják rájuk, hogy a Phoibos Apollón napszekereinek szférás porfellegei, — Beato Angelico ellenben gyönyörű angyaloknak festé őket a Krisztushoz térő mágus-királyok felett... De sok isten is lakott már odafent abban a talányszerű kékségben, mely mint egy tágra nyitott szem, kimagyarázhatlanul figyeli az ember-állat annyi vergődését! Ah, de szép is volt az, amíg istenek laktak odafent a fellegek felett! Most már elköltöztek onnan, ki tudja hová, tán valami hálásabb planéta zodiakusába, — és elvitték magukkal azt a sokféle paradicsomot, melyet Homérosz és Tintoretto láttak odafent oly bódító vízióban. Elvitték azt az egyedüli panaczeát, a *hitet!*... Üres lett most már a mennyország, az a szép kék ég. *Légkör* lett belőle, melyet az arkangyalok helyett Falb urék kormányoznak. Na csak rajta! Büszke lehet a modern ember: bevette az eget és kiüzte az isteneket belőle. De valljuk meg materialista uraim, hogy furcsán elhagyatottan érezzük magunkat a lerombolt paradicsomban!

És valóban csodálatos: felfordult a világ rendje. A bibliai Ádám sok ezredévvél kiüzettetése után felszáll s telhetetlenségében üzi ki a paradicsomból az Urat! Hajdanában keserűen bűnhődött ily merényletért Prometheusz, ma: azt mondjuk, a felvilágosultság korát éljük. De a régi századok Hite fejében mit kaptunk? Üres a paradicsom, üres az ur széke, üres az apostoloké s a patriarkáké... A szárnyas angyalocskákból pedig buta gőzök lettek. Mint egy elhagyott mesés palota romjai közt, az apostolok fellegszéke alá meteorológusok huzzák meg magukat s denevéreként egyéb időjósok népesítik meg az elhagyott paradicsomot.

A modern égről visszapillantok a Tintoretto egére.

De szép is volt az a régi cinquecento-mennyország! És mily boldogok valának a Veronese szép szőke asszonyának a lovagjai, akik minden bűneik mellett úgy hittek Miatyánkban, hitték hogy odafent van a mennyekben . . .





A Scaligerik emléke Veronában.

Országos Széchényi Könyvtár

III.

A GIULIETTA ERKÉLYE.

» — — a tale of woe
That of Julia and her Romeo.«
Shakespeare.

Verona.

Megigértém, hogy Julia erkélye alatt, Madame, önre gondolok . . . Ime a vonat rég elhagyta már a veneziai lagunákat, prűszkölve vágta át a lombard-sikon, mely igazában már veteményes kert s melynek régi véres, renaissance költészetét csak itt-ott siratja pár elegikus cziprusfa. És úgy érzem magam, mint valami zarándok, ki fogadalmi helyre utazik s kit, mire aureolás szentjé-

nek földjére ér, »sancta meditatio« fog el. Egy fiatal dominikánus ül velem szemben. Magas, sovány aszkéta alak. kinek fakó, borotvált, spanyolosan komor arczában csak fekete szemei égnek, azzal a tüzzel, mely a Savonarolák alatt önmaguknak gyújtotta meg a máglyát s mely másrésről a IV. Pálok és V. Sixtusok erejét magyarázza.

Amint a tulsó oldalon ülő, kaczagó angol missek, daczára extatikus szemekkel imádkozik, arczán olykor valami mennyei delirium suhan át. A Madonna földöntuli szerelme sugallja ezt a boldog örületet a fiatal és mély kedélyeknek. Az ily heves lelkekben, mint egy kis oltárláng, állandóan ég az a szinte szédítő hit, mely a Szent Ferenczekben minden pillanatban fellobbantotta a boldog paradicsomi víziók glóriáját. Ilyenek festette a halhatatlan Murillo »Páduai Szent Antalt«, amint mennyei boldogságra derült komor arczával látja a fellegen közeledni maga felé a *bambino* gyermek-Jézust. Az én dominikánusom azonban a Madonnába szerelmes, látom rajta, abba a szelid, szüzies fiatal asszonyba, akit Rafael festett virányos mezőbe liliumok és játszi bogarak közé, s ki a felsőbb lények boldog mosolyával nézi a Keresztelővel játszadozó kis gyermekét. Szerelmes a Madonnába azzal az átszellemült vonzalommal, melylyel Szent Katalin nevezte magát a Krisztus menyasszonyának: »Sposa Christi...«, ahogy ez a sirjára is írva van. És amint imája közben az angol misseken, a hitetlen világon végignéz, látszik rajta, fanatikus gyűlölet fogja el: a »Vicarius Dei« a pápa babyloni fogóságban van a Vatikánban, nehéz napok következtek el az egyházra.. Szegény fiatal dominikánus! Neked is kár volt ebben a században születni; a cinquecento-ban szent lehetett volna belőled, ma legfeljebb bolond-

nak tarthatnak . . . Az igazi nagy embernek géniuszán kívül annak a nagy tehetségének is meg kell lenni, hogy a kellő időpontban szülessen a világra! Ez az igazi adomány. A Napoleon marsalljainak legnagyobb része az ex-pinczér Murat, az ex-kovácslegény Ney s az ex-paraszt Lefebvre, a mai középszerű korban legfeljebb mint izgága kocsmai csöcselék ülte volna le élete nagy részét börtönben.

S mialatt az aszkéta dominikánus tovább szötte fohászait a zakatoló kocsiiban a Madonna iránt, engem is valami rajongó melankholia fogott el. Már látszanak messziről a Verona tornyai: e földön, melyet még akkor nem győtrött rázkódtatásával a vasut, csak himezett karmazsin czipós urak és dámák könnyü lépte czirógatott, — e földön már járt Julia. Csodálatos teremtés, te szép olasz leány, kit a ködös éjszakon álmodott meg egy nagy költő, s aki költői, képzeleti létedben előbb vagy az élőknél, amért olyan nagyon tudtál szeretni! S az a Shakespeare, aki az opálos bús angol ködöt szötte szerelmes jambusai közé, tán soha sem is járt a te földeden s tán nem is tudta azt a dalos nyelvet, amelyen te Montecchi Romeónak mondád, hogy »szeretlek« . . . Abban a tudákos nagy foliánsban, a Gestákban olvasott valamit rólad, s az éjszaki barbárok vágyó rajongásával gondolva a napos Itáliára, álmodott meg téged olyan igen szépre! Nem is vagy te igazi olasz leány, testvére vagy te a Shakespeare leányainak, akik mind oly végtelenül gyöngédek, szelidek, törékenyek; huga Imogénnek, akinek »a szó botütés, s egy érintés halála volna!« . . . Az a szelid gyöngédség éjszaki, germán elem: ezt te költőatyádtól örökölted. Milyen lehettél te abban a féktelen században itt e földi valóságban, mielőtt a Shakespeare pegazusa a halhatatlanok közé fel nem vitt? . . .

A dominikánus befejezte imáját, szemei merev extázisban szegeződtek az égre, ajkai pedig egy »ámen«-ben maradtak nyitva. Veronába értünk.

A perronon kissé megzavar a szénporos, kormos valóság. De aztán kocsiba ülünk s végig hajtunk a városon. Furcsa, nagyon meglátszik még rajta a hosszú osztrák uralom. Még mindig kis vidéki osztrák katonaváros ez: a kaszárnyáknak s a Radetzky-emelte középületeknek az immár annyi éves olasz uralom daczára még mindig valami különös császári-királyi színe van. Az osztrák pénzen épült kaszárnyákon zöld-fehér-vörös zászló leng, az ablakokon fekete képü nápolyi és szicíliai fiúk néznek ki: busan gondolom el, hogy a szomoru ötvenes években hány szegény magyar huszár sirta e rácsos ablakok mögül haza a bánatát, el talián földről a meszsze Tisza mellé, hol nem csinálnak a »macskából olajos paprikást«, amint nékem ezt egyszer egy böszörményi veterán mesélte. Hej de hetykén feszíthettek itt az önérzetes morva és cseh kadétok, itt a nagy Theodorich, a longobard Alboin és a frank Pippin királyvárosában! Elhaladunk a római aréna mellett, — ez a colosseum és a nimesi aréna után az első a világon, — milyen kalmár megvetéssel nézhettek végig rajta a büszke hadnagyocskák s mondhatták, hogy »ferflucht schneidiges Granit-Local!« — A közepe felé azonban ósdiabbá kezd válni Verona, bár még mindig hiába keresem a Julia városát. Aztán fáradtan megebédelünk a »Regina d'Ungheria« udvarán. Régi kocsmá, melynek kongó bolthajtása alól az olasz szóba szinte még bele visszhangzik a régi osztrák kapitányok rozsdás manöver hangja. Ez a hosszú asztal, mely a vadszölős fal

mellett huzódik, nyilván még tulajdon az az »Officers-Tisch«, mely mellett régente valami sok medáliás kövér ezredes elnöklete alatt fehérkabátos császári tisztek vacsorálgattak bele a késő éjszakába. Beszélgettek komoran az ármányos kecskeszakállu Napoleonról, vagy vigan . . . tán épen azzal a csinos olasz pinczérnővel . . . ah dehogy, a nagymamájával! Vezetőnk, ki osztrák veterán s most kissé becsipett, mint valami messze, régi legendáról, úgy beszél az osztrák uralomról. Radetzky! Az volt aztán az ember, — valahányszor kikocsikázott, mindig teli marokkal szórta a kocsiból a pénzt a szegényeknek! Bizony jobb volt akkor régen az osztrák lobogó alatt, mint a mai olasz időben! . . . Ép mire felkelünk, az az öreg, fehérszakállu zenész, ki idáig a gitárja mögött aludt s kinek már régóta dongott két légy a poharában a jóllakott déli csend közepette: felébred s ifjú hévvel kap bele a Rigoletto dalába: »La donn'é mobile . . .« Amint egy sötét átjárón átmegyünk, még halljuk a refrain:

... Nuta d'accento
E di pensiero . . .

Egy keskeny, igazi középkori utczában vagyunk, melynek végében renaissance komolysággal emelkednek a Piazza d'Erbe ősrégi palotái. Az utczát Via Capello-nak hívják, ép a 17—25. szám alatt jöttünk ki. Vezetőnk, ki még mindig Radetzkyról mótyog, ásitva mutat a teljesen vakolata-vedlett magas vörös téglaházra. Erőltetett, de tört katonás németséggel mondja: »Und dés ist das 'aus der Julie, — vissions schon, der Engländer der was das Lustspiel geschrieben hat . . .« És miközben nekem egyszerre ismét a vasuton ülő domini-



Giulietta háza Veronában.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

kánus jut az eszembe, még egyszer hallatszik a gitáros csengő refrainje:

... E di pensiero ...

Egy háromemeletes, magas ház, melyen azonban látszik, hogy nem mindig volt így utczába, glédába sorakoztatva: a hatalmas, nehézkes építészet azt mutatja, hogy ez épület a condottier Scaligerik korában, ha kellett, hát erősségnek is bevált volna a vad utcza harczokban. Mert a középkori olasz hadakozás lényege az utcza harczokban kulminált. Jusson csak eszünkbe, hogy a velencei seregek mint ostromolták meg Luigi Orsini herceget a páduai palotájában. A Julia házának kapuja oldalt van. A barlangszerűen sötét, íves bejárat felett ennyi áll olaszul: »ez vala a Capulettek palotája, ahol Julia született, kit a gyöngéd szivek úgy megsírtának s a XIII. és XIV. század költői oly szépen megénekélenek.« Az ablakok, hol ívesen, hol szögletesen, hol magasabban, hol alacsonyabban vannak elrakva az épületen. Három emelet azonban tisztán kivehető, a harmadik emeleten egy fával toldozott vasrácsos erkély ugrik ki, melynek azonban ma csak a fele van már meg, a másik feléből már csupán a három kőbolt szögellik ki világgá. Ez volt a Julia erkélye... Nagyon szegény emberek lakhatnak most odafent, az ablakok színes papirossal vannak beragasztva s rongyok lógnak le a könyöklőről. Hajdanában azonban nem volt itt utcza, hanem kert; az épület egyáltalában vár módra állhatott, minden oldalról szabadon, készen a támadásra. Shakespeare igen jól írja le a helyet az erkélyjelenet megjelölésében, hogy: »an open place adjoining the orchard of Capulet.«

És arra az erkélyre kuszott volna fel Romeo! Ismét felnézek, már tán huszadszor: szédítő magasan van az! Magam is athlétaember vagyok, tisztelem az erőt és ügyességet, de e bravourért külön igen gratulálok a szerelmes lovagnak!... Bemegyünk a sötét kapun. Olasz mesteremberek, valószínűleg csizmadiák, veszekesznek ott; egy kövér magas lombard leány lusta mosolylyal nézi őket. Az udvar nagy, rendetlen és förtelmesen szennyes: szabálytalan, többé-kevésbé újabb épülettoldalékok tömkelegétől van körülvéve. Kocsik, taligák, moslékot evő kutyák, siró gyerekek, befüggönyözött, piszkos ablakok — ime ez az általános benyomása ennek az udvarnak. Az emeletekről kíváncsi fejek bujnak elő a vörös firhangok mellől, nyilván szokva vannak már a Julia zarándokainak a látásához... Pedig bizonyára csak annyit tudnak, hogy »un Inglese« valamit irt valami asszonyról, aki valamikor itt lakott. — — Egy esinos fekete lány, lustán huzva papucsait maga után, kijött a gangra. Valami varróleány lehetett s mint az efféle olasz leányok nagyrésze, igen piszkos volt, csak a haja vala remek antik görögös kontyba fogva. Összefogta mellén a ruháját s látva megilletődésemet, gúnyos mosolylyal nézett le rám, mintha csak azt mondta volna: »ugyan mit siratjátok mind azt a Donna Giuliettát?«... Hiába, minden asszony vetélytárs és kegyetlen s nem bocsát meg a másiknak, még ha az hatszáz éve van is már a sirban...

Ime itt vala hát szerelmes Julia... Vezetünk tovább beszél Radetzkýról, meséli kusza, borba veszett emlékeit. És tovább nézzük a várost, a duomót, a San

Zenot s a kereskedő-condottier Scaligerek öntelt nagy siremlékeit, melyek külön térre vannak a város szívébe beleépítve, úgy, hogy az élők palotájukból láthatták őseik sirjait. De az én képzeletemet csak nem akarja elhagyni Julia. Ott jár mögöttem lelkem félhomályában . . . de szinte idegenül ebben az olasz városban, mintha nem ez volna a Shakespeare Giuliettájának a hazája. Mintha az a Julia olaszul se tudna . . . Romeót látom jól, ismerem ezt az egész renaissance fiatalságot a Gian Bellini és Luca Signorelli képeiről. Egy-egy fiatal szent vagy mártír alakja mögött ott sejtem a modellt. Az ő korukban még nem diadalmaskodott a XVI. század pogány ereje és bujasága — ők még az ébredő lelkek rajongásával, áhítatával állanak ott a képeken a bibliai csodás események körül. — Később a Giorgionék és Tintorettek rengeteg izomkultusza közepette csak Perugino és nagy tanítványa Rafael tudták megtartani az ifjúság e naiv báját. Nem mintha Romeoék nem ismerték volna a halált; nem, de épen mivel nagyon is ismerték, voltak oly komolyan daliások, vallásosak és nagyon szerelmesek. Agyamon átvonul a XIV. és XV. század festőinek a csarnoka, — majdnem minden képen ott látom Montecchi Romeót: vörös bársony, testhez álló nadrágban, fekete bársony florenczi rövid zekében, oldalán diszes övön rövid tőrrel. Tömött, fekete göndörhaja szélesen ráházza be keskeny arczát, fején kis siénai füveg van . . . Ott van több képen a széles Mercutio is, ki oly sziporkázva csacsogja el a Mab királyné meséjét, — ott van a zord Teobaldo is, kit Shakespeare velenzeiesen következetesen Thybaldnak ejt ki. Mind ott vannak, csak Juliát keresem hiába.

Ezt a gyöngéd bájosságot, Boticelli és Luini madonnákban fel tudták tüntetni, de földi lényekben nem.

Ezek az olasz nők veszedelmesen szenvedélyesek, határozottak mint Beatrice Cenci; Juditok, kik mosolyogva tartják a Holofernesek fejét. Ah, nem, nem: az én Juliám megijedt volna ennyi vértől! Véres itt Veronában is minden talpalatnyi föld. Elképzelem magamnak őt, úgy ahogy Vivarini és a primitívek festették a Madonna körül álló *donatore* leányait: hosszú hegyes bársony sarukban, aranydiszes tengerzöld ruhában, keskeny apáczás nyakfodorral s ábrándos fején szelid diadémmal, — lesem őt, nem bukkan-e elő valami fresko sarkán — nézem az olaszos lustasággal járó veronaiakat, nem látom-e meg valami szelid arcban a Shakespeare Juliájának a szemeit... Nem, nincsen ő itt sehol. Ez a napégette véres emlékü Verona nem a Julia hazája. Az ott fent van valahol a ködös éjszakon, ábrándos szőke emberek rajongó álmaiban. Olasz festő nem tudta őt olyan angyalian szelidnek megfesteni, mint a hogy az éjszaki Shakespeare megálmodta. Tán ép azért, mert e festők olaszok valának, Shakespeare meg angol. Felnézek az éjszakra a britt ködbe s ott keresem az arcját az opálos angol napfényben: a káprázaton át látom és mégse látom, — változó hangulataim változó elmosódott víziókban festik ki az arcját. Ideál, — a szerelem ideálja s mint ilyen, olyan fényes, olyan káprázató, hogy az ember sose láthatja tisztán. A Shakespeare Juliája nincsen olasz Veronában, nincsen a földön, hanem az égben...

* * *

Este lett, a hanyatló nap a naplementi forró gőzökön át véresen világítja meg a Piazza d'Erbe komor, daczos tornyait. Elmegyünk még egyszer a Julia erkélye alatt. Egy szénfekete szép olasz leány könyököl le róla,

alakja macskaszzerűen nyugodt és lusta pillantása szenvedélyes, ahogy a kelő csillagokat nézi . . . Ilyen lehetett a történelem Giuliattája.

De nem, — jobb szeretem úgy, ahogy Shakespeare megálmodta. S mivel ez a Julia nincs e földi Veronában, hosszan néztem fel az égre s ott kerestem álmodozva a végtelenben uszó fehér szárnyas fellegek közt . . .



Giulietta sírja.



Cesare Borgia állítólagos arcképe a velencei Museo Civico-ban.

Országos Széchényi Könyvtár

IV.

CINQUECENTO-SZERELEM.

KÉT ESTE A COMO TAVON.

Bellagio, július.

I.

Bellagio üres, az évad májusban végződött és csak augusztus végén fog ismét elkezdődni. A nagy hotelek a terraszaikon ásító pinczerekkel együtt némán tükröződnek vissza a zöldes kék tóban, mint olyas Böcklin-féle varázslatos mesébe, szentivánéji álomba merült kastélyok. Fent sétálgatok a bellagiói sziklahegy tetején, a régi Serbelloni herczeg-féle park kábitó illatu mag-

noliái alatt. E rengeteg sziklatömbnél válik a tó ketté, a nyugati ág Como felé huzódik, a keleti Lecconak tart. A látvány álomszerűen szép: mit mondjak? olyan, mint azok a romantikus olajnyomatok, melyeknek szántszándékosan valószínűtlen szép hatásai felett nevetünk s melyeket ma már csak falusi szalónok mélyében találunk (rámáik végett) rózsaszín túll alatt... Itt az olajnyomatossá nevettség a természet rámájában extázisba ejtő valósággá lesz. Csend, csend mindenütt.

Az olasz izlésű pálmás, kaktuszos kert kis barlangokon keresztül, kigyózdó utakon vezet körül a szikla mélységszélein. Seholy senki. Nincs idegen, nincs turista, főleg angol turista, — a tájék szinte fellelégi, fellelégi: a Genius Loci terjeszti ki szabad szárnyait a gyönyörű tóra. A nagy magányban gondolatokba merülten lassan élem magam vissza a múltba. Minden perc, — s ezek olyan nehezen szakadnak el az embertől e csodás földön, mint fáiktól azok a boldogságban megérett vörös narancsok, melyekkel a Pán szelei játszanak, — minden perc egy századdal visz vissza. Némely fordulónál egy-egy nagy zöld gyík alatt zörgő falevélre szinte azt hiszem, az ifjabb Plinius jön velem szemközt, ki annyira szerette volt az ő »Larió« tavát, hogy több villát építtetett ide Bellagio tájára... Ah csak soha senki se jöjjön Olaszországba s e gyönyörű vidékekre a divatos szezonban, — a Genius Loci-val együtt élő embert lépten-nyomon csak dühbe hozzák a Cook-ista angolok ostoba megjegyzései és szűkeszü anglikán élcei. Nem értve át a renaissance nagy, vallásos szellemét, csak protestáns dühbe jönnek a remek építészetű üres kolostorok láttára, — utaznak, mint járó-kelő koczkás és szalmakalapos málhadarabok, melyektől, ha az ember kérdi, mit láttak? mi tetszett? hát nagy lelki nyugalommal

csak annyit felelnek, »hogy mindent láttak, ami Baedekerben van.« Az angolok nagyok lehetnek, de csak otthon: egoizmusuk s kiméletlenségük a kontinensen nem ismer határt.

Eh, de mit boszankodjék az ember rajtuk, mikor ugy sincsenek itt s ez az est oly szép, hogy perczeit ölelve tartaná vissza az ember? Halavány kékes fátyol terül el a hegyekről, az éjszak felé egyre növekvő Alpe-sekről a tájra — mintha a természet attól félve, nehogy valami baja történjék, minden éjfélre betakarná ezt a gyöngyszemet . . . Itt a sétány vége, a szirt egy meredek falban szédül le a tóba, a meredélyen bátor nyirek állanak, vegyest félénk, kis »iskolás« fenyőfákkal, melyek gyermekes koronájukkal remegve néznek le. Alant azonban buja olasz szomorú füzek mosakodnak a tóban. A víz ebben az esti pillanatban opálosan zöld s oly mérhetetlenül csalogató! A tükör a homályban aztán lassan egy darab jegeczzé tömörül, smaragddá, melynek bűvös törése leszen az éjjeli holdsugárban. Lefekszem a csodás nagy margueritek közé a szikla szélére és lenézek hosszan az opálos tükörbe. Közel ötszáz méter mély itt a tó; kis követ dobok le beléje. Pillantásom vele esik le s az ekkép a mélységbe szálló pillantás lassan ereszkedik le a tónak eleinte zöldes, majd kékes és végül sötét, fekete méterszázaiba . . .

Ah, hogy huz így az a szédület, mit a régiek oly szépen festének az agrigentumi érem Charybdisében . . . tulajdon az az, amit a bizarr Boecklin festett meg a maga vöröshaju haltestű Mermaid-jében. A szédület courtesaneja néz fel onnan opálos zöld szemével.

S vajjon az a nagy renaissance-kor, mely a maga nagy szenvedélyeivel, végzetes szerelmeivel közel ötszáz évvel fekszik így alattunk a multban, mint most alattam

a Plinius Lariója, — nem épp úgy szédít- és csábít-e bennünket, mint ennek a tónak az esthomályos zöldsésviztükre?

Emlékszik-e Madame, régen egy ily esti pillanatban, midőn a természet oly szép vala, hogy szinte szomorú, a szerelemről beszélgettem önnel? Szomorúak voltunk mindketten, mintegy magunkban érezve megtestesítve a kor érzelem-tehetetlenségét és vágyódva beszéltünk egy eszményi korról, amikor az emberek igazán tudtak volna szeretni. S ön akkor oly igazi nőies rajongással mondá, hogy abban a korban szeretne élni. Hogy melyik az a kor, akkor még nem tudtuk megmondani: nagyon fiatalok voltunk mindketten. Lássá, most megtaláltam azt a kort, amelyben az emberek nagyon tudtak szeretni: az olasz renaissance kora volt az.

De most kérdem magamtól: ami késő civilizációnk finom idegzetű, analitikus ábrándokban élő női, hogy éltek volna meg az emberi energiának abban a féktelen viharában, a Malatesták és Borgia Caesárok oldalán? Ah, Madame, nem mertek volna önök akkor élni . . . Összetörte volna önöket az a renaissance-cziklon! Pedig mégis csak ezek az emberek érezték át annak a csodálatos szenvedélynek az igazi erejét, melyről oly helyesen mondták, hogy úgy hasonlít a gyűlölethez s melyet ma már nem ismernek az emberek. A boldog régiek oly szépen jelképezték ezt a kis szárnyas Ámoristen képében: gyermeknek festették ezt a kiszámíthatlan szenvedélyt, mely mint a gyermek játszhatik is az emberrel, de mint enyelgő gyermek tréfából ránk is

gyujthatja a házat ... Ma már csak a nevét tudják az emberek ennek a szenvedélynek. S ha mostanában a Mataraz-zok és Dinocompagni-k krónikáit olvassuk, melyekben az egyszerű városi nótáriusok a veszedelmes kornál fogva óvatosan, nagy tisztelettel, de a tettek egyszerűségével bíró tiszta nyelven, hol latinul, hol valami mediaevális tájszólásban írják le az uri családok történetét: megdöbbenve állunk meg az emberi lélek e muzeumaiban, a szenvedélyeknek e szörnynagyságu khimérai előtt. Éppen mert abban a korban isten kedvező kegyelméből minden körülmény közrejátszott arra, hogy az emberi állat minden testi-lelki tulajdonaival együtt szinte természetfeletti nagyra nőjön.

Ah, hisz nagy dolog lehetett az, mikor az a feudális kor, melynek mázsás sisakját annyi évszázadokon át nyomta a byzantinizmusba fajult sötét dogmák sulya, egy reggelen felvetette e nehéz sisak rostélyát s felébredt. Homlokon találta az első hajnali napsugár. Renaissance: oly találó ez a kifejezés, mert hisz az ember, az akkori Rip van Winkle, ki valamikor Hadrián után elaludt, ezer évig aludván, akkor egyszerre felébredt. Alvó testét összetörték a népvándorlás hordái s álmai sötétek lehettek, de mégis kipihente magát emez ezeréves álom alatt. Megvirradt és milyen rajongó, tetterős az ember hajnalban! Az egész világot meghódítaná! És ezt akarta tenni az olasz renaissance minden téren. Érzik az erejüket s örülnek herculesi ifju művészetüknek.

Mikor Cimabue képein ezer év multán ismét megjelenik az emberi test, a flórencziek Anjou királyt



Bellagio.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

hivják az atelierbe s mérhetetlen bámulatukban s örömmükben trombita szóval viszik fel a Madonnát a Santa Maria Novellába. Sehol sem áll feltétlenebbül az az elv, hogy a művészet se nagyon durva, se a civilizációtól tulságosan finomra boronált-talaju lelkekben nem teremhet meg, mint éppen Olaszországban. Olaszország épp ekkor került ki a barbarizmusból s szelleme még nem volt oly annyira agyonboronálva, mint a mi mai lelkünk, — tökéletesebb talajt a művészetre képzelni se lehet. Ezért is lett olyan nagygyá az olasz művészet ebben a korban. És amennyiben a művészetek csak sphygmogrammjai az emberi üterekben lüktető vérnek, szenvedélyeknek, ugyanez áll a szenvedélyekre is. A szerelem, mely a századok legsötétebbjeiben, a IX. s X-ben még a legmagasabb fokon is csak byzantin brutalitás lehetett, primitiv öntudatlan lélekállapot, — s amely a mai korban az érzelmek elkopása s a tulságos öntudatosság, az analysis folytán tehetetlen skeptikus vágygyá lett, melytől a modern ember fél, mert hisz' magában se bizik, nemhogy szerelme tárgyában biznék — e két véglet közt a szerelem a renaissance-korban tökéletes egyensulyban jelenik meg. A X. század még éjszaka, mi ma már fáradt estéjén vagyunk a napnak: az olasz renaissance épp a hajnalára esik.

És hajnalban, amint Goethe is tartotta, legfrissebb az ember. Hisz csak Petrarcat kell olvasnunk, vagy a troubadourokat s látjuk, hogy mily óriási a lendület, a hév e fiatal lelkekben. Ideáljukat látják mindenben, szerelmük két szeme az a kaleidoskop, melyen át, melynek színében látják az egész világot: hisz' tudjuk, hogy Dantenál hányféle allegoriába oszlik fel Beatrice! Ez a nagy momentum: a szenvedélyek elemi erővel találkoznak s az egész véres Olaszország viharzik tőlük.

Teljes skáláját találjuk a szerelemnek, Borgia Caesar-tól kezdve Michel Angeloig, a tiszta magasztos lélek-szerelemig. A nagy művész, ki életén át csak két könyvet olvasott: a bibliát és Dantét, még halottas ágyán sem merete megcsókolni a nagy költőnőt, Vittoria Colonnát, nehogy az érzékiség e legkisebb megnyilatkozásával szent idealizmusukat beszennyezze . . .

Pedig ez embereknek nem volt »kenyerük« a nőhódítás: a Don Juan sajátos komplex és dekadens fogalma még nem létezett. Mikor ez a spanyol lovag föllép, s később oly fennen uralkodik a XVIII. században, — akkor vége is van a nagy szerelemnek: a szenvedélyek haldoklásának a kora ez, midőn — szinte hihetetlen dolog! — a renaissance hódítási vágya a csataterék megkerülésével férfiellenség helyett a nők ellen fordul! Az emberi energia elfajulása ez a rococo hiuság és a párbajos becsület régi feudális fogalmának degenerációjával keverve: mert hisz Don Juan, bár egyre keresi a szerelmet, sose tud szerelmes maradni s természetes ellensége neki az asszony. A sátáni elem e spanyol lovagban szintén a feudális bravour elfajulása, s hogy Don Juan oly tipikussá épp Spanyolországban lett, annak is meg van a maga oka. Sehol se volt oly vak a katolikus hit, mint épp e faji összetételeinél fogva oly misztikus keleties népnél: Don Juan, mindennel ellentétbe helyezkedik hiuságában, még az istennel is. Ezért viteti el az első »Don Juan« írója, Tirso de Molina, az a spanyol szerzetes, a lovagot az ördöggel. Mindennek nyoma sincs a renaissanceban. Csak nézzük végig a Tizián s Ráfael arczépeit, melyeken olyan gyönyörűen van megörökítve a kor. Mind komoly férfiak ezek, többnyire (ahogy Baldassare Castiglione is leírja) feketében, nézésük

átható és éles és bársonyzekekjük oldalán kezük szinte harcra készen pihen törük drágaköves markolatán. A küzdelem az ő életcéljuk: valahány kis zsarnok van Olaszországban, kezdve Sforzától vagy Borgia Caesártól a mantuai Gonzagaig, mind az olasz királyság álmától részegednek meg. Küzdenek életre-halálra, minden ember egymaga egy állam, minden kis falusi ur független s várából neki mindenki ellenség. Többnyire a legközelebbi rokonok a legnagyobb ellenségek: a Baglioniak p. o. kik Perugiában uralkodtak, ugyszólván önmagukat irtották ki. Mint Matarozzo írja, a városi nép csak félénken nézte s csak kíváncsian mert közeledni az Astorre Baglioni holttestéhez, mikor fivére leszurta s kidobta az ablakon. Ára persze azért van az ölésnek: pár ezer piasztert mindig kell fizetni a kongregációknak s lámpákat is kell vásárolni a templomoknak. Ha az illető azonban szerényen meghuzza magát, olcsóbban is ki lehet vinni a bibornokoknál. Csak a konklávék pár hónapos időszaka alatt szabad a gyilkolás: ilyenkor nincs pápa, a törvények némák s mindenki tesz úgy, ahogy neki tetszik. Ilyenkor szoktak volt a római urak gondoskodni elleneikről. »A nagyságos Colonna Fabrice herczeg ur«, írja egy krónikás, »alig hogy éjjel meghallotta a szent és kegyes pápa, XIII. Gergely ó szentsége halálát, azonnal felkerekedik Petrellából csapataival (a herczeg t. i. mellékesen a környék legfélelmesebb banditája volt) és mielőtt a következő nap lenyugodott volna, immár ötven urat felakasztatott ellenesei közül.«

Ily viszonyok közt az egyén akaratereje és tehetőségei a legmagasabb fokra hágnak. Lényegében abban látom a renaissance-ember kerek egész voltának a titkát, hogy mindig mint a saját fejedelme áll az egész

világgal szemben. Nincs még poshadó, örökletes arisztokraczia a Sforzák, Carmagnolák, Colleoniak, Gattamelaták, mind a maguk erejükből lettek azzá, amik voltak s mindenkinek egyáltalán csak annyija volt, amennyit a maga erejéből szerezni tudott és meg birt tartani. Ezért változnak annyit a dinasztiák: ily körülmények közt egy-egy gyöngébb fiu vagy unoka mellett az uralom elvész; a nép, mely még nem tanult bele a XVIII. század abszolutisztikus birkaszerüségébe, szó nélkül elkergeti a gyöngé zsarnokot. Az elkergetett uralkodó aztán, ha talentuma van, más fejedelemhez áll be kondottiernek. Malatesta, miután egy életen át uralkodott Riminiben, leveretése után visszatért régi mesterségéhez; beállott generálisnak Velenczéhez. Itt nincs még meg a hiuság, nincs meg az ildomos és annyira üres rococo-becsület. Az ember egészséges és hatalmas. És az ilyen cselekvés emberének szerelme aztán fenséges virága a természetnek. Pedig a viszonyok nem kedvezők: a nagy családokban a házasságok érdekből köttetnek s az állandó utczei harcok alatt a paloták mélyében elzártan felnövé leányok a legnaivabban lépnek ki a világba. Rendesen házasságuk után látják meg az ideált s itt a nagy tragédiák nyitja. De oly intenziv a szerelmi boldogságuk s e nagy korban az emberek oly annyira nem ismerik a mai poshadt vérü nemzedék-nél nagyon is ösmeretes halálfélelmet, hogy szinte boldogan halnak meg s nyugodtan, vallásosan, mert a renaissance-ember sohse istendaczoló, mint Don Juan. Csodálatos, a fátum, mely titkosan őrzí az emberi boldogságok mérlegét, a nagyon nagy boldogságot mindig borzasztó véggel egyenlíti ki. Ezért oly szomorú a Helena Campirealik s a pallianoí herczegnók sorsa. E házasságtörő renaissance-asszonyoknál, kik egyszer szerettek

s nagyon, búsan kérjük: igazán hünösök voltak-e a mért szerettek? A borzalmas renaissance morál s egy spanyol szokás még kísértetiesebb színben tüntetik fel e nagy szerelmeket. Ha ugyanis egy férj tudomást szerzett neje hűtlenségéről, hát csak egyszerűen értesítette neje fivérét vagy legközelebbi férfirokonát, ki azután, mint a családi becsületért felelős, rendesen maga végezte ki a hűtlen asszonyt. A Medici és Farnese-házból több hercegnő halt meg így...

Ah Madame, igaza volt önnek, szép lett volna egy olyan korban élni, amikor még tudtak az emberek szeretni! De vajjon mert volna-e ön ebben a renaissance korban élni? Nagyszerűek és szépek voltak e szerelmek, de szomorúak. Amintohogy ezt legközelebb meg fogja látni a szép és büszke pallianoi hercegnő krónikájából.



A velencei Rialtó-híd.



V.

CINQUECENTO-SZERELEM.

KÉT ESTE A COMO TAVON.

II.

Bellagio, július.

»Ave Maria«... éneklí a menaggioi campanile harangja. A Como opálos tükrén sötétedik a parti hegyek mély visszfénye, este lett s a homályban a tó ismét csiszolatos smaragddá válik éjszakára. »Ave Maria...«

Megigértém önnek, Madame, hogy elmesélem egyszer annak a szép renaissance-asszonynak, a pallianói hercegnőnek a történetét. Gyöngéd és mégis olyan rettenetes végű idyll az ő élete, egy kitépelt véres lap annak az aranyporos és borzalmas XVI-ik századnak a krónikájából. Szegény szép asszony, a ki úgy megszennvedett azért, a mért szeretett!... Mintha még most is

rám nézne annak a régi rámanak az ablakából, magamon érzem csodálkozó nagy szemeknek selymes pillantását: mintha több életük volna az élő szemeknél ezeknek az arczkép-szemeknek, álmaim mélyére is tapadva kísérek azok, — ott is kísértének annyit mondó titokzatos némaságukkal. És nem tudom elfeledni hasított brokát ujjasából előbuvó finom és szerelmesen puha ujjait, melyek csaknem olyan finomak, mint a Rafael Colonna hercegnőéi s úgy szerettek egykoron a Capecce Marcel fürteivel játszadozni . . .

Egy napon a milanói melegtől üldöztetve, bementem a hűvös Ambrogiana-könyvtárba s miközben az álmos őr tekintete alatt szórakozottan nézegettem az óriás Extravagantes-eket s mázsás Keckermannus-okat, egy sarokban egy ódon kis könyvet találtam. Mintha csak valami titkos rokonszenv vezette volna a kezemet . . . krónikás könyv volt az s egy fejezetében rátaláltam a pallianói hercegnő történetére, a következő czimmel: *»Krónika IV. Pál pápa idejéből.«*

»Tudvalevő, kezdi a krónikás, hogy Gian Pietro Carafa, mikor 1555-ben IV. Pál néven pápává lett, három unokaöcscsét tünteté ki kegyeivel, kik mindannyian fivérének, Montorio grófnak valának a gyermekei. Az idősebbiket, Don Juant, pallianói herceggé tette meg, mely hercegséget a pápa Marc-Antonio Colonnától vett volt el, a másodikat, Don Carlost, ki máltai lovag vala, bibornokká nevezte ki ő szentsége, bolognai legátussá és főminiszterré. A harmadikkal, Don Antonióval nem tudván mit csinálni, mivel házas ember volt, hát montebellói marquis-vá nevezte ki. Végül ő szentsége a francia trónörökösnek ígerte oda egyik unokahugát

feleségül, nászajándékul a nápolyi királyságot adván neki, mely még ugyan a II. Fülöpé volt, de amelyet majd elvettek volna tőle.

Mialatt azonban a szent életü pápa az egyház ügyeiben buzgólkodott volna s megszilárdítván az Inquisitio üdvös intézményét, ezerszámra égettette volna el *ad maioren Dei Gloriam* a gonosz haeretikusokat: azalatt unokaöcscsei szentségtelenül kezdettek el garázdálkodni. A pallianói herczeg, mint az egyházi hadak fővezére, seregeivel rabolni járt, a montebellói marquis, mint gárdakapitány pedig csak azt engedte be ő szentségéhez, aki neki tetszett. A bibornok-főminiszter azonban minden római asszonyságon, aki neki megtetszenék, erőszakot követett el. E három ifju ember nem tisztelé még a szent monostorok apáczáit sem, hanem ahol érték, megszóktették őket.

Végre azonban mégis akadt egy kegyes káplán a pápa udvarában, ki felfedezé ő szentsége előtt öcscsei garázdálkodásait. A szent pápa belebetegedett haragjába, annyival inkább, mivel épp a *Circumcisio* szent napján értesült arról, hogy a bibornok-főminiszter világi ruhában mulatott egész éjjel Róma első paráznájával, a gazdag és szép Martucciával. A pápa összehívatta a *Sanctum Officium* kongregációját és zokogva támadt rá a bibornokokra:

— És ti hallgatni mertek előttem, mikor tudjátok, hogy öcsém világi ruhában meztelen karddal dózsöl egy parázna asszonyi állat társaságában!? Öreg vagyok már s a lelkiek tulságosan igénybe vevének, de ezután gondom lesz a világiakra is. Mindörökre elkergetem magamtól öcséimet.

Nyomban felolvasta aztán azt a *brevét*, mely szerint öcscsei, ugymint: a bibornok minden rangjától és jószá-

gától megfosztatva Civita Laviniába, a pallianói herceg Sorianóba, a marquis pedig Montebellóba számüzetének. Ez a breve fosztotta meg a bibornokot 72 ezer piaszternyi (1,200.000 frank) jövedelmétől is.

Az egész Róma városa örült e rendelkezésnek s a monostorokban hálát adának érte az istennek.

A pallianói herceg, sógorával, Aliffe gróffal és Don Leonardo del Cardine-vel a nyomorult kis faluba, Sorianóba költözött. A hercegnő egy kis tanyára, Gallesebe helyezte át udvarát. A pallianói hercegnő, Violanta, a de Cardone spanyol eredetű nápolyi családból származott és híres vala a szépségéről és ha valakinek tetszeni akarna a bájosságáról. Szépségét még emelte mérhetetlen büszkesége. És valóban emelkedett lélek vala, mert még a gyóntató kapuczinus atyának se vallott be halála előtt semmit se. Könyv nélkül tudta *messer Ariostonak* csodálatraméltó Orlandóját és végtelen bűbájossággal tudá szavalni az isteni Petrarca szoneteit, nemkülönben a Pecorone-novellákat. De meg bájosabb volna, ha csudálatos ötleteivel méltóztatott mulattatni a társaságot. Egy fia volt csupán: a Cavi-i herceg. Magába zárkózott büszke asszonyoság vala, ki bár mélyen sértve érezte magát ura, a pallianói herceg botránnyos hűtlensége által, sose tett neki szemrehányást. Római fényes udvarában még talált szórakozást, de itt a gallesei parasztok közepette eleinte mérhetetlen unalom környékezé. De a mint Petrarca magyarázza: asszonyoságoknál az unalom a szülő anyja a legveszedelmesebb szerelmes ábrándoknak. És ez állott be a mi asszonyunknál, a pallianói hercegnőnél is.

Történt, hogy Capecce Marczel, ki Róma városának ez idő szerint legszebb ifju lovagja vala s a hercegnő udvarához tartozék: némely hű, szegény neme-

sekkel elkíséré a hercegnőt száműzetésébe. Előkelő nápolyi családból származott, de főleg az a csodás szépség által tűnt ki, melyet az istentől ajándékuul nyert. Küldetésben járt volt már Velenczében is, hol annyira feltűnt *messer* Tizianónak, hogy a művész azonnal lefesté őt. Marcel még Rómában belészeretett a hercegnőbe s a gallesei pagonyokban is a szerelmetes, de bűnös démonoktól égettetik.

Egy napon, mikor a hercegnő hivatná, végre megvallotta neki a szerelmét. Véletlenül egyedül valának a hercegnő szobájában, ami egy esztendőben tán kétszer se esett meg rajtuk.

— Essék meg a szived, kegyelmes asszonyom egy boldogtalan és alázatos cselédeden, fejezé be vallomását, letérdelve a hercegnő elé.

A hercegnő, ki szokva lévén a világi hívságokhoz, száműzetése unalmában búsan nélkülözé nemesi hizelgését, némileg kellemesen lepődék meg e térdelő lovag láttára, kiről hallá, hogy a legszebb volna Rómában. De büszkesége mindazonáltal felülkerekedék és haragosan így szólt Marcelhez:

— Mi vagyon veled, inasom, hogy szerelmet kívánsz tőlem? Vajjon viseletem és magamtartása arra jogosítanak-e fel, hogy ilyen vallomással közeledjél hozzám? Megbocsátok neked, mert azt hiszem, elméd zavarodott, de vigyázz, hogy még egyszer ilyen szavakkal előmbe ne kerülj!

A hercegnő haragosan ment ki az erkélyre, de véletlen leejté keszkenőjét. Marcel mohón kapta fel hanem aztán mégis félt, hogy a hercegnő el ne mondaná az esetet férje urának.

De a falusi magányosság unalma kifogott a hercegnő büszkeségén. Azonkívül szánalmas könnyelmü-

séget követett el, hogy elmondá Marczel vallomását udvaros hölgyének: Brancaccio Diannának. Ez asszony-ság harmincz esztendőös vala, heves szenvedélyü és telve szerelmes ármányosságokkal. Minek oka nyilván abban keresendő, hogy vörös haja volt a szerencsétlennek, vagyis telve vala gonosz démonokkal, melyeket a szent *exorcismus* által sem lehetett belőle kiűzni. Halálosan szerelmes volt Domiziano Fornariba, a montebellói marquis egy nemes urába. Mivel azonban közeli rokona vala a marquisnének, a marquis semmikép sem akart beleegyezni abba, hogy egy szolgálatában levő urhoz menjen férjhez.

Diana utolsó reménye a hercegnő vala, mint aki férjével együtt esetleg beleegyezésre birhatta volna a marquist. Mintha saját szerelméről ábrándozott volna hát, tüzes szavakban festé a hercegnő előtt a Marczel szerelmét, bubánatát, ekkép remélvén, hogy közelebb férközhetik hozzá. Magányos sétáikon aztán, mikor a hercegnő esténkint meg-megpihent a tenger felé eső domboldalakon, gyakran, szinte véletlenül előkerült Marczel a pagony sűrűjéből s pár pillanatig Violantával lehetett. Ezt megtehetete a szigoru nápolyi etikett megsértése nélkül is. Ilyenkor aztán a virágokról s madarakról beszélgettek, vagy az erdei magányról. Marczel olykor elsuttogá a hercegnőnek Monsignor Bembonak pár versét, melyeket e bibornok a ferrarai hercegnőhöz, a szent emlékü Donna Lucrezia Borgia-hoz irt. Diana ilyenkor félrevonult s leselkedvén köröskörül, nem jön-e valaki, önmagát emészté szerelmével. Egyszer ahogy visszatért, átölelkezve találta Marczelt és a pallinói hercegnő miasszonyunkat. — Történt azonban ekkor, hogy Domiziano, nyilván félve a Carafák haragját, nyomtalanul eltűnt. Bizonyára elhajózott idegen földre

és más néven katonáskodott egyebütt. Mérhetetlen vala a Diana haragja e hirre: minden terve romba dőlt. Mivelhogy a hercegnő kijelenté neki egy napon, hogy immár megelégette jajveszékléseit, a vöröshaju aszszony-ság rettenetes bosszút forralt ellene. Azonnal átment Soriánóba s kihallgatásra jelentkezék a hercegnél. Heves szavakban mondott el neki mindent. Don Juan azonban, ki tudta, hogy a római hercegek, sőt maga a francia vezér, Guise herceg is hasztalan udvaroltak a feleségének, nem hitte el a dolgot. Minthogy azonban Diana mindegyre a nyakára járt, s ő maga úgy is unatkozott. Sorianóban, hát párszor átment Gallesebe.

Egy napon, a hogy a nap lenyugodott volt már s szerelmes félhomály borítá el a kastélyt, találomra benyitott egy rejtekajtón a hercegnőhöz. Marczel ott volt, de három lépésre állott a hercegnőtől, azonban a szerelmesek oly annyira elsápadának, hogy Don Juan előtt minden tiszta lón. A hercegnő ágyában feküdt s egy komorna állott mellette; épp a számadási könyvét nézte át.

A herceg iszonyu dühre gyult, torkon ragadta Marczelt és a szomszéd szobába vonszolta. Ott megparancsolá neki, hogy vesse a földre törét és gyilokját. Aztán embereivel a sorianói börtönbe viteté. A hercegnőt ott őrizték Galleseben.

Már az egész világ tudta az elfogatás való okát, a herceg szinleg mégis azért csukatta el Marczelt, amért nemrégiben két nagy varangyos békát vásárolt, s nyilván urát, őt akarta azokkal megmérgezni. A herceg nem vala kegyetlen természetű, mivel öcsese, a bibornok azonban gunyos levelet irt neki, magához vevé sógorát, Aliffe grófot és Antonio Torandó urat és ezekkel törvényt ült Capece Marczel felett.

A földi dolgok gyarló változatossága azonban ugy



OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

akarát, hogy Carafa pápa meghalálózván, a spanyolpárti IV. Pius került a trónra, ki szivességet akarván tenni a katolikus királynak, II. Fülöpnek, lefejezteté a palliánói herceget és Carafa bibornokot. Ez urak perirataiból értesülünk a Marczel haláláról is.

— Lent valánk egy pinczében, mondja az egyik tanu s épp a Capecce ur kikérdezéséhez szükséges köteleket és harapófogókat igazítám el. Ott voltak: a herceg, Aliffe gróf és Antonio Torando nagyságos ur. Először Gritone Camillo kapitány urat hallgatták ki, ki benső barátja vala Marczel urnak. »Mondd meg barátom, mit csinált Marczel a hercegnő szobájában?« — »Nem tudom, kegyelmes uram,« — felelt a kapitány. És mivel nem akart semmit sem vallani, a herceg kiköttette őt a soriano-i podestával. Felhúztuk őt négy ujjnyira a földtől. Negyed óra mulva kért a kapitány ur, — ereszszük le, elmond mindent.

Mivel azonban nyilván csak pihenni akart és csupa haszontalanságokat beszélt össze, újból kiköttöttük. Végre bevallott mindent. A hercegnő ajándékokat küldött Marczelnek, drága édességeket és arany lánczokat s mindennap kérdezősködött felőle. Kikérdeztük még a hercegnő portását is s bár két körmét lehúztuk, nem tudtunk belőle kivenni semmit sem. Késő éjjel végre Marczel urat hallgattuk ki. Mivelhogy mindent tagadott, kiköttöttük, karja azonban kificzamodván, le kellett eresztenünk őt. Mindegyre belezavarodott beszédébe. Végre egy órai kiköttetés után bevallotta, hogy bejárt ugyan a hercegnőhöz, de a Brancaccio Diana kedvéért, kinek házasságot ígért volna.

Szembesítettvén Dianával, a vöröshaju leány mind ezt tagadta. Mikor Marczelt visszavezettük a pinczébe így szólt a herceghez:

— Emlékeztetem kegyelmes uramat arra, hogy *salvus conductust* ígért, ha elmondok mindent. Nincs többet szükség a harapófogóra.

S azzal egészen közel lépven a kegyelmes urhoz, reszkető hangon mondá el, hogy igenis szeretője vala a hercegnőnek. Erre a herczeg nem birván magával, arczon harapta Marczelt s kihuzta törét. Mi nyomban a szomszéd szobába vittük Marczelt, karja és keze azonban ugy vérzett, hogy csak ennyit tudott leírni: *igen elárultam uramat, megbecstelenítém őt.* A herczeg mohón olvasá a Marczell kezevonásait s aztán háromszor nyakon és hátba szurta őt. Diana félholtan állott mellettünk, bizonyára ezerszer bánva már árulkodását. A herczeg méltatlan dühvel fakadt ki ellene s megragadván hosszú vörös hajánál fogva, egy kézzel elvágta a nyakát. A két holttestet aztán a csatornába dobtuk.

Pál pápa hallván az esetet, egyetlen kegyenczétől Don Alphonso Carafától, állítólag kérdezte volna, hogy mi leszen a hercegnővel? Ez halálos ítélet lett volna, Don Juan azonban, ki minden hűtlensége mellett mégis szerette a feleségét, nem tudta erre elhatározni magát. A Pál pápa halála után azonban Carafa bibornok veszedelmesen kezdett fenyegetőzni.

Végre a herczeg, értesülvén arról, hogy neje szökése iránt levelez Colonna herczeggel, intézkedett.

1559. augusztus 28-án két század katonaság érkezett Gallesébe, 30-án pedig Don Leonardo del Cardine és a hercegnő bátyja beléptek a hercegnőhöz, hogy kivégezzék. Violanta büszkén, szótalan fogadta a hirt. Csak gyónni akart még és misére szeretett volna menni. Azonban még eszébe jutott valami: kérdé, hogy az uraknak volna-e a herczegtől meghatalmazásuk a kivé-

geztetésére? — Igen asszonyom, — mondá Don Leonardo. S Aliffe gróf megmutatá hugának az irást.

Antonio de Pavia, jelenvolt kapuczinus szerint ezekután a következők történtek:

Mise és gyónás után mi kegyelmes asszonyunk testvére, Aliffe gróf ur egy kötéllel, melynek végében kis hüvelyk nagyságu peczek volt, belépett a szobába. Minthogy testvére volt a herczegnőnek, spanyol szokás szerint az ő kötelessége vala férje nevében kivégezni a hűtelen asszonyt. Egy keszkenővel bekötötte a herczegnő szemét, ki nagy hidegvérrel igazítá el arczán, hogy mit se lásson. A gróf nyakára téve a hurkot, azonban utóbb mégis levévé és félreállt. A herczegnő lépéseket hallva, levette a keszkenőt arczáról és így szólt:

— Nos hát, mi lesz már?

A gróf így szólt:

— Rossz állása van a kötélnek, másikat hozok, mert nem akarom, hogy szenvedj.

Az egyik kapuczinus, tekintve, hogy a herczegnő már áldott állapotának hatodik hónapjában vala, ajánlá, várják meg a lebetegedését, hogy legalább egy szegény ártatlant megkeresztelhessenek. Aliffe gróf azonban türelmetlenül felelé, hogy neki Rómába kell mennie s ilyen *álarcczal* (boszultatlan sérelemmel) nem jelenhet meg ott.

Visszatérvén, másik hurkot tett a Violanta nyakába s igen nagy ügyességgel megfojtá a hugát. Az egész dolog szinte társalgási hangon folyt le.

A herczegnő utolsó pillanatban még visszatartá Antonio de Salazar atyát s buzgón fuldoklá, mint jó keresztény: »Hiszek! Hiszek!« Halála után fel akarák bontani a szerzetesek tetemét, hogy megkereszteljék magzatját, Aliffe gróf azonban nem engedé. Másnap nagy pompával temették el Gallesében.

Mindez a pápai *sedis vacantia* alatt történt. Mikor Medici bibornok IV. Pius néven pápa lett, azonnal elfogató a pallianói herceget s Carafa bibornokot. Két in folio kötetben 14 vádpontra kellett felelniök. Még a hercegnő megöletését is betudták nekik, holott ez csak becsületbeli kérdés vala s mások is büntetlen megtették, mint például a nemes Orsini herceg, ki feleségét annak fivérével, a toscanai nagyherceggel végeztette ki. A bibornokot gyilkosságra való felbujtásért ítelték el. Végre 1561. márczius 3 án IV. Pius pápa nyolcz órai *consistorio* után ráírta az aktákra: *pro ut in schedula*.

Másnap elvitték a pallianói hercegnő három biráját az angyalvárból a tordinonei börtönbe s ott fejezték le Aliffe grófot, Don Leonardot s a mi urunkat, a pallianói herceget, ki nemes lovaghoz illően viselvén magát, halála előtt még irt a fiának, Cavi hercegnek. Carafa bibornokot az angyalvárban fojtották meg. Egy órája vala csak a készülődésre. Meggyónt, elénekelé a penitenciák hét zsoltárát, aztán behivatta a hóhért. A selyemzsinór kétszer szakadt el a nyakán, a bibornok azonban csak néma megvetéssel tekintett a pribékre.

(Utóirat) † *In nomine Patris Filii et Spiritus Sancti: Amen.* E mai napon V. Szent Pius pápa átnézeté a Carafák perét s megsemmisité azt. Carafa bibornok és a pallianói herceg visszahelyeztetének *post mortem* minden tisztességeikbe s a nagyságos procurator-generális, ki leginkább rajta volt a halálukon, felakasztatott. A periratok pedig mind elégettetének.«

Mondjam-e, hogy e krónika olvasása után még egyszer elmentem a hercegnő arcképe elé. Oh mennyivel beszédesebb volt most e kép nekem, bár a sötét

brokátruhába szoritkozott szenvedélyes, sápadt alak most is büszke maradt. Hisz' még halála előtt se vallott be semmit . . . Gyerekes romantikussággal ejtém ki előtte sugva a kedvese nevét: meghallja-e? Az átsuhanó szellő megremegtette keble táján a kép vásznát . . . Aztán elnéztem szerelmes hajlásu kedves nyakát, melyet a szegény Capece annyit ölelhetett s melyen az Aliffe gróf hurkának a nyoma olyan kegyetlen szederjes sávot hagyhatott . . . Szegény szép renaissance-asszonyok, kik oly nagyon tudatok szeretni s a szerelem után oly fenséges nyugalommal vártátok a szerelem tulságos boldogságának kiegyenlítőjét, a halált . . .

Sötét van már a Comón: adieu Madame! Körülöttünk lomhán gubbasztanak a szelid olasz Alpesek, mint valami özönviz előtti pihenő granit-gulya. Amint leosonunk a Serbelloni herczeg parkjából, mellettünk nagyot sóhajtanak a pálmák s mirtusok, — az éjszákára éledő magnólia fák fehér virágainak illata pedig mint egy ébredő nimfa csókja kábit el.



A hires condottier Gattamelata.

III

AZ ÉJFÉLI NAP ORSZÁGÁBÓL

(SKANDINÁVIAI LEVELEK)

Országos Széchényi Könyvtár



Norvég menyasszony.

I.

A VIKINGEK TENGERÉN.

... Ma beteg a Skagerrack és haragszik: az ólmos testü tenger indulatos és sötét, mint az *Edda* komor izlandi mithoszai, melyeknek Odhinjai és Thorjai oly hősiezen küzdöttek és veszték el e vizeken az istenek alkonyában a kereszt ellen. A nagy, szürke hullám-völgyekbe tétován fut le a csucsos habok kicsorduló vakfehér tajtékja; kietlen és sivár a világ, mint a kétségbe esett ember arca. A nagy hajó nehezen vajudik a

dulakodó hullámok vállalai közt, csavarja olykor kimarad a vízből s ilyenkor mennydörgő rázkódással remegteti meg az egész alkotmányt. A tengeristen, Aegir, aki a Skagerrack mélyén lakozik, dulakodik odalent, néha azt hinné az ember, az ő vállalai lökik meg a hajót. De hallom a kapitány hangját: épp azt mondja egy beteg dán asszonynak, hogy odaát a felleg alatt már látszik Christiansand a norvég partokkal . . . A fedélzeten csendes minden; az emberek, a tengeri betegek sajátságos reménytelenségével, sápadtan ülnek ott a mély nád-székekben, az óriás termetű norvég matrózok némán járnak-kelnek a hajó elejében s fellibbenő ingük alól olykor kilátszik az övükbe tűzött kis matrózkés, amelynek annyi dolga akad olykor a hajóskorcsmákban. A hullámok gyűlölködve kergetik egymást, néha összetalálkozik kettő a hajó orránál s ilyenkor mint valami félelmes vízi bomba árasztja el sós habkartácsával a fedélzetet a tenger haragja. Mint egy állandó, megnyugtató motivum zug bele a vihar nagy gregoriánus énekébe a gép zakatoló, fáradhatatlan dorombolása. A kémény hosszú fekete fátyolszalagot ereszt maga után a szomorú vizeken, a távolban olykor khimaerás felhőszigetecskékké bogozódik az össze a mérhetetlen tengeren. Hideg van, fáznak még a hullámok is: halszerűen sima testüket érdesre boronálja a Skagerrack szele. A felséges színjáték alatt pedig csak rendületlenül és szívósan követnek bennünket a hátrahuzott lábu, nagy fejű sirályok: ruganyos, hosszú szárnyuk alja olykor fehéren villan meg a fekete víz felett. Vijjogva, nyugtalanul mesélnek nekünk rémes regéket, hogyisne! Hisz hajótörött tengerészek lelkei lakoznak bennük . . .

Jobbra elhagyjuk a kis Dániát Jütlanddal, balra tiszta a tenger, az Atlanti oczeán, egész Amerikáig. De előttünk egyre jobban tagolódik a fekete felleg alatt az

a vékony földvonal. Távesövön át már elötünnek a messze hegyek havas foltoeskái: a skandináv mithoszok Tél-Óriásainak a megfagyott karjai ezek: a gletscherek... Aztán lassankint tisztul a látóhatár s az Aegir haragja is csillapodik a szárazföldhöz való közeledtünkre. A fellegek tovahuzódnak az Óczeán felé nyugatra s gomolyaik közt mintha még a haragos Walkyrok száguldanának tova az Odhin halál farkasaival... Immár parti szél lebbenti meg a ködös fellegfüggönyöket, a napisten, a Freyr mosolya süt által rajtuk s az én álmodozó lelkemben sejtelmesen nyílik meg a skandináv mithoszok éjszaki regevilága.

Tegnapelőtt indultunk el Hamburgból ezen a norvég hajón, a *Sverre Sigurdsøn*-ön. Ezzel megyünk Norvégia derekáig, a koronázó város Throndhjemig. Ott egy másik turista-yachtra ülünk fel s azzal megyünk majd fel a Nordkapig az éjféli naphoz. Kicsit késtünk a vihar miatt, azért is kellett Christiansandnak tartanunk a part iránt. De a mi első állomásunk egészen a nyugati parton van: Stavanger ez, ezt kell még ma elérnünk. Most immár a felségesen sivár, zord partokon halad a gőzösünk tovább a Viking-tengeren.

Itt ülök a hajó elejében: a vihar alatt párszor hatalmasan leöntöttek ugyan a torzsalkodó hullámok, de most már kigombolhatom az ulsteremet, amelyet mint valami csodálatos zuzmara lepett el a tengeri keserűs. De szívesen elviseltem ezt a sokszoros fürdőt: nincs kedvesebb dolog, mint a hajó elejéből élvezni a vihart. Olykor toronymagasságra szökik a gőzös orra a víz fölé, máskor meg mint egy zugó örvénybe sülyed bele a habok tajték-koronájáig. Két delfint néztem volt el,

amelyek a hajó orrának két lapja mellett vezettek benünket rendületlenül. Szépek voltak e mithologikus állatok, melyeknek képmásai oly naiv bájjal metszvék a szirakuzai antik érmekre az istenek mellé — szépek: hisz a delfin olyan játszi és kecses, mint egy jókedvű kövér, szép asszony! — de még se olyan aranyos jókedvűek, mint azok, amelyeket most két éve láttam odalenn Szicziában és Gibraltár körül. Itt a hideg, szürke északi tengeren forró déli, kék álmokat juttattak eszembe ezek az állatok: a szmirnai Bion és a szirakuzai Moshusz játszi szerelmes idilljeit, amelyek a messze szicziaili partokon olyan búbájosan siratják Adonis halálát s énekelik az Oaristysben a pásztorok szerelmeit . . . Ebben az antithézisben szebbek voltak ez idillek nekem mint valaha, bár gyöngéd dallamuk bele is vezett a Skagerrack zugásába. Egyszerre aztán elmaradt a két delfin a hajótól. És én úgy éreztem: az Észak és a Dél határvonalához értem, mintha e mitologikus állatokkal az antik görög istenek hagytak volna el s a boldog Délnek minden forró költészete. Más istenek birodalmába értem, a rótszakállas és róthaju tagbaszakadt skandináv istenek országába, akiknek karja nem idilli ölelésre, hanem a Thor rettenetes pörölyének a forgatására van teremtye.

Furesa, bolondos dolog jutott az eszembe: vajjon ismerte-e Odhin valaha Zeust? Az észak és a dél istene tudtak volna-e jó barátok lenni? Nem hiszem: tűz és víz, fény és árny örökké guelfek és ghibellinek maradnak . . . Nem természeti törvény-e a germánok s a latinok örök gyűlölete, amely végokában egyszerűen egymásnak meg nem érthetésén alapszik? Mi, akiknek kulturánk inkább latin, akik ephebos korunkban a farnesei Herakles és Apoxyomenos erejéről s izmairól

ábrándozunk, ifjukorunkban pedig Helena homeroszi aranyszőke hajával, Atalantával és Io-val álmodunk: mi, ha az északra kerülünk, még mindig kissé az atheniek megvető mosolyával tekintünk a germán nehézségre. Hiába, gondolataink esztétikai csarnoka a Phidias szobraival van tele. S e perczben szomoruan gondolom el, hogy a mi déli mithológiánk meztelen, bájos Vénusza megfagyna itt e hidegben, Poseidon kissé hűvösnek találná az Északi tengert, nereidái megijednének az óriás férfias Walkyrektől, — no de mindenekfelett Apollon találná türhetetlennek, hogy nyáron három hónapig egy huzamban kelljen fennmaradnia a nap szekérével az égen, télen pedig ugyancsak három hónapig kelljen aludnia sötétben az Okeanos folyó mélyében, amely tudvalevőleg széles övben folyja körül a Teremtést . . . Homeroszi hexameterben képelem el az Appollon panaszát az Olimpuson: nyáron, a forró szerelmek idejében, még éjjélkor is a nap szekerén ülni s pihenés nélkül hajtani tovább másnap — ez már mégis sok! Mivé legyenek a nimfák gyöngéd szerelmei, mikor nincs éjszaka? A szerelem nappalja az éjszaka, — ismerik-e ezek az emberek Ámort, ők, akik nyáron nem alhatnak, télen pedig halálforma örök sötétségbe burkolvák? . . . Nem, itt Skandináviában másnak kell lennie az érzelem-világnak, olyan *áttételeknek* kell itt lenni, amilyenekről nekünk a délen fogalmunk sincs. S mivel semmi sem állandóbb és folytonosabb a földön, mint a fajoknak éghajlat és környezet okozta vérmérséklete, mitologikus álmodozásomban találkára hívom itt össze e Viking-tengeren Vénusz görög istenasszonyt és Freyát, a skandináv istennőt . . . Vénusz a tengerből született, Freyának atyja is Nord (vagy Aegir, vagy Gümer) a tengeristen volt. Hogy fázik szegény Vénusz! Márványfehér idomai tökéletesen

finomak s örökszűz keblein nem látszik meg a sok halhatatlan isten és halandó ember szerelmes csókja . . . Közelednek egymáshoz . . . Freya óriás, hatalmas, északi leány, legalább két fejjel nagyobb amannál, nehéz idomokkal, erős bokákkal és hatalmas keblekkel; világos szőke haja mesebeli dédunokájának, a Hófehérkének szelid varkocsába van fonva s szemében valami ábrándos láng ég, ami nincs meg a görög Vénusz pilantásában: a *hűség* lángja ez . . . Ellenségesen néznek egymásra. A Dél asszonya gunyosan és megvetőleg mosolyog: »Mily nehézkes és ügyetlen vagy! Bokáid otrombák, járásod csoszogós, sulyos karjaid nem ölelésre valók, kebled nem a szerelem titkaira, hanem anyai örömökre van teremve, ajkaid kiáltani tudnak csupán, de nem szerelemről suttozni . . . Nézz rám! Nézd termetem hajlását, mely ölelésre zárja a férfikart: finom lábaimnak csak épp annyi erejük van, — hogy Ámort utólérjék, ha játszik velem, karjaimban csak annyi erő van, hogy fáradt kedvesem fejét feltartsam, arany hajam ragyogó sátra szerelmünknek, fehér keblem vonalai a szenvedély titkos labirintjei, amelyhez nincs Ariadnének fonala, szemem tüze tulerős, semmint hogy el ne égetne mindent, még a húséget is, amely olyan szelid olajlánggal ég a te tudatlan szemeidben . . . Nos, és végre az én piros ajkaim csak susogni tudnak, sikoltani legfeljebb csak a szerelem mámorában . . . Te erősebb vagy nálam, de feleled, hogy nőnél a gyöngeség az erő!«

Igy szólt a Dél asszonya. De az északi Freya nem hagyta magát. Ott áll kocsián, amelyet két szép fehér macska von s daczosan néz ellenfelére. Ruhája zöld, olyan zöld, amilyen Thelemarkenben meleg tavaszon a pázsit. Mert Freya, akit különben Gerdának (Erde), vagy Tunnak is hívják, voltaképp a földnek az istennője. Így szólt:



Az éjféli nap.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

— Nem értem, miket mondasz, mert ismeretlen dolgok, előtttem a szerelemnek e felesleges komédiái. De bár nem értem a szavaid, ösztönszerűleg csak annál jobban gyűlöllek értük. Bár tudom, hogy nem kellenék én a te szeretődnek, de ők se kellenének nekem mézes, állhatatlan szavaikkal! Nem értem, hogy tudsz annyi embert szeretni! Én azt hiszem, az életben, még a mi isteni örökkévalóságunk életében is: csak egyszer és egyet szerethet az ember. Én öröktől fogva csak Freyr-t szeretem, a Napistent, s örökké csak őt fogom szeretni! Téltente, mikor elnyom a sötétség fagyos álma, mikor a Tél-Óriások jeges karjai hatalmukba ejtenek; az ő képével alszom el, mert hitem vagyon a tavaszban. Tavasszal aztán ki is néz Freyr az öreg Odhin ablakain s látva, hogy a Tél-Óriások fogságában sinylődöm még mindig, leküldi hozzám Skirnirt, aki felkölt. S a Napisten aztán a termékenység tizenegy aranyalmájával udvarol nekem. Legyőzi sugaraival a Tél-Óriásokat s a tavasz hajnalán megölel. Mikor kizöldel a pázsit, a kilencedik rózsás éjszaka a mi nászéjszakánk. Én a nyári termés aranykincsét adom neki hozományul. És boldog, igaz szerelemben élünk egész a szegény Balder haláláig, nyár közepéig, amely után vénülni kezdünk s az istenek téli alkonyában hiven együtt szunnyadunk el mindaketten. De tudjuk, hogy feltámadunk minden tavasszal s hivek maradunk egymáshoz . . . Mit ér az a sok szeretkezés? Nem felér-e azzal a sok hűtlenséggel egy igaz szerelem, mint az enyém? Nem vagyok oly cifra és tudós a szerelemben, mint te, mert hisz annak csak a hűtlenség az iskolája, de tudom, hogy tetszem Freyr-nek s ez nekem elég. Egynél többnek nem akarok én tetszeni . . .

— Nálunk még a földi halandók rabszolgáinak se kellenél te, — otromba — — — felel mérgesen Vénusz.

— No, de te se nálunk senkinek, te, ki mindenkinek a szeretője vagy — te — — —

Ahogy mitologikus álmomban ilyen élesen összekapott a két istennő, akkor jutott csak eszembe, hogy ilyenforma veszekedést hallottam én már valahol, nem ugyan istennőktől, hanem nagyon is halandó leányoktól: valamelyik marseillei matrózkoresmában, ahol egy norvég hajópinczérnök kapott össze és hajba egy felségesen szép nápolyi leánynyal. Az a norvég leány azonban kimondotta hangosan az olasznak azt a csunya szót, amelyet Freya, istennő létére nem kiálthatott oda Vénusznak. Persze az eredmény az lett, hogy a norvég matrózok késsel mentek neki az olaszoknak, s énnekem mint békés szemlélőnek némileg tisztulnom kellett a tájékról... Nem, de soha jellegzetesebben nem láttam Észak és Dél között az ellentétet mint abban a marseillei matrózkoresmában. Itt az örök probléma. A természet sokkal harmonikusabb, semminthogy mindent megadna: a déli véralkat bájosságának, de csapodárságának az Északon a nehézkesség, de a *hűség* a kiegészítője. Ezért fognak az északi férfiak mindig félni a déli asszonyoktól s ezért fogunk mi mindig mosolyogni a hű északi nők ügyetlenségén. Kinek van igaza? Bizonyára mindegyik fajnak maga magára nézve igaza van. Az észak természeténél fogva protestáns és moralista, a dél dogmatikus, katolikus és epikureus. És mondjam-e, hogy művészként embernek, bármennyire méltányolja is az északot, mindig szálfka marad a szemében az északi fajok esztetikai albinósága? Hűség — hűtlenség? A természetben soha sincsenek hirtelen különbségek. A déliek állhatatlansága bizonyára: temperamentum-bőség s ekkor az északiak erénye valóban csupán temperamentum-hiány volna?...

A régi istenekkel beszélgettem az imént. Vénusz és Freya csak eléggé különböznek egymástól, pedig most jut az eszembe: voltaképp unokatestvérek! A skandinávok napnyugati, indus istenországában (Asagardban), amely az indogermán fajok közös mithosz-otthona, az ősiszent *Ziunak* hívják. Ez voltaképp mintha az indus mindenség isten, *Djaush* volna, akit a görögök később Zeusnak hívtak. A rómaiak, amint ezt Julius Caesar megjegyzi, a Ziu szóhoz még a »patert« tették hozzá: Ziu-paternek, Jupiternek nevezvén a főistenséget. Rászedték hát voltaképp ezek az istenek a világot! Mert bár különböző csalóka formákban, de lényegileg egyugyanazon főisten uralkodott a régi világ felett. És hogy elpusztultak ők mind az istenek alkonyában a kereszt előtt! . . . Fent a Lofotenek rejtett öbleiben, a Nordkap tájékán él Odhin már csak a babonás hajósok némely hagyományos kabalájában. Mióta a tudomány kisütötte, hogy a Tél-Óriások karjai voltaképp gletscherek, azóta ők is meghaltak . . . Talán végképp elveszett volna a régi mondavilág, ha a norvég nemesség egy része, amely a »szép haju« Harald király (Harald Haarfagr) zsarnoksága elől Izlandba szökött 874-ben, magával nem vitte volna a mondakincseket. Ott gyűjtötte össze őket 1100-ban Saemund; s e kodexet találta fel s rendezte össze 1643-ban Brynjolf Sveinson, izlandi püspök. Ő nevezte el »dédanyának« vagyis *Eddá*-nak. Kiké hajdan az északi világ volt, most egy kis kodex pár száz lapjára terjed a régi istenek uralma! De ez a dolgok rendje: elvesztek a legendákban előre látott istenek alkonyában. Feltűnt a kereszt az északon. S ettől fogva szól bele Skandinávia a világtörténelembe. A harcias népnek csak ürügy volt a kereszténység a rablásra. A *Vikingek* (vik = kikötő) megindultak a kereszties hadjáratokra s rémeivé válnak a világnak. Mint Nord-

mannok meghódítják Normandiát, Portugalliát, Catalóniát s Sziciliát. A rengeteg Gangerolph, aki akkora volt, hogy nem találván lovat magának, gyalog indult meg a világ meghódítására, *Sigurd*, a *jeruzsálemi*, a *Haraldok* isten ostoraivá lettek széles e világon. És ezeken a szomorú vizeken jártak ők hosszú *kigyóikon*, *gályáikon*, melyeknek rémesre festett sárkányfej vala az orrába tűzve. Kerek pajzsaik ott lógtak az evezők alatt a hajók oldalán, méhsört ittak áldomásnak véres diadalaik után s rengeteg karjaikra karperecznek tűzték föl a hispániai szép leányok aranyövét . . . Énekeikben fennen hirdették, hogy nincsen szebb mesterség a világon a tengeri rablók hivatásánál.

És ha a Skagerrack viharaira gondolok, amelyekről annyi rémeset mesélt nekem a kapitány, el kell ismer-nem, hogy fene legényeknek kellett azoknak a Vikingeknek lenniök, akik facsolnakjaikban jártak erre, raboltak, harcztak s haltak meg a hatalmas skandináv istenekért.

Szeretek öreg emberekkel utazni. Szeretem a régi írókat, akiknek a világról való tudalmuk a legendák ködös homályában vész el. S van-e az epikureista modern utazónak nagyobb gyönyörűsége azoknál a zeneszerü »történeti hangulatoknál«, amelyek régelmult öntudatlan koroknak és filozófiáiknak a jelenvalóval s analitikus tudatosságával való összevetéséből keletkeznek. Az ember összeveti messze különböző földek történeti és gondolat-termését, összevet, összegez, egyszerűsit; emberiesiti a különböző fajokat, amelyek a természet rejtett törvényei folytán véres századokon át folytattak tetvérharczokat egymással. Mert hisz egy az Ember a földön alapjában

véve . . . erre jut a sokat utazott ember összehasonlító analizisében. Egy az erőegység a fizikában, egy az ember a földön. Aki eljutott arra a bűbajos kilátási pontra, hogy egyszerre tud élni minden századokban, úgy mint a jelenben, az előtt csodálatos kincses megoldásai nyílnak meg az emberi élet rejtelseinek . . . Most már tisztává tagolódik a ködös felleg-függönyön át Norvégia délnyugati partja. Szakadozott, merő szirt az, zöld nélkül való istenadta szikla, ezer kősziget-gyermektől körülvéve. Mintha óriás fehér sirályok gubbasztának egy-más, távoli szigeten, fehérленek ki a part felől a kis világítótornyok. Nagy távolságokra szerényen huzzák meg magukat a szirtek alatt az elhagyott szomorú halászbódék.

Kihuzom az ulsteremből régi barátomnak, Jornandesnek a »gótokról való történetét«. Gót volt ő maga is és püspök Ravennában anno domini 552-ben és stílusában utolsó tárogatója szólal meg a nagy római dicsőségnek, s a katalauni csata hőségnek, Aetiusnak. A gótok eredetéről irván, misztikusan festi meg annak a kornak a földrajzi Orbis pictus-át: megemlékezik a Herkules oszlopairól, a Boldog-Szigetekről, amelyek nyilván a Kanári-szigetek, Nagy-Brittaniáról, amelynek földje olyan furesza gőzöket lehel ki, hogy sem a napot, sem a holdat nem lehetne tőlük látni s melynek tulsó vége már az Okeanos-folyóba ér. Strabóra hivatkozván, mondja, hogy lakosaik, a Caledóniaiak, erkölcs nélkül valók, együtt laknak barmaikkal s mivel nem tudnak maguk felett uralkodni, idegeneket hívnak be fejedelmeknek. Ptolemaeus szerint van azonban a Septentrionban, északon egy óriás, végnélküli sziget, amely formájára nézve czédrus-levélhez hasonlít és Scansíanak nevezetik . . . Ettől balra, Brittania felett usznak az Okeanosban az Orcade-szigetek, számra harmincznégyen. »Mindenek-

felett pedig a világ végén pihen a tengerben az Ultima Thule szigete... Ez a sziget megközelíthetetlen, mert az Okeanos e táján olyas szélcsendek uralkodnak s a hosszú vízi növények úgy elállják az utat, hogy a tenger erre már járhatatlan. Ki merné valaha megmérni e végtelen elemet, amelynek rejtelseit egyedül teremtőjük ismeri, aki megismerésüket maga-magának tartotta fent...» Igy ír a tudós püspök és Ultima Thuléra czitálja a Virgilius szavait a Georgiconból, amelyek szerint Augustus dicsőségét szerencsés csillaga a világ végeig: Ultima Thuléig viszi.

Ime, itt vagyunk most azokon a rejtelmes részeken, melyekről Jornandes ír. Ma már nagyon is tudjuk, hogy az Ultima Thule voltaképp Izland s hogy az a czédruslevél-forma sziget nem sziget, hanem félsziget és Skandináviának neveztetik. Az Okeanos folyó szép mithoszának is vége van, csak egy legendavár tartja még magát az északon; e vár egy nyílt tenger közepén állana: — az északi sark ez. Ezt még nem ismerjük. De mire tán Nansen, aki már két éve távol van jég ellen szerkesztett kerek hajójában, — visszajön, tán ezt is meg fogjuk ismerni.*)

Ekersundnál vagyunk s most kanyarodunk fel a nyugati partra. Egy óra mulva Stavangerben leszünk. Órára pillantok. Egynegyed tizre van este, nem hiszek a szememnek! Olyan világos van, mint nálunk délután. A tenger nyugodt, az ég érdesen kék, csak nyugat felé piroslik kissé, a táj siváran kemény s a hegyek körvonalai mintegy aczélba metszvék. De ez a sajátságos világosság! Tán rosszul jár az óráim? A szép norvég

*) E sorokat szerző 1895-ben írta.

kapitány, aki tagbaszakadt szőke óriás, az erős emberek szelidségével sugja a fülembe:

— Nagyon is jól jár! Ez már a kezdete az éjjeli napnak. Most csak tessék bucsut venni az éjszakától . . .

Az angol dámák elmosolyodtak a szavára, s önkénytelenül mindnyájan dél felé pillantottak, az Északi tenger sápadt tükörlapjára. A hűvös, nyugodt szél mint hóviráglabdákat kapta el az olykor szinte a tengerre bukó sirályokat.

Én is elnéztem a forró dél felé. A tenger tükörvonala felett gondolataim tovaszálltak a távcsőből az immár messze Germániába, átszálltak a távoli földeken a havas Alpeseken tundra, le az Appenineken oda, ahol a Mignon narancsai érnek, oda, ahol Moschus idilljei virágzanak: Szicziába, ahol sötétek az éjszakák és szerelmes rejtelmekkel telvék, — a görög istenek fehér partjaira. Azután északra pillantva, Ultima Thule felé: »jó éjszakát«-ot mondtam az éjszakának . . .



»Norvég esküvő a Hardangerfjordban«.



A stavangeri székesegyház.

II.

STAVANGER.

Sose felejttem el azt az első norvég estét, amidőn Stavangerben kikötöttünk. Estét mondom, mert hisz az északa itt már csak halavány éber-álma a Freya sziklakemény testének, a földnek, amelyet nem töltenek be többé más világokról való ezeregy-éjszakai meséikkel a gyémántszerű vagy szafirkéktűzű csillagok. Itt nincsenek többé csillagok! A nap álma csak olyas négyórás matróz-álom, csak épp hogy belefekszik kissé a nyugati fellegek dunyhái közé, de e fellegek is, istenem! szintoly keményeknek tetszenek mint a norvég partok repedezett makaes sziklái... azután lebukik az Okeanos folyóba, hogy felfrissitse magát. A szinte megderesedett, merev esti pir felett egy pillanatra láttam csupán a pásztorcsillagot, Vénuszt. Halavány volt nagyon, mintha fázott, mintha elalélt volna itt a messze északon. Önkénytelen

granadai és szevillai éjszakáim jutottak az eszembe, mert a képzelem turistai lustaságában szereti a közvetlen ellentéteket . . . Ünnepe volt odalent minden este a természetnek, bengáli fénynyel és hulló csillagok tűzijátékával kivilágított ünnepe a mámorosan boldog életnek! Nagyok odalent a csillagok, ökölnyi nagyságuak, szemükfénye olyan élő, hogy az ember szinte érezni véli messze pihegésüket . . . S éjfélután, midőn a fáradt gitáros éneke már esőkba fuló sikolyokba visszhangzik bele, milyen mithologiai fényes parádéval jönnek fel Afrika mögül a déli csillagok! Orion jön elől, a nagy vadász, övében az Aldébarannal s hú kuttyájával, melynek fogai közt a Sirius vakít . . . aztán a többiek, melyek már a déli Kereszt aureolájában fénylenek, — mindmeggannyi néma, de jóakaró büntársai a forró, szerelmes éjszakáknak. Néha biz' Isten szinte zavarólag hat az a sok élő nagy csillagszem, mikor az ember boldogan azt hiszi, hogy senki se látja . . . De azért jók azok a csillagok és titoktartók, hisz diskréten csak annyi világuk van, hogy a *maja* ajkai a *majo* szájára találjanak . . . Ezért szerették is őket az antik népek, rejtelmes formáik közé hőseiket tevén fel; — kevésbbé szeretem már csalóka és áruló világaért a holdat, mely olyan galádul okozta a szegény szép Endymion vesztét . . . Mindezek melankolikusan jutottak eszembe, mialatt a hajó a halott-nyugodt vizen a tépett sziklák között bekanyarodott a stavangeri öbölbe. De hát bizonyára nem volt igazam! Az istenek a Szép magvát mindenüvé elhintették a földön a nagy tengerekbe, a jázminos déli éjszakákba, ugy mint a kopár észak szikláira. S ez a rejtelmes mag, amely alapjában egyugyanaz, kikel mindenütt, csak virágai mások: a délen pompázatosak és színesek e virágok mint a magnolia, északon hidegebb színűek és szeré-

nyek mint a thelemarkeni ibolyák. Csak keresni kell s megtalálja az ember itt a zord nagyszerűségek közepette is a Szép rejtelmes virágát.

Csend, csend, csodálatos csend van a tájon. A norvég halászok kis csónakaikban gyorsan eveznek el a hajó orra előtt, mennek az éjjeli halászatra. Az ezernyi kis sziklasziget az apálylyal még daczosabbra dugja ki a fejét; tépett testükön millió vihar tombolta ki a dühét. A nagy, gubbasztó sirály formájú világító órházakat csak úgy kénytelen türik meg a hátukon. A holt dolgoknak mind van azért valami fizionómiájuk; e sziklák mint sebesült fekete tritonok fekszenek ott a parti tengerben. Távobbb a parton, a dombok sziklás bálnahátán egy-egy szürke halászbódé ri ki éles körvonalaival, — a száraz, kavicsos völgyecskékben, mint a Freya zöld ruhájának tépett foszlányai, zöldelnek reményképp, sovány, fakó pázsitok. De ott az öböl mélyén, óriás szürke faraktárhoz hasonlóan emelkedik a város. Ahogy távcsövön át kivehetem, minden háza fából van. Csak leghátul ri ki a sok fenyűhajlék közül a híres székesegyház. Olyan modern színe van a városnak, pedig közel 1100 éves! Csakhogy a norvég városok sorsához képest minden században porrá ég egyszer. Az emberek nem is tartják érdemesnek monumentálisabb épületeket emelni . . . Hajónk engedelmesen áll be a móló mellé. A kapitány urlaubot ad: pár órára kiszabadulhatunk a városba.

Soha idegenszerűbb, sajátosabb érzésem nem volt. Tán legjobban még úgy fejezhetném ki magam, hogy úgy éreztem, mintha egy idegen planétán kötötünk volna ki. Az ember a legidegenebb országokban is rendszerint talál az arcokban, taglejtésekben vagy a dolgok össz-benyomásában valami ismerettest, valami otthonra emlékeztetőt. Itt valóban nem találtam semmi

ilyesmit. Hisz emberek voltak kétségkívül ezek is, testvéreink közös anyánk, a föld ölében, — de mások, egészen mások! Ha az anyjuk a föld volt is, de legalább az apjuknak valami más planétáról valónak kellett lennie . . . gondolám csodálkozva. Jobbak-e rosszabbak-e nálunk? Mit tudná az ember? *Mások*, egészen mások mint mi, hogy a Stendhal szavát használjam. Féltizenegyre járhatott az idő. Csend az utczákon, mindenütt jártak ugyan elegenden, matrózok, gyerekek, elegáns vigleányok a faházak mentén, de ez utcák és házak mintha némák lettek volna azért s az a levegő, amely bennünket körülvelt, siket . . . Nyilván éjszaka volt már, de valami nekünk ismeretlen, nyitott szemmel alvó albino éjszaka. A kertek fehér testü nyirfáin át mintegy álomban sóhajtott át a zsidadt szél. És világos volt a táj, az egész ég, kísértetiesen világos és nyugodt. Gyakran megálltam s megtapogattam magamat, vajjon nem alszom-e? Mert álom volt ez igazán. A velünk sétáló második kapitány, egy vig kedélyü szöke óriás, viking-vállai csöndes kacajtól remegtek meg: ismerte ő már a nord-kap-utasoknak ezt a furcsa megbüvöltetését. Álom, álom lesz hát ez az egész ut az éjféli nap fokáig, amelyből az ember majd csak délen ébred fel ismét: az első éjszakán . . .

Elnéztem az arcokat. Sorvadt testü, öreg matrózokkal találkoztunk s fiatal, óriás természetü halászokkal, akiknek arcát feketére boronálta a viharok veszedelme, s akiknek sötét formájában csak világoskék szemük élt csodálatos naiv életet. Gyerekeket láttunk aztán: hajuk szinte fehér volt s szemük albinószerűen vörhenyes. Aztán uri dámák és leányok jöttek. Lenszökék mindannyian, nagyon fehér arczczal s tiszta pillantásu világos szemekkel. De a toilettek! A leghetlenebb szí-

nek keverékei! A szoknyák csakugy lógnak, a czipők (nem akarom mondani: a lábak) nagyok, — a szoknyák lengése (nem akarom mondani: a járás) esetlen, naiv és ügyetlen . . . Pedig kár, mert a derekak szépen vannak megteremve, a vállak s keblek erőteljesek s az arczbőr olyan elragadóan tiszta, amilyen csak a parisienne-é tud lenni, ha szépen kifestette magát . . . Itt-ott a lehetetlen öltözékek szabásán ráismertem a harmadévi európai viseletre. Az arczvonásokban van valami különös: a vonások olykor eléggé tiszta metszetűek és szabályosak, — de mintha egy kicsit jobban össze kellene rakni őket. Mintha csak egy kicsit kellene még simítani a száj vagy az orr ferdeségén, hogy nagyon, de nagyon széppé váljék az arcz. Csakhogy épp ez a simítás hiányzik belőlük . . . Ez apró tökéletlenségek olykor szinte ijesztő aszimmetriává nőnek a férfiarczokon: valóban úgy tetszik, hogy mentől inkább távolodik az ember a mérsékelt égöv szépséggócypontjától, ahol az Ember egy harmónikus egész, — az arczvonások (mint a fényképek góczponton kívüli részei) egyre ferdülnek . . . Elnéztem e nőket, ahogy megálltak a primitiv kirakatok előtt. A szemek nyugodtak, naivak és hidegek, a száj, amelynek vonalai a mi asszonyainknál olyan beszédesekek, majdnem egészen néma. Néma és kemény, aminek oka nyilván a norvég nyelv sajátosságáiban rejlik. Ah, ez a nyelv! Csodálatosan döcögősen hangzik ez a mi dallamos fülünknek! Azok az ajkak, amelyek e kemény szót beszélnek, nem is lehetnek olyan élvetegen bájos metszetűek, mint azok, amelyek a mi népdalainkat vagy a holerokat éneklék. Hogy hangzik a norvég? Istenem (bocsánat az esetlen hasonlatért), de mint valami — befagyott plattdeutsch; nincsenek benne lágy átmenetek — hogy lehetne e női ajkaknak réveteg

gömbölyűségük, mikor a kemény szótagok kiejtésére szögletes torzulatokba kell facsarodniok? Ah, de messze vagyunk a parisiennetől, aki vallásos lelkiismeretességgel mondja el boudoirja tükre előtt naponta háromszázharminczháromszor, hogy »p'tit-pomme-d'api«, mert ajkai csakis e formulával válnak olyan csókra hívóan gömbölyűekre, mint amilyenek a Judic ajkai voltak régen... Van e norvég asszonyok járásában olyan valami férfias s ez ellentéttel néha talán a mi szemünkben is tetszetős és érdekes. Némely szem közönyösségén, némely száj makaes, hideg vonalain, mint mindmegannyi réseken át pillanatra mintha megláttam volna az Ibsen-féle hősnőknek, a Hedda Gablereknek a silhouettejét.

Soká ödöngtünk az utczákon. Protestáns és kétségbeejtően erkölcsös itt minden. A kávéházaknak nincs az a ledér szinezetük, ami nálunk s a délen, nincs kihívó arcu kaszszirnő, vagy unatkozó léha publikum: e kávéházak ablakai otthonos, családias ártatlanságu virágokkal vannak berakva, belülről olyanok, mint mindmegannyi meleg otthonok, ahol a szigoru, de jóságos háziasszony meg nem tűrne semmi szabadosságot. Komoly férfiakkal vannak telve, akik szigoru arczezal beszélnek meg a politikai helyzetet, mert hisz Svédországgal olyan feszült a viszony, hogy esetleg háborura kerül a dolog. Stavan-gernek csak 24.000 lakosa van, de tán a negyedik városa Norvégiának, s mindenesetre a legrégebbi fészke. Kikötőjében ötszáz hajó áll s ezek közt ötven gőzös van. Közbe-közbe egy-egy luteránus pap siet el mellettünk; gunyoros száju, borotvált ábrázatu emberek, hatalmas pofaszakállakkal, kiknek rideg szalonkabátját nagyon ismerjük az Ibsen-darabokból. Ők a leghatalmasabb tényezői a norvég közéletnek, lelki és politikai vezérei az egész népnek.

Az egész város sziklás dombokra és völgyekbe van építve. Felérünk a tetőre. Komor fák között áll ott a híres katedrál, amelyet még a XI. században kezdetek volt meg szent Swithun tiszteletére. Hatalmas normann-gót alkotás négy kis toronnyal.

Egészen fagyalkóból van építve. Kis erdőszerű park környékezi. Belépünk. Bár protestánsan sivár a benseje s minden katolikus szépség ki van irtva a sivár padok mellől, hatalmas miszticizmus hat azért még mindig. Belészorult még valami a középkor rejtelmekkel teli nehéz levegőjéből. Sötét van benne nagyon: az emberben formátlan víziókkal nyílik meg a vikingfaj hatalmas, elmúlt élete. Régi tapasztalatom már, hogy a fajok élete legcsodálatosabban a dómjaikban nyilatkozik meg. Mintha az oltárok mellett ott állana védőangyal-képp az ország palladiuma, a nemzeti génusz. Az ilyen katedrálokban töltött csöndes perczek többre tanítják az embert mint a dokumentumokkal tele rakott könyvek. Milyen rengeteg erősek azok a normann oszlopok és ivenek! Alapos és hatalmas minden, mint maga ez a faj. S a kissé füledt levegőben benne van e szabadeszű luteránusoknak a küzködő nehéz imádságmoraja, — minden nyughatatlan, kereső volta ezeknek a vándorszivű, minden tengereket bejáró hajósoknak, akik azelőtt katolikusok voltak s most lerombolván régi istenüket, leszálltak a dogmák Péter-sziklájáról s aggódva keresik a Biblia sorai közt a megtalálhatatlan biztos nyugalmat... Alig türtek meg pár régi siremléket a templomban és a templom körül. Mennyire érthetővé válik itt a protestantizmus, amely ugyszólván még inkább az éghajlatnak, mint a fajnak a kérdése. A harmonikus nyugalmat szerető déli ember, aki csak azért dolgozik, hogy utána megpihenjen s élvezze az életet, mert abból



A folgefondei gletser a Maranger-fjordból.
(Hardanger.)

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

indul ki, hogy körülötte oly szép ez az élet, hogy azt élvezni *kell*, — szívesen megnyugszik a dogmák biztos talapzatán s rá építi életörömeinek a kioszkját, örülve, hogy a zsinatcikkek megakadályozzák a nyugtalan töprengésben: az északi ember azonban, aki olyan mint az éghajlata, amely sötét, csak a viszontagságokban változatos és örökké nyughatatlan, — nem akar dogmákon megpihenni, mert az életet nem szépnek, hanem ellenségesnek és keménynek látja maga körül. Nincs norvég ember, aki valaha »visszavonulna« az élettől s aztán »élne«: hová vonulna vissza? minek élne itt, ahol megdermednek az esztétikai szükségletek? Az esztétikai hőmérő tanulsága szerint zérus fokon alól a vízzel együtt a szépérzék is befagy... Ismeretlen fogalom ez az élettől való visszavonulás Norvégiában. Az emberek dolgoznak, amíg ki nem dülnek, — a norvégnek sok gyermeke van, hogy annál több karja legyen a dologra. S a szegénység és a nyomor? »Mennél több etetni való száj van«, felel a norvég példaszó, — »annál több ajak nyílik az imádságra.« Hogyne néztek volna ezek az emberek gyűlölettel a déliek szép, dogmákon alapuló, harmonikus életnyugalmára? A nyugalom gondolata bősíti fel ezeket a vándorlelkű pirát vikingeket. Azok a dogmák, amelyek a délen olyan költőiesen illettek bele a fehér föld, a kék ég, és a tenger tájképébe poétikus mártir-legendáikkal: azok érthetetlenek voltak idefent a természet sziklás és mostoha ölen. Képzeldetetlen itt a monte-cassinoi szerzetesek kontemplatív élete, itt, ahol az ember, ha nem dolgozik, megfagy, éhenhal... Nem ez északi népeknek a vallásban is az kellett ami az életben: táplálék örökké töprengő, nyughatatlan lelküknek, hit, és nem dogmák, amelyekben túl ne lehessen gondolkozni. A kereső quaker-szellem nyug-

hatalansága él ebben a homályos öreg katedrálban is. És mintha e kérlelhetetlen kereső szellem töprengő zsolozsmái még az egyházon kívülre is kiáradtak volna: komor és szigorú volt annak a környezete is. Menten a déli templomok megnyugtató szerenitásától, a nagy, sötét katedrál ott uralkodik a város felett, mint egy fekete jel, amely egyre arra figyelmeztet, hogy minden hiu küzködés és gyötrelme a földön, sőt azontul is . . .

De a katedrál dombja mögött kies völgy nyílik a hegyek felé. Halottnyugodt tó van e völgyecske fenekén. Ennek a ligetes partjai közé fészkelte be magát a domboldalakra az új város. Nyilván itt laknak a gazdagabb kereskedők. Ott egy kisvágyányu vasutnak a kihalt indóháza. Fent a tulsó dombon áll egyedül, hidegen az új muzeum. Az utak szépek és rendesek. Sok ember jön le a város végéről, — igaz, annak a ponyvasátras czirkusznak most van vége! Jönnek nehéz, rendetlen lépésekkel férfiak és nők, mintha nevetnének s igen jól mulattak volna. De mindez olyan halk és csendes, — a szerelmesek mozdulataiból mintha kihalt volna az élet, e hideg jókedvben nyoma sincs a déli temperamentumoknak, a gavallérok és leányok czipőit belepte a por: nem törődnek vele, ismeretlen e dandyk és divathölgyek előtt a mi urainknak és dámáinknak a hermelinszerű félelme a piszoktól. Elvonulnak, mint egy más planétáról való alvajáró csoport. Lent a tó vize a világos éjszaka albinó-fényénél, mint egy töredezett, sápadt tükörlap, sejtelmesen fehér. Gyér nádszálaik között üveg-színén révetegen usznak az ég hideg fellegei. Lelátunk a messze tengerre, el Ultima Thule felé . . . Mi ez itt? Esti fény-e még, vagy hajnalpir? Rejtelmesen halott a táj e világos éjszakán. A muzeum egy sarokablakában

egy fogoly gipsz Ámort látok odabent. Szegény Amor, mit csinál ő idefent? Mivé lehet itt a szerelem, ahol nincsen éjszaka? . . .

A HARDANGER-FJORD.

. A fjord tószerűen sima vize olyan mint egy tükör, melyet szinte úgy illesztettek be ide a hegyek közé. Gőzösrünk csöndesen halad előre s a fordulatoknál mintegy varázsütésre tolódnak széjjel a meredek sziklafalak kulisszái. Csend, mérhetetlen csend mindenütt. Pár hófehér sirály kísér még egyre a tengerről; néha mint furesa kis kacsák beleülnek a vízbe s úgy pihennek egy darabig. A parton, a fenyves közt már havasan fehérlik a nyirfa, mely egyedüli növényzete lesz feljebb az északi világnak. A hegyek vonalai egymásba fonódnak két oldalt. Mintha minden kihalt volna a tájról, alig látszanak egyes szürke házak kilométernyi távolra egymástól. A fjord vize a partok felé mélyen kék, beljebb zöld s a hegyek képe sásszerűen hosszú visszfényben enyészik el benne. Mély itt a víz, nagyon mély. Hogy hívják e hegyeket? A kapitány vállat von. Nincs itt neve a közönségesebb hegyeknek. Nincs is ember aki elnevezzék őket . . . Hisz a rengeteg skandináv félszigeten mindössze két millió norvég és négy millió svéd lakik. Ott ülünk mindannyian a pompás turista-yacht elejében: érzékeink lassan zsibbadnak, mámorosodnak el a változó képektől, a bűvös tótól, s azoktól a csodálatosabbnál-csodálatosabb merész szikláktól, amelyekben még nem volt ember s amelyek között szabadon lélekezik még az Isten, mint az első napon . . . Egyik ámulatot a másik fojtja el, — e hangulatokat már csak zenében lehetne kifejezni, valami nagyszerűen ijesztő marssal az »istenek alko-

nyá«-ból. — Jobbra a hegytetők mögül fényesen vakít elő a rengeteg Folgefonden gletscher, — az ember szinte attól fél, a tóra talál esni.

... Eidenél pillanatra megállunk. Ki a partra! Itt a nép már a turistákból él. Gyönyörű hotelek emelkednek a benszülöttek nyomorult kunyhói mellett. Egy fatemplom ajtajánál tolong a nép. Esküvőre jön egy norvég pár nemzeti viseletben, a menyasszony arcza fáradt, a vőlegény görnyedt. De a nő viselete felségesen festői. A derék és a szoknya még a berni viseletre emlékeztetnek, de a menyasszonyi korona egészen különleges valami. Széjjel terpeszkedő, ágas, rengeteg fejedelmi korona ez, antik gót diszítésekkel, viking karikácskákkal s olyan lógó ezüst keresztekkel, amilyeneket a Resceswinth nyugati gót király koronáján láttam a Cluny-muzeumban Párisban... Odabent a pap beszél szeliden, szomoruan. A gyülekezet világoskék, aggodalmas szemeiből a nagy zugó északi tenger minden melankoliája sir ki. S a pap beszél az élet semmiségéről, nehéz kötelességeiről, s arról a fekete ajtóról, amelyet onnan tulról nem lehet kinyitni, a halálról... A szertartás után esónakon vonulnak el a hajónk alatt. Az amerikai leányok bonbonokat dobálnak le a menyasszonynak.

Bekanyarodunk a Sör-fjordba. Szűkebb már itt a lélezete a fjordnak. A nagyságosan félelmes csend szinte siketire válik: a szirtek lenyüggöznek az embert, rettenetes szikla-életük nyomasztóan görnyeszt össze. A meredek falak kulisszái egymásután tolódnak széjjel előttünk, s csukódnak össze mögöttünk... Odafent a hegygerinczen, arra a félrebillent czukorsüvegszikla alatt egy házikó látszik. Egy ember lakik benne egyedül. De hát nem örül bele a magányba? Nem, mondja a kapitány, minden évben lejön egyszer a városba... Kérlelhetetlenül félelmesek e

hegyek. Gyötrelmesen vajudhatott a természet, amikor világra hozta őket. Negyven kilométer után Oddeba érünk. A yacht horgonyt vet, mi csónakba ülünk s ismét kiszálunk. A *Cook* kezének a nyomát látjuk mindenütt. A *karriolok*, a két- vagy együléses taligák ott várnak ránk a furesa hegyi lovakkal. Pár óra múlva a Lotefos-nál vagyunk. Három fátyolszép vizesés van itt . . . A képek egymást kergetik a zsibbadt szemekben, s mire lefekszik az ember a hajó mesésen fényes kabinjában, a fantasztikus sziklák meredek arcjai a skandináv mithológia isteneivé válnak, s álmaink mélyéből zordan néznek ránk továbbra is . . .

A *fjord* tisztán norvég fogalom Hasadék forma bemetszések ezek a roncsolt félsziget testébe, amelyek azonban olykor mélyen a szivéig is behatolhatnak. A fjord vize tengervíz és sós. A népnek magának melankolikus legendája van az Isten mostoha kezéről, amely ugy megfeledkezett sziklás földjükről. Mikor tudniillik Isten elosztotta volna a jó, termő buzaföldet a földön, véletlenül egészen megfeledkezett Norvégiáról. Megsajnálta utóbb a szegény országot s kotorászván egy darabig tarisznyája fenekén, végre a maradékot oda dobta a félszigetre. Ezért van olyan kevés humus-föld Norvégiában, sami van is, nagyon is apró morzsákban van elszórva a szikláin.

Nyáron még hagyján itt az élet. A nap halavány glóriája mégis ráveti az élet költészetének valami sápadt délibábját a földre. De télen, télen! Télen, amikor olyan sziklakemény a föld, hogy a halottat se lehet eltemetni! Mit csinálnak ilyenkor a hegyi norvégek? Besózzák a holttestet s öreg ládájukban úgy őrzik a szobában tavaszig, amikor a föld majd meglágyul és szivébe fogadja a szerencsétlen halottat . . . Nehéz e földön nemcsak az élet, de még a halál is.

... S mialatt hajónk visszamegy a fjordon a tengerre, olykor felriadunk s csodálkozva nézünk hol az óránkra, hol az örökké világos égre. Mi van most? Ma — vagy tegnap — vagy holnap? Kivész az idő képzete a zsibbadt tudalomból... Sejtelmes éber álom ez az örökkévalóságról.



A hitterdali templom.



Thelemarkeni leány.

Országos Széchényi Könyvtár

III.

BERGEN.

... Itt állunk a *Tydskebyggen*-en. Odább a nagy *Torvet*-en sötét színekben nyüzsög a halpiacz vásári népe: ez itt a világ legnagyobb tőkehal-piacza. A fekete medenczék hosszú sorral húzódnak egymásután a part mentén. Körülöttük állanak a vastag kékinges tagbaszakadt halászok, kiknek haja egy kuszált vörös csepü-pamacs s dult, fáradt arcza mindmegannyi melankolikus szimboluma az északi tenger viharzugásainak. Rengeteg kátrányos csizmáikban alig van emberi formájuk, ha a kaucsuk köpenyük is a nyakukba van huzva, akkor

pláne úgy néznek ki, mint holmi lassu nagy fókák, amelyek alig bírnak a szárazon mozogni. A medenczék vizében a bergeni asszonyok dolgos, eres, nagy kezeinek az érintésére megvillan a fogoly halak ezüst teste, odább a husmérő tőkén naivul, kitátott szájjal haldokolnak a kitett tőkehalak, vérük a vizes balták csapására mintegy vizipuskából szökik az ember szemébe. A dock vizén sűrű árbocterddővel állanak a vitorlás hajók. Ingadozó léptekkel — mintha még mindig a hajón volnának — haladnak át az ujonnan érkező halászok és matrózok a téren, ki a borbélyhoz, ki horgokat vásárolni, ki bagót venni. A szigoru arczu norvég asszonyok közt feltűnnek az immár semmin se esodálkozó angol turisták örök-ábrázatai, amelyek egyformán közönyösek, unalmasak és kiméletlenek mindenütt. A város kiismerhetetlenül terül el a fjord szigetes partjain, házai többnyire ujak — hisz a norvég városok annyiszor leégnek! — s minden különösebb müzslés nélkül sorakoznak egymás mellé egyhanguan. De ez a házsor, amely itt a »német hidon«, a Tydskebryggen áll előttünk, ez valami egészen más és érdemesebb a megtekintésre. Ez a sor az ősrégi *Hanza*-telep, amelynek faházai még a XII. századból valók.

Régi hollandi festők képein lát az ember ilyeneket. Az ódon ó-német formájú épületek sűrűn préselvek egymás mellé, cifra szinekkel vannak kifestve s egész valóságukban úgy veszik ki magukat, mint egy darab ittragadt középkor. Nagy történetük van ezeknek a házaknak. A Hanza-városok, Hamburg, Bréma és Lübeck 1445-ben csikarták ki a dánoktól a privilégiumukat s akkor rendezték be üzleti irodájukat Bergenben. Megölően sulyos volt ez a privilégium a norvég halászokra; az ország halászáinak ide kellett az egész haltermést szállítani és be kellett szolgáltatni a *Hanza-kontor*-ba.

Pár év múlva az egész kereskedés a Hanza-városok kezében volt. Bár 1559-ben megtörték az erejüket, a telep mindazáltal még kétszáz évig fennállott s az utolsó fiókot csak 1763-ban váltották meg a norvégek. A XVII. század volt a Bergen fénykora, akkor e város volt a leghatalmasabb az egész északon. De gyűlöltek is ám zsarnokságukért a németeket! E fonák formájú házak olyan furcsa komolysággal báméskodnak le a modern világra, akár csak Rembrandtnak egy sor döcögős nevű szindikusa. Belépünk a legrégibb házba, amely most muzeum. A »Finnegaard« ez s a maga nemében a legmegkapóbb valami, amit valaha láttam. Az egész muzeum voltaképp nem egyéb mint egy érintetlenül maradt »Hanza-kontor«. Az ember elbámul, hogy annyi viszontagságokon át hogy tudott ez a ház ilyen ősereditiségben megmaradni. Nekem önkénytelenül azok a sarkvidéki jégben konzervált mammutok jutottak az eszembe, melyeknek a husából állítólag még lakomát is rendeztek Pétervárott. Fából van az egész ház, s szűk falépcsők vezetnek az emeletére. Gyalulatlan léczekből van minden. A szobák vörös mennyezete alacsony, az ódon karosszékek, amelyek a farácsos ablakok előtt állanak, kopottak, a gyertyatartók, koppantók, primitív festmények, a beszűrődő rembrandtszerű világosság mind valami olyan közvetlenséggel hatnak, hogy az ember összerázkódik s pillanatra igazán azt hiszi, abba a korba esett vissza. Álmainkban vannak ilyen sajátságos érzéseink, amidőn azt hisszük, hogy valami mélységbe esünk le . . . A fogházszerű irodai helyiség sarkában még egy kisebb kalitka van — ez volt a gazda fészke, itt állanak mai napig is a félbemaradt számadási könyvek. Minden »fiók«-ban egy gazda, egy raktáros és nyolcz legény tanyázott. A falon primitív festményeken látni itt-ott a Hanzák czimerét:

csonka sas és csonka tőkehal, amelyekre korona borul. De az emeleti szobák a legérdekesebbek. Itt van a rak-táros és a legények hálószobája. Az egész hálószobát elfoglaló óriás fedett ládában vannak az ágyak, mint a hajókban szokás, egymás fölé rakva. Kis akolszerű nyilások láthatók a ládán oldalt, erre kellett a legényeknek bebujniuk. A nyilásokat tolóajtócskákkal lehetett elzárni. Az alkalmazottak kettesével háltak odabent. Borzalmas lyukak ezek! Maga a gazda, aki élet és halál ura volt a házban, egy lehetetlenül szűk rejtekajtón járt fel a maga hálóvaczkába, amely valamivel kényelmesebb a többiekénél. Halálbüntetés terhe alatt vala megtiltva a legényeknek, hogy ide felmerészkedjenek. Csak a folyosóról való szűk nyíláson vethették meg a gazda ágycát. S mivel a Hanza-törvények szerint tiltva vala a házban világot gyújtani, esténként egy udvari helyiségbe vonultak félre, ahol aztán szabadon tüzelhettek.

De a szigorú Hanza-törvények legszigorubb paragrafusa az vala, hogy az alkalmazottaknak nem volt szabad megházasodniuk. A ravasz német kereskedők nem engedhették meg, hogy embereik családi kötelekkel kössék meg magukat az idegen földhöz. A legnagyobb erkölestelenségek forrása lett ez. A krónikák szerint a telep alkalmazottai több mint kétszáz szabad-személyt tartottak a szomszédos Ovre-Gadaban. A nőknek föltétlenül meg volt tiltva, hogy a Hanza-ház küszöbén által-lépjenek. Ha valamely szerencsétlen, tapasztalatlan teremtetést sikerült egy alkalmazottnak felcsalni, a többi lesbe állt s amikor azután a leány lejött, leszurták a sötétben a lépcsőn. Ilyenkor a rajtakapott németnek birságot kellett fizetnie a többinek. Őt tallért egy asszony életéért. Honos szokás szerint persze azonnal egy hordó sört vásároltak a pénzen s nagy gaudiummal itták meg

még az este mindannyian. Az ivás játszása egyáltalában a legnagyobb szerepet e kereskedők életében. Ha valamelyik leány megesett, az apának ugyancsak fizetnie kellett a többi javára; mint minden birság, ugy ez is csak öt tallerra rugott. A könyvekben pontosan fel vannak jegyezve e dolgok. Ekkor és ekkor, ennyi és ennyi hordó sört ittak, ennek és ennek az apasága alkalmából... »Adja Isten, hogy nem sokára megint ihassunk!...« Őszintén szólva, felségesen kétszinű és alattomos banda lehetett ez az egész Hanza-telep. Hamis sulyokkal mérték s ebbeli nyereségeiket a legnaivabb őszinteséggel jegyezték fel könyveikben. Az emberen a hideg fut végig, amikor e titkos folyosókkal teli házban jár-ke, amely annyi könyörtelen szenteskedő gazságnak volt a színhelye s amelynek levegőjében még megdöb-bentő közvetlenséggel él, mint valami tetszhalott, az a rémes kor.

Ma már alig van nyoma a németiségnek a városban. Az utolsó telepet maga a város szivta fel a vérébe: az utolsó alkalmazottak már nem tértek többé vissza Németországba, hanem norvég családokba házasodtak bele. Ma is sok német nyelvű előkelő család van még Bergenben. Egyáltalában a bergeni faj nem tiszta, — nagy kikötő lévén, erős volt itt ősidóktól fogva a fajkeveredés: a szöke norvégek mellett hamisítatlan fekete spanyol típusokat láttam a piacon.

De ki ebből a csunya Hanza-telepből! Kocsizzunk ki a Fjeldneire, honnan gyönyörű kilátás esik a városra s a fjordra, s ahol mélyen zöld erdők közt buja pázsiton virul az élet. Az ember elcsodálkozik, — igazán az

a Bergen volna ez, amely olyan magasan fekszik mint Pétervár? Hihetetlenül hangzik, de tény, hogy Bergenben a téli hófok átlag csupán — 10°! A Golf-áramlatban rejlik ennek a titka, — ez látja el meleggel az egész nyugati norvég partot. A tulsó oldalon, Svédország felé hasonló szélességi fokon 40—50 fokra süllyed a hőmérő zérus alá. Félnek is a norvégek a Panama-csatornától: ki tudja, mi lesz Norvégiából, ha az a csatorna elkészül? Ha a Golf-áramlat át talál vágni a Csendes-Oczeánba, egy héten át meghal az egész Norvégia.

Ahogy az ember a magaslatról elnéz az elterülő Bergenre, szeszélyes fjordjára s azontul a messze szürke »Havet«-re, a tengerre, — ahogy a nyers oczeáni szellő arczába csap: mint egy nehéz sejtelem szállnak fel a lelkében a régi idők legendái. Vannak helyek a földön, ahol, ha nem is tudnánk, érezzük, hogy itt sok és nagy dolgoknak kellett történniök: ahol угyszólván megérezzük a földből felszálló vérszagot. Az eseményektől impregnált föld magától beszél, — s kissé finomabb érzéklésű pillanatainkban megértjük a Genius Loci szavát, amelyről oly naivul énekeltek már a régiek. Lehet, hogy a szuggesztíót megkönnyíti az a tudat, hogy némely hely kétséget kizárólag csatatérnek van teremve. Ilyen Bergen is. Voltaképp vérvörösnek kellene ennek a földnek lennie... de hát szikla e kemény országban minden s azt is a tenger mossa örökidóktól fogva! Itt történt minden hiresebb király-gyilkosság. Itt szuratta ki Harald Gille Magnus Sigurdssönnek a szemeit 1135-ben; itt ölte meg 1136-ban Sigurd Slembe Harald Gillet; a gyilkos fiát viszont itt gyilkolta meg 1154-ben a testvére, Inge. Az öbölben ütköztek meg 1181-ben a Sverre és Magnus királyok flottái... s így megy ez tovább az egész történeten át. De egyébként is Bergen volt a nagy viking-



A Geiranger fjord.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

pirátok főfészke. Innen indultak ki óriás hadjárataikra. Mikor elkövetkezett a skandináv istenek Alkonya, amikor Odhin mintegy rettenetes Maelströmben veszett el minden isteneivel együtt a régi és újvilág ellentétes áramlatainak az örvényében, a norvégek, kik még nem voltak keresztények, de már pogányok sem, s egy darabig isten nélkül levén, nem tudták kiért s ki ellen harcoljanak, örömmel ragadták meg az alkalmat, midőn a déli fejedelmektől küldött szent térítők a keresztes hadjáratokra tüzelték őket. Hogy minek nézték ők a keresztes hadjáratokat, arra abból következtethetünk, hogy krónikáikban »Sanctae Piraticae«-nak, »szent rablásoknak« nevezik e szent háborukat. Örültek, hogy »hivatalosan verekedni« lehetett valakivel. S fent az északon álmodozni kezdtek a déli országokról: — a szent Jeruzsálemről, — az aranyos Bizanczról. Azt hitték, Jeruzsálem az ő régi mithikus hazájukban van, Indiában, — azt hívék, a Jordán folyó az az Urda, hol Odhin szolgáltat igazságot, — Bizanczról meg határozottan azt hívék, hogy ez az a régi legendás Asagard, az indo-germán Istenek városa. Így kerestek mithikus összeköttetést a régi és az új vallás közt, és mikor Krisztus nevében mentek el a Keletre, titokban, öntudatlanul azért Odhinra is gondoltak... Mert hisz épp úgy, mint a színekben, az emberi lélek történetében is az átmenetek a legérdekesebbek és a legmulatságosabbak. És az első vikingek Oroszországon át haladtak le délre. Egyelőre a bizanci császár pretoriánus gárdájába álltak be s rémítették el a keleti rómaiakat temérdek erejükkel. Lassankint külön skandináv gárdája lett a császárnak E vikingeket *Varanger*-eknek hívták. De a leghiresebb keresztések megkerülvén egész Európát, azért tengeren mentek el Keletre. És a »jeruzsálemi Sigurd« volt a leghiresebbje

e szent pirátoknak. 1107-ben indult meg Bergenből hatvan hajóval, tízezer emberrel és minden országbáróival. Utja röviden ez volt: először is végig rabolta az északi partokat, aztán elment Angliába, be Londonba, ott megfenyítette az angol királyt, de utóbb megbékült és vele mulatott az egész tavaszon át. Aztán nagy tehetőségét mutatni akarván, a parti francia fejedelmekkel tivornyázott. Ahol nem fogadták szívesen mint vendéget, nyomban kardot rántott és rabolt. A galíciai spanyol grófot, aki nem akart a seregének eleséget adni, mindenéből kirabolta. Cintra előtt végre összetalálkozott a hitetlenekkel: 70 darab hajót foglalt el s vérrel keresztelte meg elleneit. A gibraltári arabok is »vért sirtak«, hasonlóan a baleári szerezsenek is. Így jutottak el rabolva, verekedve a skandinávok a szentföldre. Balduin, a jeruzsálemi király megijedt. Ravaszul nagy fénynyel fogadá, hogy meglássa, miféle ember ez az északi jövevény. De Sigurd király megparancsolta katonáinak, hogy csak úgy »tapostassák össze lovaikkal a drága szőnyegetek, mintha mindennap azokon járnának és ne csodálkozzanak el a drága ajándékokon«. Ugy tevének s Balduin ekkor látá, hogy urral van dolga. Mikor aztán Sigurd kíségette a bajból Balduint s megverte a hitetleneket, a jeruzsálemi király felszólította, hogy kérjen valamit tőle. A barbár fejedelemben pillanatra feléledt a zsákmány-vágy, de aztán meggondolta magát, s csak egy szilánkot kért az igazi keresztből. Balduin meghökent s összeült a püspökjeivel tanácsra. Végre azt felelték a norvég királynak, hogy, ha megesküszik, hogy azt a szent szilánkot a Szent Olaf sirjára fogja vinni, odaadják neki. Sigurdban ismét felbőffent a skandináv gőg, de uralkodván magán, ügyesen így felelt: »Ha te király a patriarkával megesküszöl, hogy az a szilánk az igazi

keresztből való, ugy én is esküt teszek, minden báróimmal együtt arra, hogy a Szent Olaf sirjára viszzük el . . . » És ugy lön . . .

Visszatértében beszólt még a norvég pirát a bizanci császárhoz is. Nagy ajándékokkal halmozta el ez őt, arany- és ezüstpénzes zsákokkal, de Sigurd e pénzt mind a cselédeknek adá oda. Nem tudván mivel viszonozni a Caesar szivességét, egyet gondolt s odaajándékozta neki hatvan sárkányelejű hajóját, — maga pedig elindult Európa derekán át haza gyalog. Csak az ő királyi hajójának a sárkányfejét, amely aranynyal vala ékítve, vivé el, királyi voltának szimbolumaképp, magával . . .

Ilyenek voltak a nagy északi pirátok, a vikingek. S ha ugy átgondolom annak a ködös XI. és XII. századnak a legendáit, amelynek vallási egén olyan halaványan él még a haldokló Odhin alakja mint egy sápadt hold a felkelő nap, a glóriás Galilei mellett, ha ugy átgondolom e komor északiaknak a dél felé való vonzódását: a Flaubert szava jut ismét az eszembe, aki normann létére olyan melankólikusan mondja, hogy »az északiak mily vakon törnek délre napot látni és meghalni . . .« Azok a szürke szárnyu éjjeli lepkék jutnak az eszembe, amelyek nyári éjszakákon mohón szállnak be az ablakon át a lámpához s rajta égnek el. Így égett el az Alarik vandál dinasztiaja Afrikában s a wisigóth szöke királyok országa a forró Andalusiában. De hát nem természetes-e e törekvés a nap iránt, amely maga az élet? És azok a skandinávok, akik egyszer szökefürtös homlokukon érzék a Hesperidák kertjének az aranynapját, nem is gyógyultak meg attól többé soha. Sigurd királynak, ahogy haza tért hideg hazájába, nem lett többé jókedve. Elhomályosítá lelkében a déli

déli nap aranyfényét az észak felszálló köde, melankóliája. Nem látott többé tisztán halála napjáig, meghasonlott magával és egyre csak azokat a napokat siratta, amelyek nem voltak többé. Mért ment vissza az északra, vagy ha onnan visszavágyódott a napra, mért nem hagyta ott Skandináviát? Mert a teremtő egy halálánál is erősebb lánczczal köti meg az embert születése pillanatában: annak a rögnök a rejtelmes szeretete ez, amelyen világra jött, amely érzésről az ember nem tehet, s amely röghöz, ha nem is felel meg neki, örökké hozzátartozik.

Ez az ember a századokon át olyan keveset változik! Nem tudom miért, de az a nagy modern intellektuális viking jut az eszembe: Ibsen, kinek gondolatai, épp úgy mint őseinek fegyverei, diadalmasan járják be most a déli országokat: Germániát, Galliát és Italiát s akinek ködös héroszai úgy ijesztenek meg e perczen az országok lakóit, mint hajdanában a Sigurd országbarói. Az a rémes darabja jut az eszembe: a *Kisértetek*. Vajjon azt a vikingvérű fiatal festőt, Alwing Oswaldot, aki meghalni jön haza, nem a déli nap ölte-e meg? Haza jött, mert érezte, hogy haza kell jönnie, de nem bír itt az északon megmaradni. »Soha se lát az ember napsugarat? Ah, istenem, sose láttam még a hazámban a napot . . .« kiáltja keserűen. »Anyám, anyám,« sugja tovább háborodó elmével, »tinektek azt tanítják itt, hogy munka átok s a bűn büntetése, hogy az élet siralomvölgy, melynek jobb mentől előbb a végére jutni . . . Ah, odalent a délen maga az a tudat, hogy élünk, kitörő örömezzettel tölti el az embert . . . Ott világosság, napfény és jókedv van! Csupa ragyogó, boldog arcok . . . És érzem, hogy ami bennem dul, itt már csak bűnné lehet.« — — És amikor megőrül, karosszéke mélyéből

egyre csak a sápadt norvég napot nézi a bus ködön át. »Anyám, add ide nekem a napot«, sugja — »anyám, a napot — a napot!...«

A napot — a napot! Sigurd királyra gondolok s az ő szőke barbár kereszteseire, akik Szicziában megbetegedtek a naptól s nem gyógyultak meg többé soha. A norvég faj melankólikus napvágya van az Ibsen hősének a szavában, halálos vágy az elérhetetlen után. Messze — messze fájdalmas kiáltás ez . . . Mint az Északi tenger zugása morajlik végig a vikingek legendás századain.



A Naersfjord Gudwangen mellett.



A Romsdalshorn.

IV.

A FJORDOK KÖZT.

..... Elvesztettük az idő fonalát még Stavangerben s nem is leltük meg többé. Óráink megálltak s mi nem is huzzuk fel őket többé — minek? Hogy össze-tévevesszük az éjjeli tizenkét órát a délivel? Sose kérdi senki: hány óra van? A szép szöke kapitány tudja tán egyedül a titkot, de ő meg nem mondja senkinek. Az örökké világos norvég perczek lassan folynak egymásba, mint a hajó mögött tova sikló szelid fjord-hullámok, amelyeknek szemmel nem követhető játéka zsibbadt révedezésbe ejti az elmaradt pillantást. A gyönyörű turista-yacht, mint egy szép fehér kisasszony, hordoz az ölen szüntelen; ott ülünk a mély nádszékekben a fedélzeten, egy soha meg nem kezdett könyvvel a kezünkben, az amerikai leányok olykor a sirályokat etetik, de mindannyian különben csak mámorosan szivjuk magunkba e fjordok vad északi illatát. E folytonos nappalban csak

jelen van, valami örökös jelen, amelyet nem rovatkolnak fehérre és feketére a napok és éjszakák. Az elme a feledés álomszerű Maelströmjében kering, amelyben a múlt és a jövő elsimulnak. Nincs itt idő, elveszett az egymásután következés mértéke. Mintha az egyszer megállt volna a Goethe »futó pillanatja«, hamar öleljük magunkhoz s élvezzük a csókját! Ez örökös jelen homlokán nincs naptári bélyeg . . . Hej, félek, ha visszatérünk az éjszakák délebbi honába, egyszerre fog ez a jelen nagyot öregedni! Mikor aludtunk utoljára? Nem alszik itt a hajón senkisé. Olykor elszundikálunk egy perczre, de aztán csakhamar felriadunk: a hajó füttyöl, vagy a kis ágyut sütik el valami újabb és minden eddiginél nagyobb-szerű fjord tiszteletére. Mikor voltunk Vossewangenben, Stalheimben, Gudwangenben? Mikor a Sögnefjordban, a Geiranger vagy a Romsdalsfjordban? Mi van most? Tegnap, ma, vagy holnap? Mit törődünk vele? Most . . . mostan van . . . Tegnap az még Hamburgban volt; — holnap? A norvégiai nyári perczek sose öregednek meg annyira, hogy holnappá fiatalodhassanak. Az örökkévalóság csodálatos sejtelve fog el, egy ismeretlen nyugalmi állapot, amely emberi szervezetünknek idegen s szinte megijeszt . . . Itt ülök a hajó végében a zászló alatt, amelynek aranyos norvég oroszlánja a libegő fodrok közt vadul csapkod a körmei közt tartott viking-csatabaltával. Az Eddát olvasom. A hegyek viharharapta ormain ibolyaszin glóriában ül a zordonság melankóliája. Nem bírom tovább kitarítani, odafutok a kapitányhoz s vállon ragadva, őt minden szentekre kérem, mondja meg, csak nekem egyedül, nem fogom senkinek elmondani, de mondja meg: hány óra van? A szőke óriás elmosolyodik s a fülembe sugja: tizenegy óra este. — — S én aztán tovább olvasom az Eddát.

És igazán, őszintén szólva, ma sem tudom, hány nap alatt jártuk meg a nyugatnorvégiai fjordok országát és hol mikor voltunk. Csak arra emlékszem, hogy Bergenben elhagytuk a hajót s az a Sögnefjordban ismét előnkbe jött. Mi egy gyerekjátékszerű vicinális vasuton elértünk Vossevangenbe. Itt, miután mindnyájan szobáikba vonultak az utasok, én is lefeküdtem; eleinte ugyan azt hittem, hogy csak délutáni szieszta akart a dolog lenni, de most utóbb mégis azt hiszem a vendég-lős éjszakának számította a hálást . . . Mindegy, én nem tudtam aludni. A norvégiai fenyűfából épült felséges angol hotel ablakában ültem s lenéztem az óriás tóra, amelynek tulsó fele mintha csak egy kékes-zöld plüs szövetet fésültek volna visszájára, világosan fénylett. A távolság kékes melankóliáján át szakgatott, fájós ritmussal huzódtak egymásba a nehéz testü hegyek tépett koronái. Nagy legendás szörnyetegekhez hasonlítanak, amelyek a gletscheres szakadékoknál mintha fogaikat vicsoritották volna. Soha kísértőbb csendet nem éreztem — a fulasztóan erős hegyi lég csak olykor szállt el messziről jövő nehéz sóhajokban nyitott ablakom alatt. Olyanok voltak e sóhajók, mint az ember lelke mélyéről felszálló régi, szinte már ismeretlen emlékek. Régi tornyaival csendes volt a falu odalent, jobbra egy halom mögött mosódott el a *Finneloftet*, az a kétemeletes favár a XIII. századból, amelyet az imént láttunk még. Egy szuverén hegyi ur, egy *jarl* kastélya lehetett ez. Nagy lovagterméből az ablakmélyedéseken át busan szép kilátás esik a tóra. Azok az ablaklóczácskák, amelyeken annyit ültek régen fonva a viking asszonyok! — s amelyek még ma is szerelmesen telvék naiv női titkokkal! . . . S csak néztem ki a hotel ablakán át tovább a tóba. Édesen borzongatott a táj kísérteties csendje.

Lassan, mintha csak abba a tóba merültem volna alá, magam is belesülyedtem ebbe a csendbe. Csak nagy szenvedélyek, nagy boldogságok és nagy boldogtalanságok pillanataiban érez az ember ilyen varázslatos nyugalmat. Mintha kiesnének a percek az idő skálájából, a körülöttünk lévő világgal magunk is visszatartjuk a léleketünket s elzsibbadunk minden valóságunkban: ilyen lehet tán a halál... Ismerik önök ezt a bűvös nyugalmi érzést? Mintha az emberi élet háborgó tengere egyszerre hirtelen kisimulna. A legtávolabbi emlékek, a legmesszebb levő helyek és személyek egyszerre szinte a közvetetlen közelünkben vannak, — itt körülöttünk, mindannyian egyforma elevenen, az ember a nyugalom koncentrátságában térbelileg s időben mindenütt jelen van... Az alantas kert fáin nem mozdult meg egy levél sem — világos volt nagyon, csak az árnyak szinte sötétebbek a szokottnál. Lenéztem az ablakom alatti pázsitra. Egy margueriteot láttam meg a fü közt. Szirmai be voltak huzódva. Akkor értettem csak meg, hogy mégis éjszaka van... És lefeküdtem.

Azután ismét kocsira ültünk, földrengések viszonyosságaira szánt erős norvég karriolokban. Mentünk a meredek hegyfalak kulisszái közt olyan helyeken, ahol ember alig lakik már, s a csucsokon Isten kezén kívül nincsen más kéznek nyoma. Tavacskákkal találkozunk, mindmegannyi ott felejtett óriás tükördarabokkal, amelyeknek mélységes vizsinén aczélmetszetszerűen élt tovább fonákéletet a beléje fordult tájkép. A tovajáró fellegek épp oly gyorsan siettek el e tötükrön, mint az égen, csak hogy annak az égnek a Zenithje itten Nadirra lett, egy nevetően kék, de megmérhetetlen mélységgé, amelytől félt az ember, hogy kocsistól együtt bele talál zuhanni... Siettek a fellegek tova a tóban, s a partok

felé azután mint a káprázat mosódtak el a mérges zöld, buja fű vizre hajló frou-frouja alatt... Az indiskrét visszfénynyel olykor a fekete fenyőfák szoknyái alá láthatunk, e fenyőfák, mint rendes, szerény norvég leányok álltak ott a tulsó partokon. Csak olykor rezzent meg, mintegy a távoli dühödt vizesések morájára, a tavak színe, vagy valamely leszálló madár repesztette meg tükrüket szárnyesapásaival. S a hegyek csak egyre nyiltak előttünk, kemény testükről mint jeges izzadság csurgott le az ezernyi pamutszál forma vizesés. Ott a tetőn végre valami kastélyt látunk. Az Stalheim — de nem kastély, hanem egy minden palotánál fényesebb vendéglő. Gyalog rohanunk előre. Nagy lovagteremszerű »Hall« van e hotelben, egy sereg kandallós szalon, könyvtár-szoba, óriás ebédlők... Istenem, csakugyan ezermester ez a Cook! Vajjon miután szerződéseinek vannak a világ minden országaival, — szóval az egész földdel, mikor fog legközelebb az Istennel szerződést kötni a Sirius és a gönczölszekerének a turistái bejárására?... A nagy szalonokban ott ülnek már az obligát angol missek. Terraszok nyílnak a várszerű óriás épület minden zugából. Az a két amerikai kisasszony, akik utitársaink, köveket keres megint, mint mindenütt. Az a rögeszméjük, hogy otthon Filadelfiában majd mozaikba rakják ezeket a világ minden részéből összegyűjtött köveket s asztalokat csináltatnak belőlük. Két éve utaznak már a világon egyedül, igazi »globe-trotterek«, pedig az angolon kívül semmi más nyelven nem tudnak. Csodálatos keveset törődnek az utazás lényegével, a közvetlen benyomásokkal, azt hiszem előttük örök titok marad a különféle nemzetek mélyen fekvő esszenciája. Utaznak, vagyis szállíttatják magukat, mint málna darabokat, s szomoruan vonszolják tova magukkal



A »héttestvér« »Syv søstre« vizesése a Geiranger-fjordban.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

puritán vallásosságban megeczetesedett életunalmukat. Innen majd Oroszországba mennek. Fődolog náluk nem az, hogy valami tessék nekik, hanem az, hogy elmondhassák, hogy itt meg itt voltak. Türelmetlenül kérdik mindannyiszor: ez az a hely? S akkor aztán leülnek, s ahelyett hogy személyes benyomásukra ügyelnének, előveszik vörös könyvüket s megolvassák benne a tudni valót. Hajdanában, amikor még azok utaztak csak, akiknek igazán érdemes volt utazni, — mikor még nem voltak Baedekerek és pontos utazási irodák: hajdanában legalább őszinték voltak az impressziók, az ember maga találta meg a szép pontokat s szabad tere volt az egyéni ítéletnek. Ma orvosságos adagokban adnak be az utasnak mindent; megszabják a »csodálkozás« kiczővekelte helyeit s kimérik a »rajongás és bámulat« öt percznyi köteles idejét. Gyűlölöm én még ezeket a nagy hoteleket is, ahol az ember úgy eszik mint Paillardnál Párisban. Az ördögbe, aki úgy akar enni, maradjon Párisban! Itt ne hamisítsa meg benyomásait nemzetközi életmóddal. Az igazi turista menjen a falusi koreszmákba, éljen a benszülöttekkel, járjon lehetőleg sokat gyalog, — akkor fogja megismerni az országot! Különben panorámává válik az egész utazás, amelyet az ember egy párisi vendéglő asztala mellől néz. No, ezt otthon is meg lehet tenni. Be másképp utaztak a régiek, De Brosse vagy még a század elején Stendhal és Shelley is! Most azonban mindenképp vége az egyénnek, mi már falanszter fiókokba születünk bele s csenevész egyéniségünket már születésünkkel eltemetjük.

Nagyon mérgelődtem az ebéd alatt. Szerencsére aztán kimentünk a kilátási helyre. Persze ki volt czövekezve ez is, sőt utközben valahol a Wasmuth tyukszemgyűrűinek a hirdetésével is találkoztam, — no de mind-

egy! Nagyszerű volt a kép és az embernek, ha okos epikureus, soh'se szabad a kellemetlen érzéseket az ádáz gyönyörűség kéjévé fokozni. Okosabb és igazabb a gyönyörűséget kellemes motívumokból levezetni... Nos, hát ez tényleg a legszebb pontok egyike, amit csak valaha láttam. A hegyek formájának merészsége minden képzeletet meghalad. A Naerödal mint egy feneketlen szűk katlan feketélik előttünk, ottlent van Gudwangen, oda nyulik be a keskeny Søgne-fjord, ott vár ránk a hajó. Egy kuglibábszerű félelmes orom örködik a katlan bejáratánál. Ahogy lefelé megyünk, a kapitány egy kis faházikóra figyelmeztet, amely az orom derekán fészkel a kék mélység felett. »Ott született Krisztiániának a legghiresebb ügyvédje«, mondja, »most is eljön néha meglátogatni az apját, aki ottfent él a kecskéivel...« A katlan mélyén az a rettenetes érzés üldöz, hogy e borzalmas ingó gerinczek egyszer megszédülnek s ránk dülnek. Kékes labrador-kőből van az egész hegység. Egyszerre a távolban mint egy sötétkék tűzű szafir villan meg a katlan foglalatában a mélység fenekén a fjord. Valami színes folt látszik a szafir lapon, — igen, valami csónak az a fjordon, valami igen kis ladik, de nini! kéménye van, füstöl... A »Svere Sigurdssøn« az, a mi hajónk. Odlent aztán szédülve állunk meg. Mint két, ezer-emeletes ablak nélküli házsor, mered ki a vízből két oldalt a hegyek gerinczsora. Ezerkétszáz méter mély a víz itt a Sögnefjordban. Közepén a tintafekete színen alig fér el a hajónk. Hamar be a csónakokba, fel a hajóra s ki ebből a katlanból, mert ránk szakadnak a hegyek...

Száznolcvan kilométer mélyre hatol be ez a fjord Norvégia testébe. S a zord hegyek kulisszái, ahogy előre haladunk, ki a tenger felé, nehezen tolódnak félre előttünk s a kékes visztában sejtelmesen csukódnak

fsmét össze a hajó mögött, melynek nyomán sósan iehérlenek elő a hullámok a tintafekete vízből . . .

Aztán emlékszem, tengeri-beteg lett az egyik amerikai vénleány megint: erről tudtam meg, hogy ismét kiértünk a tengerre. És folytattuk az örökvilágosan kalandozásunkat a szigetek és fjordok közt. Mikor értünk a Geiranger fjordba? Emlékeim összefolynak, csak az a hétágu vizesés van az eszemben, amelyet »Syv Söstre«-nek »Hét testvér«-nek hívnak. S a Romsdälsfjord? Az ember lelke belefárad a nagyszerűségekbe, megkeményedik, beléje kövesedik a sziklarengetegbe.

Egyszer aztán — ismét nem tudom nappal volt-e vagy éjszaka — Moldeba értünk. Kies, szinte spanyolosan derüs kikötőjével, tarka házaival, gyönyörű virágaival úgy vette ki e fészek magát, mint valami szomorú Malaga, melyet ide toltak fel a messze északra. De ahogy ott sétáltunk a virágos kertek közt a második kapitánynyal, egy nagyobb park közepén pusztá, nagy, komoly sárga házat láttunk meg. Mi ez? kérdenk. »A bélpoklosok kórháza«, felelt a kapitány.

No és aztán megnéztük ezt a borzasztó kórházat. Annyit mondhatok, hogy sose hittem volna, hogy az emberi testet a nyavalya ilyen felismerhetetlenné tudja szétmarni. Sajátságos szimbolumkép, a könnyebb betegek ott ülnek a park bejáratánál az ajtó mellett, mintegy készen kimenekülni a szabad életbe ismét . . . Ezeknél csak pár ujj hiányzott, az orr, vagy egy ajak, s ezek nevettek és örültek az életnek, — de odabent az épületben, ott ágyban feküdtek a nehézbetegek. Többnyire öreg tengerészek voltak. Egy-egy ápolónő kötött e rettenetes betegszobákban az ablakoknál. Nem merem

leírni e nyavalyásokat, csak annyit mondhatok, hogy némelyiknek egészen hiányzott — az arcza. A lépfene elette az orrt, el a szemeket, a száj s egy förtelmes lapos felületté marta az arcot, amely felületre undorítóan hullott rá, tapadt hozzá a csepüszerű vörös haj. Az orvos nem volt ott s nem tudtam a betegség tudományos nevével tisztába jönni, de azt hiszem tuberkulotikus, lupus-os betegek voltak ezek, mert ez a norvég fajátka s ez ejti itt nagy meggondolóba az embert.

Az ivás, az öröklött alkoholizmus, a tisztátalanság, a zöldség hiánya, bűzös hajókabinokban való nyomorult élet, az állott, besózott hustáplálék: ezek emésztik ezt a nemes, sokra képes fajt évszázadok óta. Ezeknek a tényezőknél az eredménye e rettenetes nyavalya, amely a kétmilliónyi népből 1856-ban még közel háromezer embernek nyomorította meg az életét. De hát ha elgondoljuk, hogy ötven esztendővel ezelőtt tizenhat liter pálinka esett (minden kor- és nembelieket beleszámtva) fejenkint évente egy norvégre, tán megértjük a dolgot. Már Sigurd király rettenetes példákkal fékezte emberei részegességét, de hát minden eféle törekvések keveset használnak egy olyan országban, melynek klimája megkívánja az alkoholt. És elvitázhatatlan: a hiányzó napmeleget a pálinka van itt hivatva pótolni. Ez a fájós sebe a norvégeknek, még mindenható apostoluknak, társadalmi királyuknak: Ibsennek sem engedték meg, hogy ehhez a sebhez hozzányuljon. Ezért fütyölték ki a *Kisértetek* című darabját, mely az alkoholizmussal foglalkozik. Ma már mindent elkövetnek a viszonyok javítására. A fajt jellemző akarat-erővel állítják fel a mérsékletességi egyesületeket. Huszonöt év alatt 18 egyesületből nyolczszázat csináltak. Akárhány hajóssal találkoztam, aki komoran utasította vissza az *aquavit* vagy a sörös poharat. E radikális szerrel az ellen-

kező végletbe esnek. S mi van a két véglet közt? Sok esetben a képmutatás, a titkos ivóknak örökké hazudni kénytelenkedő serege. A faj itt a természettel küzd s ez bajos dolog, viszont: hogy legyen egy faj tiszta, amely télen hat hónapig nem nyithat ablakot, nyomorultan él s a nehéz életküzdlemben örül, hogy még él, nem hogy még a gyakori fürdés fényüzésére gondolhatna. Nem, emlékszem Bergenben, a vásáron némely nagyobb embercsoport mellett majdnem rosszul lettünk. S ez a piszok, — ez nem a félmeztelen nápolyi lazaróninak a piszkossága, melyet az erős nap ugyyszólván fertőtelenít, — ez a piszok leirhatatlanul kellemetlen valami. Most ez irányban is mindent elkövetnek — az iskolákban hetenkint kétszer kötelező a fürdés stb. De mikorra írthatják ki a lép-fenét és skrofulát a fajból, amelyek áruló forradásokkal hervasztják el a legpirosabb szép leányarczokat?

Alfieri azt mondja: »Az emberi növény legszebben virágzott a XV. században, s akkor is a renaissance Olaszországban«. Nem akarok nagyon elfogult lenni, de mindinkább látom, hogy más hasonlattal élve, az emberi állat csak a mérsékelt égélj bizonyos határozott övén belül tud tenyészni. Azon alul a szerecsen, azon felül az eszkimó az elkoresosulás két vég foka. Micsoda heroizmussal küzd ez a nagy norvég faj ott az északon az ellenséges viszonyok ellen! Hogy tudna olyan szabadon kifejlődni, mint kifejlődött — ugyanez a faj — lent a délen Normandiában, Angliában, Cataloniában és Szi-cziliában? Nincs az a művészet, amelylyel a norvégiai klímában olyan egyensúlyt lehetne tartani az emberi tulajdonok közt, mint a mérsékelt égöv alatt. A Harmónia görögös nyugodtságu arcza odafent a nagy végletek fintoraiba torzul. A norvég képtelen a mértéktartásra: azt igenis megteszi vasakaratóval, hogy végképp lemond

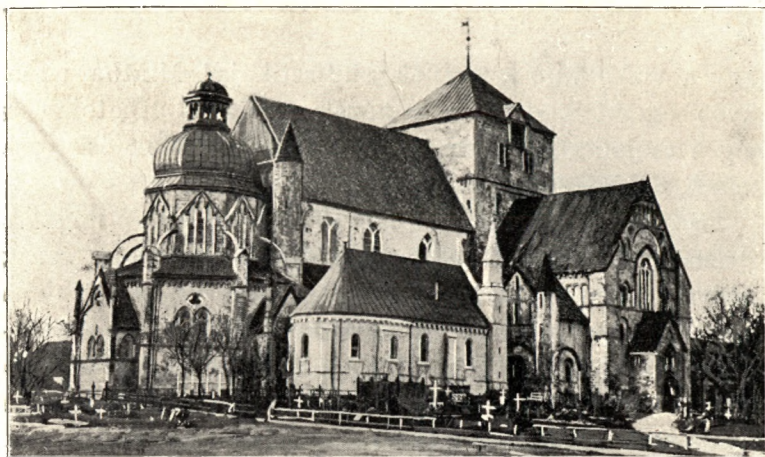
az itálról, mert érzi, hogy a pálinkáspohár előtt egyszerre elvesztené az önuralmát. Az a norvég matróz, aki szárazföldre lépve, korcsmába megy, elveszett. Épp így fél a norvég szerelemben az asszonytól, aki amásik veszedelme az emberi életnek . . . Óriás mélység választja el itt a nőt a férfitől: a morális mélység két oldaláról tartózkodó vadsággal néznek egymásra. Nincs meg itt a déli fajoknak az az egyensulya, amelyben a férfi és nő között az állandó közelség mellett valami általános gyöngédség szelidíti meg az ember mélyén rejtőző állatot. Ah, a norvég sohse tudja kellő hosszú lánczon tartani ezt a félelmes állatot! A társasági ember esetleg úgy megköti, hogy szinte kiöli magából: hisz hallottam, hogy Krisztiániában fiuk és leányok napokra terjedő skipartiekra mennek el egyedül és hogy . . . nincs e kirándulásokban semmi veszedelem. De viszont hallottam azt is, hogy nő veszedelem nélkül nem léphet be egy gyárba munkások közé, akik pedig esetleg mind a mértékleteségi egyesület tagjai, — a szentivánnapi népünnepek alatt pedig asszonyszemélynek még az utczára se tanácsos kimenni . . . Férfi és nő hogy érthetné meg itt egymást? És vajjon például az Ibsen-tragédiák nagy része nem-e férfi és nő egymásnak meg nem értésén alapszik? A tiszta szenvedélydrámát, azt hiszem, itt nem is ismerik! A nőnél a reakció: a férfiaszkodó, emanczipácziót követelő függetlenkedés; ha már mint nő nem tud megállani a férfi mellett, legalább vetélytársává lesz. Igen helyesen mondták, hogy Norvégiában a társadalmi érzés rendkívül erős, de a családi érzés ugyszólván ismeretlen. Csókolódzás, családi gyöngédség, ismeretlen fogalmak itt. Sok a gyerek, a figyelem eloszlik a nevelésnél, — egyszer megmondják a fiunak, hogy: itt a kés, vigyázz rá! — de azután a maga kárán tanuljon. Milyen

nagy a vízbe fuló gyerekek statisztikája! Mintha az a hűvös északi köd még a házak falain is áthatolna, s még a családtagok közé is odasuhanna, szülők és gyermekek, de főleg férj és feleség közé! . . .

S miután a természet alapvonásai voltaképp nagyon egyszerűek: vajjon az az aggódásszerű önuralomhiány, amely a norvégeket a végletekbe viszi, vajjon ez nem annak a két természeti végletnek az eredménye-e, amelynél fogva nyáron örökké nappal, télen pedig örökké éjszaka van itt? Ahol maga a természet nem tud — a mi fogalmaink szerint — mértéket tartani, hogy tudna ott az ember? . . . Mi turisták növekvő ámulattal élünk itt a nappal örökkévalóságában, de vajjon nem pusztulnánk-e el akkor, amikor télen minden áldott nap egy örökös éjszaka gyászkeretében jelenik meg, amikor az egész élet egy álló temetése annak a fényes napnak, amely első istensége volt a primitív népeknek s utolsó rácziója marad emberi létünknek . . .



»Gudwangen.«



A thronhjemi székese gyháza.

V.

AZ ÉJSZAKI SARKTÉRÍTŐN.

... Hát az igazi Nord-kap-ut voltaképp itt kezdődik. Idáig a fjordok országát láttuk, most a sarköv halottsivár partjai mellett megyünk majd fel az északi fokig. Ezen túl már csak a Spitzbergák csoportja, e mögött pedig az északi sark örökké kísértő hideg, fehér misztériuma van. Tudom, unalmas és pedáns dolog mappát nézni, de ezuttal figyelemmel vettük a kezünkbe mindannyian a térképet, még a dámák is, akiknek rendszerint olyan bájosan naiv fogalmaik vannak a távolságokról. Hihetetlenül nagy az a Skandináv félsziget! Akkora, mint Európa derekának a fele. S a partja olyan hosszú, hogy Bergentől még olyan messze van a Nordkap, mint Bergentől Budapest. S ezt a hosszú partot egész hosszában a Golf-áramlat melege fűti. — Most itt vagyunk a fejedelmi fénynyel berendezett *Mira* nevű norvég turista-yachton, s nagyranyitott szemekkel haladunk előre a fagyosan sivár csodák országában fel az északi sarkterítő felé.

Throndhjemben hagytuk el a hamburgi hajót, az erős *Sverre Sigurdssön*-t. Szép volt a várostól való bucsunk. A szőke throndhjemi asszonyoknak a nordkap-hajók molója szolgál nyári korzóul: mind kijöttek s naiv kedvességgel üdvözölték a távozó *Mirá*-t. Vége-hossza nem volt a zsebkendőlobogtatásnak. Utitársaink egy része átjött velünk az új hajóra, de a közönség nagyobb fele mégis angolokból, amerikaiakból és ausztrá-liaiakból állott. Aminek a magyarázata abban van, hogy a new-castlei hajók is Throndhjemben adják át utasai-kat a Nordkap yachtoknak. Bár én fényes nappalnak néztem az időt, nyilván mégis éjszaka lehetett, mert az elegáns, fehér sipkás kapitány udvariasan aludni küldött bennünket. De hát, tudja Isten, senki se álmos ide fent: elgondolkozva néztük el a szeszélyos fjordba beleépített Throndhjemet, amely kihaltan, álmosan maradt el mögöt-tünk a kísérteties fehér éjszakában.

Az új utasok kíváncsian beszélgettek egymással, — angolul, francziául, németül és norvégül vitatták meg az elhagyott királyvárost. Mert Throndhjem Norvégiának az ezeréves koronázó városa. Itt koronázták meg norvég királynak még azt a ravasz és alattomos franczia mar-sallt is, Bernadotteot, akit Napóleon Skandináviába küldött XIV. Károly néven királynak s akinek dinasz-tíája a nagy császárság egyedül fenmaradt élő emléke. A város ujnak néz ki, de csak azért, mert az utolsó kétszáz esztendő alatt legalább tizenötször leégett. 996-ban alapította Olaf Tryggvason király s még ő kezdett belé abba a dómba, amely jelenleg is főbüszkesége a város-nak és egész Norvégiának. Szent Olaf király, aki 1030-ban esett el, szent Kelemennek szentelte ezt az egyházat. Persze, amikor a német protestantizmus felhatolt ide az északra, a hálás utódok kidobták a vitéz szent viking

testét a templomból s ma sem tudni, micsoda gödörbe vetették. Egyáltalában mint minden reakció, úgy a protestantizmus is rengeteg műemlékeket pusztított el Norvégiában. Ezért nem bocsátanak meg a művészek soha Luthernek... — Maga a katedrál csodálatosan lehangolólag hat az emberre. Most restaurálják s az új részek megbocsáthatatlanul ridegek és kemények. Hiába, idefent megfagy minden, de főleg az izlés. A fájdalmasan vékony góth oszlopok kifejezése kérlelhetetlenül szigorú, akár csak kiaszott jégcsapok volnának, — a régi keleties diszű nagyszerűséget a főhajóban valami kétségbeejtően józan quaker szellem foglalja el. A skolasztikusan szigorú protestantizmus fázik ott az olesó új padok közt, — nem »templom« ez többé, a szó patriarkális, bájos régi értelmében, hanem keményfejű raisonneurök gyűlőhelye, akik kidobván a dogmákat a templomot körülvevő szomorú temetőbe, immár szárazon okoskodnak olyan dolgok felett, amelyekben csak hinni lehet, s még mindig nem veszik észre, hogy agyuk hideg okoskodása mellett félénken fagy el a hitnek az a kis kék virága, amelyről az egyház régi Doktorai beszélnek. Hatalmas fűtőkészülékek vannak a dómban, — de hát fűthetik ezt a templomot itéletnapig, sose lesz ebben meleg... A romban levő kereszthajóban még naiv erővel emelkednek a régi norman-gót ívek. S mindez a leglágyabb kőzetből, fagyalból, szalonnakőből van csinálva, melyet könnyen faraghat az ember késsel. — Throndhjem utczái az állandó tűzveszély miatt igen szélesek s szomorúak, unalmasak. A fából való királyi palota, csak úgy mint a többi házak, szegényesen néz ki, s az utcák az északvidéki nehéz élet fájdalmas melankóliájával néznek egymásra: a mi fogalmaink szerint busan, reménytelenül.

Mikor aztán a fjord szakgatott sziklái elejébe tola-



A Torghatten ablaka s annak délibábja a tengeren.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

kodnak a Throndhjem elmosódó képének, nem lévén hamarjában más nézni való (miután uton az örökös nézési szükség valóságos mániává válik), egymást kezdjük nézegetni az utasokkal. Csodálatos ez a nemzetközi társaság! A humoros penzionált öreg indiai angol ezredes, kinek olyan barna a képe mint valami ócska sárga czipó, sebes marslépésben sétál fel s alá a bibiczjárásu, vörös arczu angol dámákkal s mikor nevet, legalább is három klaviatura krokodil fogat hoz napfényre. Egy másik kolonel, kinek rettenetesen féltékeny a felesége, s aki nem mer senkivel se beszélni, ott ül s valami jóakaró helyesléssel tekint a szabad tengerre s a fjordokra. »Furcsák ezek az angolok,« mondom a fess norvég hajóhadnagynak, »akármerre utaznak, úgy néznek mindenre, vizre, földre, fákra, mintha az egész világ az övék volna...« Az igaz, hogy angolul rendelkeznek és parancsolnak, s bár ők maguk semmi más nyelvet nem beszélnek, valósággal megkívánják, hogy mindenki tudjon az ő nyelvükön. Az az ausztráliai azonban, aki splenetikusan vet meg minden látnivalót, — a legfurcsább: már odalent ül a stewardokkal s hatalmasan pusztítja velük a hajó whiskey-készletét. De hát ki is jön ide igaz indokokból, — attól a tudományos kíváncsiságtól ösztönöztetve, amely mindennütt csak az embert s az emberi életnek összes nyilvánulásait keresi a multban, a jelenben s a jövőben? Mert valljuk meg: a természeti szépségek is nem akkor érdekelnek-e bennünket a legjobban, amikor az emberi legendás kéz vagy gondolat nyomát sejtjük rajtuk? Hogy is ne érdekelne az ember bennünket legjobban, mikor magunk is emberek vagyunk? És itt az egyik főfeltétel: az igazi utasnak mindenek felett nyelvésznek kell lennie. A minden korok legkomplexebb gondolko-

dója Renan nem hiába mondotta, hogy annak, aki az embert meg akarja ismerni, mindenekelőtt *filológusnak* kell lennie. Ez a szó jön egyre a tolla alá. A nyelv a nép génusza, — vessük össze a különböző kifejezéseket az európai nyelvekben s meg fogjuk ismerni a népek érzelemlátását; akkor fogjuk látni a nünaszokból s a kifejezések tultengéséből vagy hiányosságából a fajok morális tendenciáját. A fonetika titkai elárulják nekünk, hogy például a latin nyelvek mennyivel gazdagabbak a germánoknál a szerelem kéjvágó, csillogó kifejezéseiben, s viszont mennyire hiányzanak belőlük a hűség s az állhatatosság ama bizalomgerjesztő, szelid kifejezései, amelyek az északi nyelveket jellemzik. Hisz ez a kifejezés, hogy »je vous aime« behizelgő, csábító zenéjével már szintugy hangzik mint egy házasságtörés, vagy legalább is mint valami szellemes »blague«; — ellenben mennyi szelid mélység van az »I love you« vagy az »Ich liebe dich« kifejezésben Hisz a »Treue« kifejezés ugyszólván egészen hiányzik a latin nyelvekből, — a német népdalok telve vannak vele, mig ugy a régi, mint a modern troubadourok mélyen hallgatnak róla s mindig csak »amour«-ról beszélnek, vagy mint abban a gyönyörű párisi dalban, olyan csókról, »amely nem kötelez semmire,« — »un baiser, qui n'engage à rien . . .« Lehetetlen volna ilyesmit német, angol, vagy norvég rimbe fogni. A franczia, ha szerelmet vall, nem is tudja azt az egy »aimer« szóval kifejezni, — tulságosan el van az koptatva más egyéb köznapi összetételekben, — érzi ő, hogy meg kell azt más kifejezésekkel erősíteni, mint »je vous adore« stb. Mennyire elég az angolban a »love« szó. S mily gazdagság az a magyarban, hogy (ami sem a latin, sem a germán nyelvekben nincs meg) külön szavunk van a »szerelemre« és a »szeretetre!« — Nem,

ha nő volnék és ennél fogva szerelmes, sose hinnék egy francia vagy olasz vallomásnak, mindig megkérném az illetőt, mondja el azt nekem angolul vagy németül, őszintébb e nyelvek érzelmi fonetikája... Szerelmeskedni remekül lehet a »galanterie« nyelvén, francziául, de szeretni — csak az északi nyelveken tud az ember igazán... Hiszen a boldogság, a »bonheur« francia kifejezésére rossz etimológiával nem lehetne-e ráfogni, hogy csupán egy »jó — óra«? Egy óra!? Ugy-e, hölgyeim, önök többet kívánnak az élettől? azt amit, mint a földi szerencse olyan kivételes adományát, olyan szépen tünteti fel az angol »happiness« vagy a megfelelő német kifejezés? — De most veszem csak észre, hogy nagyon eltértem Norvégiától. Hanem hát ha idegen földön jár az ember, nem csoda, hogy eltéved!

Egészben véve, úgy látszik, igen elegáns társaság van a Nord-kap-hajókon. Most ez a divatos utazás Európában. A *Bergenske* és *Nordensfeldske* társaságok rendszeresen ugyancsak két éve járatják erre az utra hajóikat, de pár év múlva ez lesz a Svájca a világnak. És bizony különb Svájc annál a csunya angol vénkisaszszonyokkal telerakott kis hegyesomónál. Csak az a kár, hogy ez a norvégiai utazás aránylag igen rövid idő keretébe van beleszorítva: az éjféλι napot május 20-tól mindössze július végéig láthatja az ember. — »Milyen kevés norvég van a hajón!« — sugám a hajóhadnagynak. »Hja, — felelte ő, — a norvégek szegények, nincs pénzük utazni. Az egész hajón mindössze két norvég dáma van, mind a kettő krisztianiai... ott az egyik!« Oda néztem a szalon lejárája felé: egy borotvált képű, magas, tagbaszakadt ur akkor vezette le a feleségét. Az ur egészen úgy nézett ki, mint Ibsen *Népellenességének* a komoly polgármestere, az asszony, oh de szép magas

szőke dáma volt az! Igy képzelem magamnak az Odhin Walkyrjait . . . Naiv arca szinte görögösen harmónikus zöldes-kék szemei telvék azzal a nekünk új, melankólikus, bájos ismeretlennel, amelyet idáig más szemekben nem láttunk, s amely nyilván ennek a norvég fajnak az esszenciája. Oh, nyoma se volt benne a német nehézkességnek, — könnyed volt és a mozdulatai sebesek, de nem olyan elegáns, mint azok a többi angol dámák, vagy az a fitos orru csunya párisi asszony, aki olyan remekül festett öltözéke ensemblejében, éppen mivel a néző szeme arczáról mindig a toilettejére vala terelve . . . Nem, ez a szőke Walkyr-asszony a fjordok erdejének a vadvirág illatát hozta ide magával a hajóra. Holnap majd megismerkedünk vele . . .

A nap fényesen süt, az ember majd azt hinné, hogy meleg van. Rengeteg utat tett meg a hajó a világos éjszaka alatt, legalább azt hiszem, mivel olyan vidéken vagyunk most, amelyen nyoma sincsen többé a fjordok romantikájának, olyan csodás vidéken, a milyenhez foghatót még sohasem láttam. A nap fényesen süt, az ég halaványan porcellán-kék, tiszta és merev, de hideg van s mindenki hosszú kabátban áll a fedélzeten. A sivár nagyszerűségek világába értünk, egy hideg és zord hegyvidékes Szaharába, ahol a szem ernyedten fárad el, mert hiába keres valamit, egy szint: a zöld szint. Megdöbbentő világ ez: a Halál országa, egy örökké megújuló, kétségbeesett táj, ahol órákhosszat nem látni többé az ember nyomát. És az egész fölé kísérteties fénynyel borul a nap tiszta, de immár meleg nélküli világa.

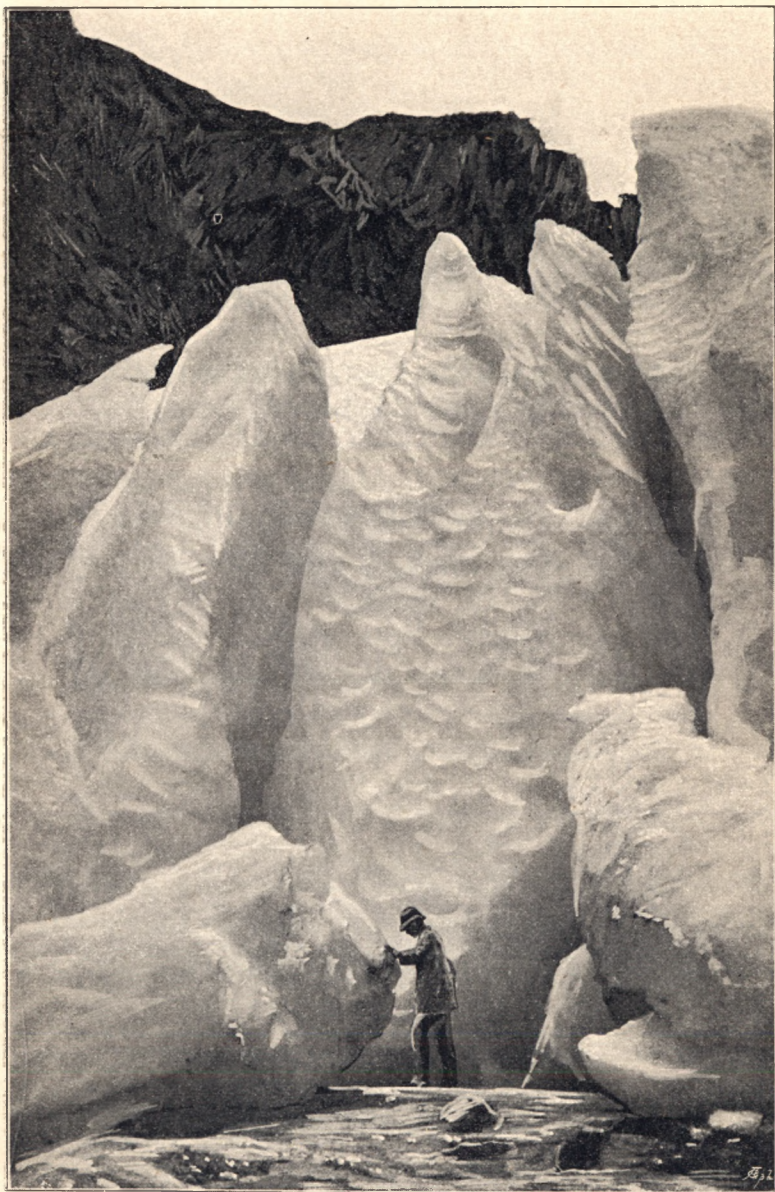
Most hagytuk el az éjszak egyik csodáját. Itt megáll a hajó két órára, s a ladikok partra szállítják a

turistákat A *Torghatten* ez, egy a tengerbe szigetnek odamerevedett komor, nagy hegy, melynek falában magasan egy óriási négyszögletes, alagutszerű ablak tátong. A társaság, mely mindig örül, ha partra lehet szállni, vigan kuszik fel a törpe vegetációval bemohatolt kőbástyán, fel az ablakig, melyen át le lehet pillantani a sápadtan fehér Oczeánra, s a hegyet körülvevő zátonyos szigetekre. Na hiszen van itt légvonat! De az ember elámul! Micsoda csodával határos geológiai képződés idézte elő ezt a négyszögletes nyilást ennek a hegynek a derekában? [Hogy van ez itt, mért van ez itt? Azután révedezve széled el a pillantás a magashól a norvég partokra.

Rettenetes sziklás panorámája ez a Halálnak. Itt a föld már meghalt, a nagy halott teste sziklába merevedett s ütere nem ver többé. Mintegy rémes visztában látja itt az ember planétánk jövőjét; a lassu hüléssel ez lesz a sorsa az én bübájos Szieziliámnak is. Ott még ver a föld szive, idefent már kihültek a lábai... S a zord óriási hegyek nyaka mögül mintegy kárörömmel vakit elő az örök hó, a Tél-Óriások gletscherkarjai, amelyek már megfojtották idefent az életet. Itt döbenti meg az embert Norvégia igazában először. A fjordok világa a maga nemében csupán csak egy nagyobb szerű Svájce, de itten félelmes halottas méltóságában nyilik meg a szem előtt a sark előtti vidék. Itt értjük meg igazán a skandináv isteneket, akik nem tudnak kedvesek lenni, csak rettenetesek, mint Thor, itt értjük meg a régi vikingek kegyetlen melankóliáját, s ennek a fajnak minden nagyságos szomorúságát.

Aztán ismét tovább siet a *Mira* a sápadt tengeren. Ezernyi sziget közt bolyongunk, melyek mindmegannyi sivár sziklák; az északi szelek leboronáltak már róluk minden zöld életet. Itt-ott fehérlik csupán egy-egy világító

torony a formátlan szigetgerinczeken. S milyen mesés alakulataik vannak ezeknek a tengerbe bukott hegydaraboknak! Egyik lapos mint a tányér, a másik kuphegyesre nyulik ki, mint egy csiszolatlan obeliszk. Majd ismét óriás kiskirályságforma szigetek következnek, két-három különálló hegycsoporttal, egész minatür kontinensek. Tréfásan adományozzuk egymásnak ezeket a királyságokat... Milyen szép volna erre vagy arra a csucsra lovagvárat építeni s a körüllevő szikla- és szigetfalakra bástyákat!... S akkor látjuk csak, hogy az egész sziklakirályságban egyetlen egy halász se lakik halott az egészen. Hogy hívják? Még csak neve sincs, pedig milyen merészek és szépek a hegyei, de hát nincs ember, aki nevet adjon neki. Hanem odaát jobbra válik csak igazában egyre félelmesebbé az anyapart. Rémesre tornyosodó hegyek halott lánczai szakadnak egymásba: az egyenes gerinczfalak függőlegesen buknak be a nyughatatlan hideg tengerbe. Nem, ilyen hegyeket álmában lát csupán az ember!... Az agy e sivár nagyszerűség közepette aggódva keresi, hol látott már ehhez hasonlót? Végre eszembe jut a dolog s ezzel kerülök tán a legközelebb a táj jellemzéséhez: a holdról felvett nagy fényképek visztája hasonlít legjobban ezekhez a hegyekhez, — a hold halott hegyei ezek egészen. S mintegy rémes álomban utazunk tovább. Elhagyjuk a híres »Rödlöwen«-t, amely szigethegy egy kölövon száguldó szikla-lovast ábrázol megdöbbentő vadsággal. A szem, ahogy a hegyek kérlelhetetlen körvonalát követi, valósággal skorbutba esik a zöld szín hiánya folytán. Az egész ugyan hat a mi déli szervezetünkre, mintha megsiketült volna a világ körülöttünk. S így haladunk előre a hosszú órák alatt. Valami csüggettség vesz erőt a lelken, valami önkénytelen félelem fog el arra a gondolatra, hogy



A »Svartisen« gletser.



OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

mindez a mi kis hajónk körül levő világ halott már, — csak mi élünk még... Oh, azok a mi szelid, zöld hegyeink, milyen beszédes azoknak a lombozatos regevilága! — Milyen némák viszont ezek a gránitba zárkózott kegyetlen sziklaóriások! Az ember szeretne hozzájuk rohanni, mint valami ravatalhoz, felrázni halottaiból közös anyánkat, a földet...

Most egyszerre aztán meglassítja menetét a hajó. Mellettünk a parton egy kihalt házcsoport látszik, amelyből sürgönydrótok fonódnak fel és le, északra és délre, a hegyek közé. A hajóhadnagy égő gyutaceszal közeledik az egyik kis ágyuhoz. Az északi sarktérítón vagyunk. A fedélzetre valami tréfás utas hosszú vonalat húzott krétával s azon ugratják át most a turistákat az arktikus világba. A szem révedezve pillant el balra a tengerre s a hideg hullámok közt valami naiv hittel keresi azt a vörös vonalat, amelyet a térképészek olyan szép pirosra huznak meg a földgömbökön... Most elsütik az ágyut — már túl vagyunk a vonalon... S mintha egyszerre még hűvösebb lenne, az utasok felhajtják a köpenyeik gallérját. Köröskörül csak kísértetiesen világos továbbra is a táj és megdöbbentően csendes minden. A halottas szobák csendje ez, amint hogy az a halaványan kék mennybolt derűs ravatalos kupolája ennek a halott földnek.

A világ legnagyobb gletscherjének a lábánál állunk. A *Svartisen* ez, amely név magyarra fordítva »fekete jeget« jelent: hatvan kilométer széles és ötven kilométer hosszú. Hajónk odalent áll a sötét fjordban, mi kijöttünk a partra, de nem messze kellett mennünk, mert az óriási gletscher e mellékága belefut egészen a tengerbe. Mint egy megfagyott rengeteg Niagara áll

ott a nyugodt, sötét tengervíz előtt. Istenem, mi ehhez képest a Rhône-gletscher! Valóságos gyerekjáték . . . Itt e völgyön át tudott törni a fagyos jégzuhatag, de a gletscher többi részét rengeteg hegyláncz fogja fel, s ez meredeken szögellik ki felénk a tengerre. A sziklák mögött fenyegetőleg fehérlik itt-ott elő a magasban a jég. A hajón jövet, a távolból olykor be tudtunk pillantani a már Grönlandba illő fehér fensikra. Reménytelenül fehér volt az! A magányosság és elhagyatottság szimboluma ez a vidék. Itt a parton a jégzuhatag közelében önkénytelen visszahököl az utas; a sziklakatlan, amelyen áttört a jég, színig tele van gletscherrel, — odafent a magasban fehéren ér oda a kék éghez: az ember attól fél, rázudul ez a megfagyott Niagara. Pár halász ögyeleg körülöttünk, a hajóhadnagy megszólítja őket norvégül, de nem felelnek. Arczuk komoly és szomorú, — mintha itt már beszélni is elfeledtek volna az emberek. Kivel vagy minek is beszélnének? A beszéd meleget vesz el a testől s viszont szavuk még csak közelebb hozná megkövesedett lelkükhöz bánatos életük minden nyomorúságát.

Ennek az óriási fagyos magányosságnak a közepe Ibsen jutott az eszembe. Sehol nincs nagyobb magányosság a lelkekben, mint Norvégiában: a norvég, kit éghajlata és a sanyarú élete maga-magára utal, maga-magában aggódó, töprengő lelke mélyen küzdi ki ködös ideáljait és életezéljait. Itt tán még inkább áll mint egyebütt az a mondás, hogy minden embernek külön nyelve van és soha egyikünk a másikat teljesen meg nem érti . . . hogy a gondolatok a kimondott szóval ugyszólván elvesztik az illatukat . . . Az északi világ ködje választja itt el az elméket, s miután az ember nem láthatja tisztán a másikat, maga felé fordul befelé. Innen ered az »énnek« az a mélyre ható kulturája, amely az

Ibsen művészetének a titka. Az ő szereplői tragikusan erőlködnek azon, hogy megértessék ideáljaikat egymással, s végre is kimerülve térnek vissza önmagukba, mert ez az egyedüli menekvésük. Soha sincs a norvég darabokban valami napfényes, derüs kibontakozás! Az eredmény, a végakkord itt mindig az, hogy: emberek meg akarták érteni egymást és nem tudják, nem tudnak a közöttük levő ködön átpillantani — hát magukba térnek vissza, vagy a . . . halálba, amely még a legmélyesebb neme a magányosságnak. Nóra és Helmer, Hedda és Tesman, Alvingné és Nanders: mindezek az alakok egymás meg nem érthetésének a mártirjai. A kétségbeesésnek micsoda gyönyörűsége tölti el aztán az Ibsen-hősöket, amidőn elbukván, látják, hogy nincs más menekvés számukra, magukba kell visszatérniök, ahonnan mint királyok állanak szemben az egész világgal. A magányosság gögös erejével zárkóznak el még jobban, úgy mint a »Nép ellenségének« az a Stockman doktorja, aki, midőn mindenki elhagyja, khimaerás lelkesedéssel kiált fel: »Most vagyok a világ legerősebb embere, mert — magam vagyok . . .«



»Torghatten.«



VI.

MADAME WALKYRIE.

... Kint álltunk a hajó csucsában, s lehajtva állunkat a vas hullámfogóra, hosszan néztük el a szinte vilámosan fényes kocsonyás meduzákat az eliramló opálos viz alatt. A hajó csendes volt mögöttünk, fehér hidján szoborszerűen állott ott és figyelt a kapitány. — Minket szinte elszédített az arcunkba torlódó erős északi levegő. A szép norvég asszony szőke hajtincsei fáztak sealskin sipkája alatt a halántékán, s egybecsavarodva melegedni bujtak össze a fülei mögé. Éjfél felé járhatott az idő: szép, melankólikus délutáni világosság pihent a zord norvég parton s a sápadt tengeren. A norvég szerelemről beszélgettünk ebben a fehér éjszakában.

— Nos ? kérdém.

A szép asszony rám nézett. Magas volt és sajátságosan bájos az ő függetlenkedő férfiasságában. Az emancipált nők dacza volt a szemében, s valami kíváncsi bizalmatlansággal nézett rám. Látszott rajta, hogy nem akar szép lenni, sem kokett, de hát nem tehetett róla, hogy minde törekvése mellett is elragadóan bájos maradt...

— Nos? Hát én valóban nem értem az önök szokásait. Ön fennakad azon, hogy nálunk fiatal emberek és leányok vagy asszonyok tisztességesen egyedül utaznak heteken át. Mért ne tennék, ha jó barátok? Férfi és nő nem lehetnének jó barátok? Nálunk Krisztiániában a téli saisonban, mikor ski-parthiekat csinálunk, fiatal emberek és leányok együtt mennek el a hegyek közé és egyedül hálnak meg a turisták kis kabinjaiban. Ön nevet, látom, — de inkább nekem van jogom az önök erkölcsi felfogása felett sajnálkoznom. De remélem, önöknél, ha a fiatalok jegyesek, akkor csak elengedik őket magukban utazni, mi?...

— Na hiszen egyéb se kellene, kaczagtam fel, — akkor fogják csak őket igazában rövid pórázra! — — —

A szép asszony sajnálkozólag nézett rám, azután elpirult s haragosan folytató.

— Nem is tudják, micsoda megsértése ez a női méltóságnak! Hisz önöknél a nők vagy rabszolgák, vagy gyerekek, hogy így kell védeni őket. És önök, a férfiak, miféle lények önök, hogy ilyen szokásokra van szükség?! —

— Mi csupán emberek vagyunk, mondám mosolyogva s meghajtam magam. Halandó emberek, Madame Walkyrie . . .

Sose tudtam megtartani magamnak a nevét, melyet meglehetősen nehéz volt kiejteni, hát mivel francziául beszélgettünk, egyszerűen csak így hívtam.

— Emberek! Szégyeljék magukat . . . Lássá, ezért

gyülölöm az önök egész déli szerelmét, mert az tisztán csak az érzékiességen alapszik. Az embernek erősnek kell lennie. Nem volna egyenrangú a nő a férfival?

— Nem, mondtam mosolyogva, mi az önök alattvalói vagyunk.

— Ah, tudom, ez csak olyan szóbeszéd. Tudjuk mi, mit tesz az. De mi sokkal büszkébbek vagyunk. Sose adjuk meg magunkat a férfinak . . .

— De nézze, Madame Walkyrie, hisz ha jól tudom, ön is férjnél van . . .

— Nos és aztán? Férjem a férjem, azaz élettársam, de nem az »uram«, amint öröknél mondják. Hisz önöknél a férfiak még karonfogva vezetik a feleségeiket. Jó, hogy nem kézen fogva, mint a gyerekeket!

— Csodálatosan kevés lehet az önök életében a gyöngédség, mormogám.

— A gyöngédség? Az gyöngeség. A nő a gyöngédség rövid gyönyörüségeit keservesen fizeti meg hosszú rabszolgasággal. Azzal jut a férfi uralma alá s akkor aztán el van veszve.

— Önök, Madame Walkyrie, azt hiszem, példának okáért: igen keveset csókolóznak itt Norvégiában?

A szép asszony büszkén nézett rám.

— Ah, önök mindig csak arra gondolnak! Istenem nem látják be hogy ezek a dolgok csupán az élet felesleges terhei, amelyek amugy is mindig sok annyi időt vesznek el! . . . Nem egyébre való az ember, mint hogy ilyeneken törje a fejét? Miránk nem hatnak a külsőségek, az önök ugy nevezett eleganciája, csak az erős elmék, mint Ibsen.

— De hát tegyük fel, hogy megeshik az a borzasztó dolog mégis és önök beleszeretnek valakibe: mit tesznek akkor? Nem mutatják meg azt mégis valamiképpen?

— Mit? Bevallani azt egy férfinak, mint az önök regényeiben szokás, hogy: »szeretlek, itt vagyok...« Erre már több bennünk az emberi méltóság! Ez gyáva-ság, hitszegés az egész női nemre nézve.

— De lássa, Madame Walkyrie, az élet így eltelik az érzelmek aggodalmas visszatartásában, öröm, gyön-gédség és boldogság nélkül. Mi hasznuk van a büszke-ségből? Lássa, az élet oly rövid, s nagy szükség van benne kis napfényes boldogságra. Nem gondolja?

A szöke asszony elgondolkodott.

— Ah igen. Vannak az embernek néha ilyen álmái. Én is álmodtam Olaszországról, ahol az élet csupa köl-tészet, ahol mindig meleg van. Néha kedve volna az embernek úgy visszatartás nélkül belemerülni abba a forró boldogságba. De egy gondolat mindig visszatart.

— Micsoda?

— Ilyen szerelem után sose tudnánk többé meg-tartani egyenranguságunkat a férfi mellett, akkor fel-adtuk magunkat s megérdemeljük a rabszolgaságot, úgy mint az önök asszonyai.

— De hát nem kellemes ez a »rabszolgaság« egy szerető férfi mellett?

— Az ember nem azt teszi, ami kellemes, hanem ami a kötelessége. A nőnek épp úgy esze van mint a férfinak, ezt kell művelnie, nincs szükségünk az önök ugynevezett udvariasságára. A mi férfaink nem is olyanok mint önök. Az ember nyíltan, őszintén megmondja, amit akar, — mi szükség van akkor arra a sok feles-leges czeremóniára?

— De hisz önök, Madame Walkyrie, elvesztik ezzel az élet gyönyörüségeinek a felét! Hisz olyan könnyű és szép, udvariasnak lenni. Lássa, mi odalent a tekin-tetben még mindig a XIV. Lajos unokái vagyunk s

istenítjük az asszonyt. S a mi asszonyaink nem is haragusznak meg érte. Önök valami mérhetetlen aggodalommal néznek a férfiakra, mintha csak az ellenségeik volnának. Mire jó az? Erre teremtett a természet bennünket . . .

— A természet embereknek és nem állatoknak teremtett bennünket!

— Hisz beismerem, hogy a természet kissé tulságosan egyformán intézkedett a szerelem lényegét illetőleg. Bizonyára más formákat kellett volna teremtenie az intellektuális lényekre nézve . . . De aztán épp azzal, hogy a szerelem lényegét illetőleg körülbelül az összes élő lények demokratikusan egyformák, — arra akart figyelmeztetni bennünket, hogy bármilyen magasra szállunk is fel idealizmusunkban, egy adott pillanatban még is a földre kell leesnünk ismét: parterre, Madame!

— Parterre! ismétlé a szép szőke asszony. Lássá, hisz épp ez a borzasztó. Azért nem akarunk mi magasra szállni a szerelemben, hogy utánna le ne essünk ismét. Lássá, nálunk nem azért megy férjhez egy leány, hogy férjnél legyen és szabad. Lehet az asszony független másképpen is. A legelőkelőbb leányok tanítónőkké vagy orvosokká lesznek. Ha férjnél vagyunk is, a magunk urai maradunk. Ha aztán egy férjes nő megfélemedezik magáról, nem is számíthat elnézésre a férj, vagy a társadalom részéről. Oh, nálunk nincsenek se párbajok, se botrányok, de az elvált asszonyt sehol se fogadják többé. Tudhatta jól, mit tesz, minek tette. Aztán egészen véve más a mi társadalmi életünk. Önöknél például a színésznőknek egészen kivételes helyzetük van. A nagy világ és a demimonde között állanak. Lássá, nálunk a színésznők többnyire előkelő polgárok, ügyvédek, orvosok feleségei, akik csak olyanok mint a többi asszonyok, csak épp

este játszanak, s ez által gyarapítják a férj jövedelmét. Épp úgy fogadják őket mindenütt mint a többi asszonyokat . . .

— Az önök Don Juanja meglehetősen unalmasnak találná a mi világunkat, ugy-e? tevé hozzá aztán gonoszul mosolyogva.

— Hát az igaz, mondám, hogy itt nem sok dolga akadna. S amellet egy nagy szerencséje van még a norvég erkölcsöknek.

— Mi az?

— Az, mondám körülnézve a fehér éjszakában, hogy a szerelem legravaszabb büntársa, az éjszaka, az év legszebb szakában mindig ébren van itt. A szerelem pedig, mint egyébiránt mindenki, csak a sötétben vak . .

A szőke asszony elnevette magát. Én kezét csókoltam neki, mire ő összerezzent és elpirult.

— Mit csinál? mormogá kissé idegesen.

— Semmit, mondám vigan, ez nálunk csak udvariaság és kötelesség a szép asszonyok iránt.

Elgondolkozott.

— Milyen furesa! mormogá. De nem kellemetlen. Csak csiklandozza kissé eleinte az embert! . . . Alapjában véve nem is lehet az rossz, ha ugy istenítik az embert, mint önök az asszonyaikat. De hát ne is beszéljünk róla. Sose fogjuk mi megérteni egymást.

Még egyszer kezét csókoltam neki.

— Kétszer is kezét szoktak csókolni? — kérdé kíváncsian.

— Néha kétszer is, mondám.

Elnézett a szürke szigetekre, melyek élet nélkül, holtan feküdtek előttünk a sápadt tengeren. A zord fjordokból melankólikusan szálltak fel a sziklák ködös álmái. A szép asszony felsóhajtott.

— És mit gondolnak az önök asszonyai: mikor így kezét csókolnak nekik? kérdé naivan. Arcza, mely rendesen olyan határozott és férfias volt, most szinte gyermekessé vált.

— Semmit, mondtam. Azt, hogy ők a királynők s mi az alattvalóik vagyunk . . .

Egy darabig még elnézte azt a kezét, amelyet meg csókoltam, de aztán dacosan veté fel a fejét.

— Eh, mindez csak ostobaság . . . De önök, — s itt megfenyegetett az ujjával, — azt hiszem, rosszak, nagyon rosszak. — — Jó éjszakát!

Hirtelen sarkán fordult s ott hagyott a hajó elejében. Körülöttem kísértetiesen világos volt a táj. És nem tudtam, jó éjszakátot vagy jóreggeltet kiáltsak-e utána . . .

Aztán még hosszan elgondolkoztam ezek felett a norvég asszonyok felett. Eszembe jutott, hogy a »Sverre Sigurdssön«-ön láttam egy fiatal norvég jegyespárt. Ezuttal családostul utaztak s én jó darabig nem tudtam kisütni, hogy a három leány közül voltaképp melyik a vőlegény menyasszonya. Sose voltak együtt, s én egészen elcsodálkoztam, mikor a második kapitány utbagazítása után azt láttam, hogy a menyasszony voltaképp az a leány volt, akivel a fiatal ember a legkevesebbet foglalkozik. De hát »értették egymást«, amint Norvégiában a szerelmet nevezik s ez elég volt. Nyoma se volt közöttük a mi fogalmaink szerint való gyöngédségnek. Megvallom, a legindiszkrétebbül lestem meg őket olykor, mikor egyedül voltak a hajó végében. Meg voltam győződve róla, hogy mikor senki se látja őket, akkor tán csak megnyilatkozik majd náluk egy lopott csókban, —

egy kézszorításban vagy valami önkénytelen mozdulatban a szerelem. Hát bizony hiába lestem én őket! Szinte kétségbeejtő volt az a közöny és hidegség, amivel egymás irányában viseltettek. Az ember csakhamar észreveszi, hogy itten a mi fogalmunk szerinti romantikus galantériával semmire sem megy, legfeljebb csak nevetőségessé teszi magát. Őszintének kell lenni, vagy legalább is erősen annak kell látszani, mert itt nem értik a szentimentális blagueokat. Az északiak lelki klaviatúrájából két hang teljesen hiányzik: a „guny és a hazugság. A norvégek pszichológiája csupa merev egyenes vonalakat tüntet fel, — lelkük mozdulatai éppen olyan határozottak, szögletesek és merevek, mint a testükéi. A nők itt, azt hiszem, jórészt ideálisan hüek, de vajjon erény-e ott a hűség, ahol nincsen meg a kísértés veszedelme? A báj, a mi értelmünkben vett báj, teljesen hiányzik itt, — az egyedüli »charme«, ami bennünket itt érdekelhet, az az a férfiaszkodó, gyakran igen kedves ügyetlenség, mely a norvég nőket jellemzi, s az a bizonyos megvetés, amely kihívja az ember érdeklődését. Micsoda remek regényt lehetne írni arról, hogy például egy magunk klímájabeli ember beleszeret egy ilyen Hedda Gabler-féle norvég asszonyba, s elpusztul, elsorvad mellette örökös kielégítetlen érzelem- és gyöngédség-szomjában! Mert meg vagyok győződve róla, hogy teljesen tökéletesen az ember csak a maga fajabeli nőt tudja megérteni. A vérkülönbség örökös válaszfal két szerelmes közt. Az érzelmre ez nincs befolyással, értem, arra az anonim erőre, amely két lényt megmagyarázhatatlanul vonz egymáshoz, — de sose fogják megérteni egymást és boldogtalanok lesznek. A különböző fajok egymás közötti szerelmeinek permutációjában és kombinációjában lesz nagy tere a jövő analitikus

regényirodalmának. Tudom, a darwinizmus mellette van a fajok keresztezésének, de hát ez nem érinti a kérdést: mit törődik a faj génusza, amely csak a progeniturát nézi, a tényezők mellékes boldogságával vagy boldogtalanságával? . . .

A MAELSTRÖM.

Kicsit elszunyadtam ott a hajó csucsában. A hajóhadnagy költött fel. Odamutatott a szemhatárra s a fülembé sugta:

— Ott a között a két sziget közt, Moskenaesö és Mosken közt van a Maelström . . .

Felpillantottam. A tájkép megváltozott. Kibontakoztunk a szigetek ezeres köhalmaza közül, s a nyílt tengeren voltunk. A látóhatár felé, az opálosan fehér égre, mintegy aczélszöggel volt felkarcolva az óriási Lofoten szigetcsoport mesésen zord hegyeinek a villámcsikázás forma vonala. Magát a szigetek testét a távolság miatt nem lehetett látni; mintha csak kimaradtak volna az alól a rettenetes cik-czakos, szakgatott vonal alól. Soha életemben merészebb hegyeket nem láttam. Távcsövön át ki lehetett venni hirtelen szakadékaikat s merőlegesen a tengerbe bukó falaikat. A nagy egybefolyó csoport déli végén azonban egy függőleges bérczben marad ki a körvonal. Ez a hegyfok Moskenaesö szigetnek a legalsó csucsa: a hirhedt Lofotodden. Egy négyszögletes bástyaforma sziget következik ezután a tenger geometrikusan egyenes vonalán: ez Mosken. E kettő között kering a világ legnagyobb örvénye, a legendás Maelström. Alább a távolban tépett falakkal szakad a tengerbe a Lofotenek legutolsó kis szigete: Röst.



A Raftsund a Lofoten szigetek közt.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

Megvallom, nekem egész életemben a gyöngém volt ez a Maelström. Ha igaz, hogy az örvények mélysége vonzza az embert, úgy engem már gyermekkorom óta a távolból csábított e víztölcsér misztériuma. Mikor norvégiai utunkra mentünk, a Nordkap után első gondolatom a Maelström volt. Tudja az Isten mért, bizonyára azért, mert rejtelmes, nagyságos ereje a természetnek, amely évente sok halász életét veszi el. Valahányszor Jules Verne »Huszezer mértföld a tenger alatt« című regényében oda értem, hogy Nemo kapitány »Nautilus«-a a Maelström tölcserébe kerül, szinte szívdobogást kaptam mindig. Azóta aztán láttam a Niagara klasszikusan kerek óriás örvényét, amely egy katlanban kering mértani pontossággal s ott magamon tapasztaltam, hogy az ilyen keringő tölcser torka mennyire hipnotizálja az embert. Hányan bele ölték magukat ebbe az örvénybe, csakugy mint legendás azoknak az utasoknak a száma, akiket, a Niagara esése magával ragadott! Emlékszem, láttam egy följegyzést a hidon, amely egy jegyespárnak az emlékét őrizte, akik együtt vetették volt be magukat a vizesésbe. Láttam azóta a Scyllát és Charybdist is, amelyek a messzinai szorost őrzik s amikor a holdas éjszakán hajónk gyötrelmesen nyögte a két tölcser alattomos erejét, sejtelmesen fogott el ismét az örvények misztériuma. Akkor is felgondoltam ide a sarkvidékre, ahol az északi szörnyeteg, a Maelström fagyos iszonyata még borzasztóbb lehet ezeknél a mitologikus khimaeraleányoknál, akik ugy megkinozták az Odysseus arany-szegélyes hajóit. Később azután szimbolummá vált én-elöttem a Maelström, a természeti és lelki veszedelmek szimbolumává. Annyival is inkább, mert egy oly művész örököltette meg egy fantasztikus történetében a Maelströmet, mint Poe Edgár. Most, ahogy elnézek a látóhatárra

Lofotodden és Mosken közé, lázasan száll fel bennem a Poe prózakölteményének a rémessége.

Hajónk nem megy el közvetlenül mellette, mert a szigetsoportnak ez a része kiesik az utból, de az örvény fekvését, ahogy a Lofotenekhez közeledünk, tisztán kivehetjük. Mi hát ez voltakép? A nagy Oczeán valami ismeretlen árama torlódik meg ott Moskenaeső alatt. A norvég kapitány s a hadnagyok keveset tudnak róla; hideg északi fantáziájuk nem adott szimbolisztikus testet a fagyos szörnynek. Csak azt mondják, hogy nagyon veszedelmes és még egy akkora gőzös se tudna átmenni rajta, mint a miénk, s hogy az állam állandóan két hajót tart ott mentési célból. Azt is beszélte a kapitány, hogy tavaly két francia jött vele a hajón, ezek léghajót hoztak magukkal, fel is szálltak a Maelström fölé, hogy onnan lefényképezzék a tölcsért, az 1900-ki párisi világkiállításra, de kísérletük nem sikerült. Nekem szörnyen tetszett ez a művészi gondolat, ami különben csak is egy francziától telik ki. Az örvény különben csak is a szerencsétlen lofoteni halászokra nézve veszedelmes, mert az egész szigetsoporton csupán csak halászok laknak. Ők ott élnek a veszedelem tőszomszédságában, de az északiak fagyos fatalizmusával adják meg magukat a sorsuknak. Pedig hisz mindennap ki vannak téve annak, hogy elkésnek halászatukkal s az időközönként megdagadó ár irgalom nélkül az örvénybe sodorja őket. Vagy vihar éri utól régi formájá vikingesónakaikat s oda tereli a tölcsér mérföldekre terjedő tajtékkoronás szélére s akkor elkezdődik számukra az órák hosszát tartó keringő vergődés, míg a tölcsér szájához érnek s az lesodorja csónakukat az itt már igazán feneketlenre örölt mélységbe. Harminczezeröttszáz lofoteni halász él ebben az állandó veszedelemben hétezer hajójával.

A legtöbbször a vihar előtti késlekedés okozza a vesztüket. Azt a drága ezüstoffényes halat kerítik a csónakukba, s belevakulva munkájukba, akkor kapnak csak észre, mikor már későn van. Az örvény ereje mérföldekről vonzza őket magához, nincs ott segedelem! A hajó felfordul a vizgyűrűben, ekkor kihuzza a norvég halász a kését, beledöfi a ladik hátába s abba kapaszkodván belé, úgy vergődik tovább. A tragikus nap után aztán, mikor a fekete fellegek kitombolták a haragjukat Moskenaesö körül s a Maelström ismét elalszik egy időre, — az özvegyek megszámlálják a kivetett hajóroncsokon a beléjük döfött késeket s a falusi pap ugyanannyi imát mond a Maelström áldozataiért. A legendás hit szerint a vizbefult hajósok lelke pedig a sirályokba költözik, melyek most is olyan fájdalmasan sirva szállnak el hajónktól Moskenaesö felé. Ezer halott közül nyolcszázat a tenger nyel el itten. Mert mérhetetlen a *Havet*, az oczeán falánksága. A norvég közmondások melankólikus félelemmel mesélnek róla: »a tengernek s a fösvénynek sose elég«, — »gazdag, mint a tenger«, — »többet ér egy fillér a szárazon, mint tiz a tengeren...« S mégis hazájuk, mindenük a tenger, azon élnek s ha nem is azon hálnak meg, — tudjuk, hogy a régi vikingeket is mindig kigyófejű csolnakjaikon temették el.

Hajónk tova megy a szigetcsoport mellett. A vilámcikázás forma hegyláncz alja zord sziklakkal és havas katlanokkal telik meg, melyek alatt szürkén huzódnak meg a nyomorult halászfalvak. Csökönnyösen irányítom távesöveget a közé a bástya forma Mosken és a merőleges bérez, Lofotodden közé. Ott, — ott a halál torka! Köröskörül kibuknak a fakó szemhatáron Hotholm, Keildhelm, Suawen és Buckholm, melyeknek lábait az örvény nyalja. Ahogy az öreg Ramus Jónás leírja, még

rémesebb volt a tölcser ereje hajdanában. Nincs az a hatalmas vizesés, mely hatalmasabban bömbölne mint a Maelström dagálykor s ilyenkor egy norvég mért-földnyi távolról sem menekül meg többé tőle az ember. A belevesző bálnák küzdelme a legrémešebb; óriás testük kétségbeesetten dulakodik a vitztölcserrel, amely utóljára is gyomrába temeti őket. »Egy medve,« mondja Ramus, »amely Lofotoddentől Moskenre akart átuszni, belekerült az örvénybe s úgy bögött, hogy halálkiáltását a partig lehetett hallani.« S a tudós régi írók komolyan vitatják, hogy a Maelström tölcserre voltaképp egy az egész földön átfurakodó abyssus, amely odaát a másik Oczeánnal van összeköttetésben . . .

És ahogy tova haladtunk Moskenaeső mellett, én csak egyre néztem továbbra is merően a bástyaforma sziget és Lofotodden közé. »Nem kerülünk közelebb a Maelströmhöz?« kérdém a kapitánytól. »Veszedelemes arra járni,« felelt ő mosolyogva. De nem tehettem róla, engem a messze távolságon által is valahogy ellenállhatatlanul vonzott régi álmaimnak ez az örvénye. Csodálatos a khimaerák ereje! A valóság gyakran elveszi az álmok bájosságát, de énnekem, hogy most közvetlen közelből nem láttam a Maelströmet, érintetlenül maradt meg a romantikus vízióm erről a fagyos szimbólumról, amelyet már olyan régen hordok álmaimban magammal. Behunyom a mohó nézéstől fáradt szemeimet s lassan száll fel bennem a Poe Edgar rémes történetének a vihara. Mily szédületes kéj lehet az, amikor a tölcser legszélsőbb habos gyürüje mérföldes kezével a karomba kap. Az örvény óriás kereke csöndesen indul meg velem, szeliden, szeliden, altató vonzalommal, kéjesen, mint amilyen kéje csak a veszedelemnek van. Visz, — visz oda a közepe felé, ahol fekete az alattomos víz és a gyöt-

relmesen vajudó tenger betegen izzadja ki a sós habot . . . És aztán örületessé válik a forgás, kisebbednek a közök, mélyebbedik az örvény sikja . . . A tölcser mélyéből pedig felmosolyog tengerzöld szemeivel a Veszedelem csábos géniusza.

Te csábos géniusza a veszedelemnek, aki odalent lakol a Maelström mélyén, nem ugyanaz vagy-e te, aki a bátor kapitányokat és a nagy szerelmeseket kísérted? S te, Maelström, amelynek fekete gyürüi világgá látszának szélesedni előttem, el egészen a mi lelkünk nagy, csendes óceánjáig: nem ugyanaz a nagy örvény vagy-e te, amelynek tölcseré a szenvedélyek tajtékjától habos s amelynek óriás küllői épp olyan biztos, sejtelmes, örök ösmeretlenbe sodornak bennünket, mint te: te a tragikus nagy szerelmeknek s a mi egész örvénylő emberi életünknek a nagyságos szimbóluma . . .



A Soksterwand a Sandfjordban.



Lappok a tromsói völgyben.

VII.

LAPPOK ÉS BÁLNÁK.

. . . . Belemélyedünk a tromsodali völgybe. Itt már alig él meg a fenyő; ösvényünk nyirfaerdőn vezet át. Csenevész fehérségük valami erőltetett vigasságot kölcsönöz a sivár tájnak, azoknak a kérlelhetetlenül merev, halott sziklahegyeknek, amelyeket ránczosra repedeztet a jegestenger szele. Megyünk a lappok táborába: e nomád őslakók a nordkapi idény alatt lejönnek a hegyekről iramszarvasaikkal a turisták elé, hogy tőreik s egyéb kezdetleges árucikkeik eladásából valami kis aprópénzt szerezzenek aquavit-ra. Nagy áldozat ez tőlük, mert természetük nem igen bírja meg a völgyek melegségét Csodálatos szerencsénk van az idővel, — az ég tiszta, sápadtan, fagyosan kék, minden faág élesen rajzolódik ki rajta s a szirtek körvonalai mintha aczél-

plajbászszal volnának belevésve a mennybolt halavány porcellánlapjára. A napfény csalóka! egy-egy tisztáson szinte perzselően meleg, de a fák sötétebb lombjai alól már mintha a Spitzbergák lehellete fagyasztana meg. Olykor hátra fordulunk a nyeregben s visszapillantunk a fekete sundra, melynek örvénylő rapidjai közt kecsesen pihen turista-yachtunk, a »Mira.« Az öböl tulsó oldalán sötétlik Tromsö.

A város képe olyan mint a többi norvég városoké, — úgy néz ki, mint valami óriás szürke farakás, melynek gerendafalai a fekete vízbe érnek le. Az egész város fából van. Nyugtalanítóan csendes: mintha a lakosok hirtelen hagyták volna el s költöztek volna máshová . . . A dock-raktárak czölöpjei feketén nyulnak bele a szomorú vízbe s körülöttük sötét egyvelegbe tömörülnek össze a szegényes jegestengeri halászhajók. Vitorlájuk fáradt; olajos, szennyes belsejük a viharboronálta arcokkal együtt melankólikus emblémája az északi tenger rejtelmének. Legendás babonák élnek ez árbo czok közt: mesék a törékeny életről, amelyet megadott az Isten, bár nem tudni miért, mivel nagyon keserves és nehéz, de tán azért, hogy szenvedéseivel kötelességre tanítson, — mesék az igaz élet fekete hajnaláról: a halálról, arról a végső Maelströmről, melynek örvénygyűrűi már születésünk pillanatában magukba ragadnak, — mesék a messze ösmeretlenről, a jövő életről, melynek jobbnak *kell* lennie ennél, mivel rosszabb már nem lehet . . . mesék a tengeralatti sötétkék világ rémeiről, melyekhez üvegesedő szemekkel szállnak le örökcsöndbe a viharok istenitéletéből a megítélt tengerészek, akik nem tanultak meg uszni, nehogy halálküzdelmük csak annál kinosabbra hosszabbodjék, — mesék a sok temetetlenről, kiknek lelkei belesirnak a vihar zugásába s akik-

nek fehér fantóm-hajója a téli örökéjszakákon néha horgonyt vet az alvó kikötőkben, — khimaerák a nagy tengeri kigyóról, melynek formája rettenetes s ott tekerődzik a Maelström mélyén mérföldes farkával. . . . Az élet, az élet! Itt, ahol csak a tövisei vannak meg a lét fájának, itt csakugyan csupán közbejött álom az élet, amely szenvedésesen szakítja meg az ösmeretlen örökkévalóságát. Itt bizalmasává, barátjává, lesz a családoknak a halál. Megvan neki a hűvös széke a szobában, az asztalnál, rettegve szeretik, mert Isten és a Sátán fogalmai találkoznak hideg keze érintésében. De barát, mert sohse hagy el, sose feledkezik meg embereiről s bizton érettük jön. . .

Az elébb bejártuk a várost. A házak aczulata fáradt, — a kis ablakok, mint mindmegannyi virrasztástól, aggodalomtól kimerült szemek, üresen, közönyösen bámulnak ránk. Ember alig van az utczákon, lépteink kongva visszhangoznak az elmaradt sarkokon. Minden sejtelmesen csendes. A boltok nyitva vannak, tengerész-szerszámok, horgok, pipák, dohány vannak kirakataikban, másutt ismét ritka prémek, lapp-öltözetek és kaucsuk-csizmák. A fagyos szél velőkig hatólag süvölt át a napfényen. Hátul a domb tetején egy csupasz téren ott fázik a muzeum. Remekül berendezett muzeum ez, melyben megbámulhatjuk az északi tengerek halszörnyetegeit, óriás tőkehalait, szomorú sirályait és alkáit. Hosszan beszélgetünk a muzeum igazgatójával, aki komoly és szerény, angol kulturájú tudós, s akinek szemüvegén hidegen csillan meg a tromsői napfény. Nincs egy lélek se az épületben rajtunk kívül, a kitömött czápák és kigyóhalak szinte csodálkozva bámulnak reánk nagy üvegszemeikkel. Elbeszélgetünk a tudós professzorral, taglaljuk az elvont kérdéseket s a bucsunál szomoruan

nézünk egymásra: egy perczre találkoztunk a véletlen lehetőségeinek az oczeánján, mint két szembejövő hajó, — most elhaladunk egymás mellett s hajóink valószínűleg sose találkoznak többé... Mily csodálatos, gondolám, ahogy utoljára megnéztem az arcát — ez az ember él és egy percz mulva már halott lesz *nekem*: most e perczben leheli ki a lelkét . . . kilépünk az ajtón: most már halva van . . .

Zsibbasztó ez a fagyos csönd az utczákon. A szigoru házakban egynémely helyt ott fenyeget a mértékletességi egyesületek táblája. Nincsenek itt elbujni akaró gyanus házak vagy utczák, mint odalent a délen, ahol a romantikusan piszkos sikátorok fölé olyan mindent megtisztítóan borul a sötétkék ég. E házak mind rendesek és tisztességesek, mint megannyi szegényes, de becsületes családanyák, akik gondosan őrzik a rájuk bízott embereket. Egy dolog ri ki a csönd zsibbasztó hangulatából: ugyszólván minden házban van telefon. Telefonhálózat dolgában Norvégia áll legelül minden országok között. Egy fiatal legény vezet körül bennünket a városban. Komolyan és okosan beszél, kétségbeejtőleg józanul, — rendkívül sokat tud és feleletei olyan iskolásak mint az első eminensekéi. A korcsmákban megkínáljuk sörrel, a világért se innék — hogy is ne! Hiszen tagja nem tudom a hányadik számú mértékletességi egyesületnek! Kérdjük, nehezen ment-e neki a fiatalos vigmulatozásokról való lemondás? Hát bizony nehezen, de most már egészen közömbösen el tud lenni az asztalnál a pálinkás üvegek mellett. De szeme azért óvatosan kerüli a sörös üvegeket, arcán meglátszik az erős föltevés görcsössége. Fiatal arc ez, germánosan szőke, vonásai a visszatartástól merevek s az örökös önlegyőzéstől fáradtak. Hiába keresek ez arcban valami fiata-

los lendületet, valami enyhítő gyöngeséget, — nem, geometrikusan iskolás és józan marad az mindvégig. Semmi, de semmi poézis nincs benne! Pedig az élet oly rövid, s úgy elkél benne egy kis meleg költészet... Itt a lényege ennek a fajnak. A déli ember szabadon, szenvedélyesen mulat, meggyőződésből, épp mivel az örömben látja az élet hivatását s mivel azt tartja, hogy szervezetünknek jobban megfelel ez, mint a fatalistáskodó szenvedés. Amiben tán igaza is van, mert az öröm szépekké, boldogokká és hatalmasokká tesz bennünket s testünk, lelkünk gyarapszik mellette. Jó nevetni, ha már csak azért is, mert előmozdítja az emésztést. És nem Anatole France mester mondja-e, hogy »a szerelem tartja fent a szépséget s az asszonyok szépsége olyanképpen táplálkozik a csókokon, miként a méh a virágok mézén. Az északi ember intenzív benső életébe zárkózottan retteg a testtől, külön akarja azt választani a lélektől, s követeléseivel elől a moralista, protestáns töprengések bátyája mögé zárkozik. Pedig hát fejünk nem lóg függetlenül a levegőben, hanem csak egy alkatrésze a »tollatlan két lábu állat« testének. Amíg a fejnek a modern civilizáció nem tud teljesen független existenciát biztosítani, — amíg az agyműködés függ a gyomor emésztésétől, addig nem szabad megvetnünk azt a szegény gyarló emberi testet, amely olyan felségesen szép volt hajdanában a görögök korában s amelyet úgy elhanyagolt a középkor, hogy ma már csak a torzképévé vált a belvederei Apollonnak. Mert csodálatos: lélekben keresztény és spiritista lehet ma már az ember, de a test, követelményeiben, lázadóan pogány marad, mint az első napon... A norvég szöknék a testétől, mint az a keleti princz az árnyékától. Nem tud megfélemleni magát: az éjszakai ember örökösen rettegve virraszt a

vágyai felett az — ez áll példának okáért az angolokra nézve is, — ha mulat is, sose mulat jó kedvvel, mindig örömmel marad meg a lelke mélyén az a gondolat, hogy jobb volna imádkozni vagy dolgozni. De a gyötört test azután borzasztóan boszulja meg magát s igaza van, mert joga van a teljes életre, mint minden élő lénynek.

Itt vagyunk a lappok táborában. Ott tanyáznak a völgyi tisztáson s ezigányosan kupforma galyfedeles kunyhóikból kékesen száll fel a füst a hűvös légbe. A bozontos, veszedelmes kinézésű apró bundások csaholva tereplik a nagy iramszarvas-gulyát, mely félénken menekül tova a harapós kutyák elől. Csodálatos állat ez az iramszarvas! Igazi őslény, unokája a mammuth kortársainak: képe naiv, csonto zataotromba s nagy agancsai, melyek a gulyában úgy veszik ki magukat, mint valami őserdő mohlepte kiszáradt gallyai, egészen fantasztikusak. Csülkeik futás közben sajátságosan csattognak. Az ember sehogy se tudja elhinni, hogy ezek a nagyságos állatok, melyeknek formáit csak a jura-közetek földtani kövesedéseiben találjuk fel ismét, — házi állatok volnának. De valószínűleg csak a történelmi korban váltak azokká Négy-ötezer iramszarvasuk van e nomád családoknak. Ha az állat ilyen őslény — miután az állatok és gazdáik közt mindig valami sajátságos kölcsönhatás van, — milyenek lehetnek a gazdáik, a lappok! Ezek csak az őslények! Ott állanak a kunyhók előtt s várnak ránk. Apró, görbelábu kis emberek, kik bocskoraikban nem is anynyira járnak, mint inkább csak úgy karikáznak a földön. Most a nyári ruha van rajtuk, mert téli állat-

bőreikben nem igen tudnánk ráismerni az emberre bennük. Igy, kék és fehér csikos halina-forma pizkos fehér ruhájukban, meglehetősen emlékeztetnek a mi hegyi tótjainkra, — még a tüsszójük is olyan széles, csak késekkel és törökkel van tele. Sipkájuk a legfestőibb, csikos hálósipka, s a tromsői és hammerfesti dámák szívesen viselik falun. A lapp asszonyok szintén nadrágban járnak, mint a férfiak. — Nem vagyok jártas a legutóbbi faji és nyelvészeti vitákban, de annyi tény, hogy mikor a táborba értünk, az utasok tréfálkozva mutattak a lappokra, mint a magyarok rokonaira. Mondom, nem tudom, mennyiben áll a dolog, de annyi tény, hogy valami furcsa dolog történt volt az előbbi estén velünk. Hajónk pillanatra megállt egy kis kikötőben, Haarstadtban, s mi kísértáltunk a város végére a thondjenaesi híres templomhoz, melynek sekrestyéjében egy sereg mumiává száradt XVII-ik századbeli holttestet mutatnak a látogatóknak s mely templom a középkorban a legszélsőbb északi bástyája volt a kereszténységnek. Gyönyörű szép délután volt: a hideg napfény, mint egy beteg pillantása, melankólikusan esett a nyirfa-sétányra. A házakból a norvég leányok és asszonyok hideg, kék szemük biztos közönyével néztek ránk, amint elhaladtunk az ablakaik alatt. Az a bűbajos délutáni óra volt ez, amely ugy hasonlít az elalvás pillanatához, s midőn nálunk édesen várjuk az alkonyt s utána az éjszakát... Csakhogy itt nem jön meg az alkony s utána az éjszaka, itt valahogy varázslatosan áll meg ez a pillanat, utóbb szinte édes kinná fokozva várakozásteljes lankadtságát. A rejtelmes csönd bus gondolatokra vitt: ahogy az idegen arcokba pillantottam, azokba a fehér norvég arcokba, amelyeken olyan fagyosan hal el a pillanatnyi mosoly, — szomoruan



Az éjféli nap a tromsói öbölből.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

gondolám el, hogy milyen idegenek, milyen mások az e szemek mögött rejtőző lelkek és hogy soha nem tudnánk mi semminemű érzelmközösségekben lenni velük. A fajkülönbségek okozta érzelmi tehetetlenség szomorúsága volt ez, az elhagyatottságnak az a keserű érzése, amelyet csak azok ismernek, akik sokat utaztak s akik végre belátják, hogy nincs az a közös értelmi kultúra, amely a vércsökönbség érzelmi közösség hiányát pótolni tudná. Akkor értünk volt a város végére, ahhoz a furesa fészerszerű faházhoz, amelynek a képe úgy megmaradt az emlékezetemben. Két leány állott e ház ajtajában. Tán gondolatmenetem tette csak ilyen élessé az ellentétet, de tény, hogy az elhagyatottság gondolatának közepette egyszerre valami kimondhatatlan meleg érzés fogott el: olyan erős volt az illúzió, hogy pillanatra azt hívék, egy méla őszi délutánon az Alföldön vagyok egy magyar parasztház előtt. Önkénytelenül magyarul köszöntöttem a két leányt, akik abban hagyták a biblia olvasását s naiv barna szemük melegségével pajkosan néztek ránk. Piros kendő volt a fejükön, piros csizma a lábukon, bő szoknya a termetükön s pitykés dolmány a keblükön. Hajuk jutkás varkocsba fonva lógott le a karjukra pántlikástól. Két lapp leány volt. Én takaros, kissé szegényes, zsellérforma magyar leányoknak néztem őket . . . Primitív kifejezésűek voltak a szemeik, de én e szemekben kiismertem magamat, otthon éreztem magamat bennük . . . Nagyon furesa volt ez s illúziómból csak akkor ébredtem fel, amidőn egy tökéletesen érthetetlen nyelven feleltek a kérdéseinkre. Két lapp leány volt ez, de nem a nomád fajtából, hanem a már civilizáltabbakból, akik felvették a kereszténységet s dologra adták magukat . . . Megvallom, amikor a troms-dali völgyben így ósnyomoruságban láttam meg a mi

állítólagos rokonainkat, mély szomorúság fogott el s kissé szégyeltem magamat.

Bepillantottunk egy kunyhóba. »Darfe goattek«-nek hívják a házikókat lappul. Nagy vaslánczon lógott le a tüzre az üst, s boszorkányforma csunya vénasszonyok ültek körülötte. Az egyik egy vadász szenvedélyével fésült épp egy gyereket, nem mondom meg micsoda czélból. Szegény emberek, hallatlanul szennyesek. De a maguk szempontjából feltétlenül »urak«. Teljességgel nem dolgoznak semmit se, s majdnem kizárólag iramszarvasaik tejéből élnek, amelyet sajtnak tesznek el télire. Az emberkék elvegyültek a touristák közé. Fakó arcukon ritkás a szakál, bajuszok alig van. Árultak késeket, prémes czipóket, sipkákat, esontpipákat s kis iramszarvasbőr-tarisznyákat.

Végre mikor a fényképész elkészült, hogy szokásosan levegye a társaságot a lappokkal s az iramszarvasokkal, mint az állatok oda kuporodtak elibénk minden pereputtyostól együtt. Elnéztem a szerszámaikat. Tőreiknek sokágu agancs a hüvelye, s ez agancsokra valóságos pápua-művészettel vannak felkarczolva az egyiptomiasan egymás után mászkáló iramszarvasok. Az iramszarvas gondolataik alfája és omegája Bizvást hiszem, hogy még ősi istenüket is ebben a formában képzelték el. De most már javarészt erősen keresztények. Egyik megmutatta lapp bibliáját, s elég folyékonyan olvasta fel belőle a Genezist. A norvég állam mindent elkövet a kihaló ős faj megmentésére, amely hajdanában olyan vitézül uralkodott az egész Skandinávia felett. Milliókat költenek gyámolításukra. Dehát ugylátszik hiábavaló a fáradság, mert a lappoknak is az lesz a sorsuk, ami az indiánoknak. A természet rejtelmes törvénye az, hogy az elmaradt primitiv faj

képtelen megállani a civilizáció előtt. Csak azok az indián tisztek jutnak az eszembe, akik, mikor az amerikai westpoint-i kadétiskolából haza tértek, otthon ismét levetették az egyenruhát és a legrövidebb idő alatt ismét visszavadultak az ősz állapotba. A lapp se képes a civilizációra. Iramszarvasaikkal együtt mint ősemlékei maradnak fel egy történelem előtti kornak, amely régen meghalt már s melyet bennük annyi ezer év átugrásával lehetetlen tovább folytatni. Régi ösztönüktől hajtva, barangolnak a sarkvidéken: a két testvérkormány 1751-ki egyezkedése szerint a svéd lappok nyárban át-kóborolhatnak Norvégiába és viszont a norvég lappok télen Svédországba költözhetnek. Norvégiában ma 18,000 lapp van már mindössze s ezek közül is csupán 1800-an élnek még nomád életet. Szegény lappok! S ha igaz a norvég felfogás a mi finn-lapp atyafiságunkat illetőleg: szegény mi magyarok, kiknek ezek az egyedüli rokonaink egész Európában!

Országos Széchenyi Könyvtár

Szinte aggodalmasan pillantunk a térképre: csak egyre megyünk fel, egyre messzebbre észak felé! A délutánok egyre világosabbakra válnak, a tájak egyre idegenebbekre — meddig megyünk még? . . . Most hagyjuk el a hetvenedik szélességi fokot s kanyarodunk fel a végnélküli félsziget felső ormára. Szigetek között járunk, amelyeken nem látjuk többé a vegetáció haldoklását, szigetek közt, amelyek mindmegannyian rémes halott kódarabok s mint nagy sirkövek merednek ki képtelen formáikkal a hideg tengerből. A tenger színe olyan fagyasztóan zöldeskék, mintha most került volna ki frissen a Spitzbergák jege alól. Elhaladunk Ringvadsö, Reinö és Vannö mellett s horgonyt vetünk a *Skaaröi* öbölben.

(A sok ö magyarázatául meg kell jegyezmem, hogy ez a betű norvégül szigetet jelent.) Az egész sziget halott, hegyeinek torka hóval teli s alantasabb dombjai mint megannyi kődunyhák halmozódnak egymásra. Az öböl mélyén kis telep látszik, ez az »Anglonorwegian Fishing Company« bálnahalászati telepe. A dámák már a fedélzeten kihúzzák zsebkendőiket s orruk elé tartva, zavartan pillantanak a hajóhadnagyra, mintegy kérdeve, ki fogják-e birni azt a rettenetes szagot, amely már itt a fedélzeten is szinte tűrhetetlen. No de azért csak bátran előre! Az öböl széléről lassan bontakozik ki a telep zsir-olvasztó kéménye, a bálna-emelő készülék faalkotmánya s hátul az igazgató villája, amely kis palotának is beillik. No de itt a parton aztán csakugyan már elő kell venni a kölnivizes zsebkendőket. Az angol hölgyek ijedten keresik elő illatos üvegcséiket. Lehetetlen ezt a szagot jellemezni, csak annyit mondhatok, hogy émelyítő volta mellett pokolian erős, olyan erős, hogy napokig megmarad a kirándulás után az ember ruhájában. Ott fekszik a rengeteg állat a parton: az idény alatt a turista-yachtok érkezésének a napján mindig tartanak ott készletben egy ily halott szörnyeteget. Hát ijesztően nagy és terjedelmes; lehet úgy huszonkét méter hosszú, olyan mint valami nagy hasu kifordított hajó. Sima bőréből szinte dülni látszik az olaj, s félredült rengeteg szájából cserjés sűrűségben lógnak ki a »halcsontok«, amelyeket a női füzőkben alkalmaznak. Öles termetem daczára, kissé összehuzva magamat, magam is bele tudtam állani e szájba. Köröskörül mint valami muzeum előcsarnokában szanaszét heverték a mastodon-szerű állkapcs-csontok s a hadihajó-propeller nagyságu fehér csigolyák. A föld olajtól ázott mindenütt, pár turista hatalmasan el is vágódott a sikos lejtőn. Körös-körül mosolyogva néz-

tek bennünket a bálna-halászok, akik, mintha csak úgy huzták volna ki őket az olajos kádból, csepegő kötényeikben émelyítő látványt nyújtottak. Az ember kérde magától: hogy bírják ezek ezt az életet kiállani, ezt a rettenetes szagot megszokni? Pedig hát megszokják nyilván, s nem csak ők, hanem azok a szép leányok és asszonyok is, akik ott állanak a villa verendáján. Hatalmas bálnabordákból összetákolt diadalkapuk vezetnek fel ehhez a villához. A lakás tengerészeti ritkaságok muzeuma s az emlékkönyvben feltaláljuk a már annyiszor látott ösmeretes büszke felirást: »Wilhelm. I. R.« (Imperator Rex.) Vilmos császár járt ugyanis erre mindenütt most két éve Az Oszkár svéd király szerény kezeírása szinte igénytelenül huzódik meg az erőteljes goth betűk alatt. Megkinálnak pezsgővel, iszunk, kocczintunk, vigak vagyunk . . . de az a rettenetes szag nem hagy nyugton! Pedig azok az angol és norvég dámák olyan szívesen látnak! Nem, nem bírjuk tovább: el, el innen, akár az északi sarkra. Valami emléket kell venni az áru-bódében: kiválasztunk egy buzogánynak is beillő vaskos sétapálczát, amelyet a bálna állkapcsából esztergályoznak ki. Aztán szaladunk le a csolnakunkhoz. . . . Mögöttünk ismét kisebbednek, elmosódnak a telep házai, csak az olajtól ázott parton marad még a távolból is rémesen nagynek a halott bálna, amely kihalált bordáival úgy fest a messzeségben, mint valami vihartörött hajóroncs. Sikos, olajos testén csuszkaálva simul el a hideg északi napfény.

Ismét más szigetek jönnek s lázadó vizü sundok, amelyeknek torkán kecesesen siklik át a »Mira«. Épp ebédnél ülünk, midőn egy matróz jelent valamit az

asztalnál elnöklő kapitánynak. Egyszerre abba marad az étkezés és mindenki felugrik, pár marmeládos tál még fel is borul a nagy sietségben. Mindenki a fedélzetre rohan. Egy bálnázó hajó van a közelünkben. A kapitány felszökik a hidra, rendelkezik s pár percz mulva a »Mira« kitér utirányából s erős versenytempóban siet a hajó után. Megteszi a kedvünkért, hogy lássuk a vadászatot. Ott tartunk a furcsa formájú fekete gőzös nyomában mindenütt. E gőzös orra széles és egy jókora ágyu tátja ki a torkát róla a tengerre. Ebből az ágyuból lövik ki a szigonyt a vizen játszó bálna hátába. S a tenger vize csakugyan feltűnően eleven. Jegestengeri delfinek csoportja szökdőcsel által rajta, de hát nem erre ügyel a bálnászhajó. Ott a távolban mintha csapkodná valami a vizet, s mintha olykor gömbölyüre és feketére dagadna meg a tenger színe. A rengeteg állat ezer mázsás testével ott játszik a szín alatt. Néha szökőkut forma tömör, indulatos vizsugár száll fel a nyugtalan hullámokból. A széntől fekete gőzös ágyus orrával óvatosan siklik a nyomában mindenütt. Az öreg indiai ezredes, aki erős távesővön kíséri a háromezer koronás vad hajszolását, már türelmetlenül toporzékol a lábával, mintha csak tigrisvadászatai jutnának az eszébe. Katonásan töri a káromkodást kiálló klaviaturájú fogai közt: mért nem lőnek már? Most egy hirtelen fénysugár suhan ki a fekete hajó orrából, amelyet pár másodperc mulva reszketve követ el hozzánk a ropogó dördület. A fedélzeten levő teás asztal megrecesesen és pár kanál csörömpölve esik le róla. Egy maelströmszerű víztölcsér tépi egyszerre hullám-roncsokba a tenger lomha testét: a rengeteg állat nehéz farka lassu göresben emelkedik, tornyosodik az oczeán felé, hogy azután mint valami mitikus pöröly sujtson le a tehetetlen sötét vízre . . . Majd elnyuló

hosszu árokba szakad a vitzölesér, — néhány száz méterre még tarajos fehérre boronálódik a szín, azután csendes lesz minden. A fekete hajó orránál még füstöl az ágyu, de a hengerről mennydörgő robajjal gombolyodik le a szigony aczélkötele, amelyet a halálra sebzett állat a tenger ösmeretlen mélységeibe vonszol magával, hogy ott a halott matrózok és az elsülyedt hajók névtelen sirjai között szenvedje át nagy haláltusáját.



A Duncan Grey-féle bálnaágyu a hajó oldalán.



Hammerfest és a meridián-emlék.

VIII.

A NORDKAP.

. . . . Lassan mosódik el mögöttünk a világ legészakibb városának a képe. Vasárnap van, e napnak melankólikus, ünnepies hangulata még itt is meglátszik a fagyos északon, ezen a kopár Kvalø szigeten, melynek öblében fázósan huzzák meg magukat a Hammerfest bámész faházai. A napvilág glóriásan fényes, de hideg, a levegő tiszta mint a hegyijegecz hasadása, s a szomszédos szakgatott fjordu szigetek, Sörø, Seiland és Silden kérlelhetetlenül fekete szirtei olyan közel látszanak, hogy az ember szinte kinyújtja a kezét utánuk . . . Nincs felleg az égen, mint valami fagyos álom uszik csupán egy czirrus-fátyol felettünk, az is szemzsibbasztóan szakad szét a halványkék mindenségbe, akárcsak ennek a sarkvidéki természetnek volna a foszladozó életreménye. Az öbölben kigyózdó visszfénynyel bujnak egybe a vadsői orosz hajók.

A faházak elhagyott, szomoru egyvelegéből vado-natuj izléstelenséggel fénylik ki az új luteránus templom. Ablakaiból hajónk után süvölti a szél a bus, egyhangu protestáns éneket. Az elébb voltunk abban a templomban. Oh beh szomoru egy hely ez! Minden arcz ugyszólván egy-egy emblémája annak a kimerült emberi életnek, amely ide fent olyan fatalista heroizmussal küzdök a nagy halott, a természet ölén. Telve volt az egyház egészen. s amikor a kihizott pap (ez volt az egyedüli kövér ember a gyülekezetben) hangja megszólalt, még jobban összeestek a görnyedt tengerészek formátlan alakjai. Az erőtlen, hideg napfény, ahogy beszűrődött az ablakokon, tétován, mostohán állt meg a kóczos, aggodalmas fejeken. E fejek durva vörös csepűhaja néha szinte azokra a tengeri füvekre emlékeztetett, amelyek apálykor olyan szomoruan lógnak a tengerből kimaradt sziklákon.

S azok az arczok! Soha ferdébb s emberi formájukból ennyire kinőtt arczokat még nem láttam. A homlokok aggodalmas ránczaiban a jegestengeri viharok rémülete ül, az arczok sápadtak s az orr alatti rész kóczos szőr-bozótjából halott-halaványsággal nyílnak meg a skorbutos ajkak a temetési ének szomoruságu vasárnapi zsoltárra. Alig volt ember, aki ne lett volna nyomorék, s az árbóczkötelektől összefacsart kátrányos kezek és ujjizületek az imádságos könyv tartásakor mint valami paralitikus göresben reszkettek meg. A szemek olyan naivak s kódösen kékek, — mindmegannyi hívő gyermek-szemek s mesékkel, ijesztő legendákkal telvék arról a tengerről, amelynek olyan mérhetetlen az étvágya. Eltünődtem: vajjon tudnának-e ezek az arczok mosolyogni? Be tudna-e egy mosoly férközni azok közé a temetőárok szomoruságu, barázdás ránczok közé? Azt

hiszem fizikailag lehetetlen volna a mosoly ez arcokon . . . A pap hangja mint egy mindig egy és ugyanazon helyre kalapáló fekete pöröly csapott le a borongós, komor homlokokra s verte beljünk mindegyre kétségbejítőbben, hogy az élet csak nyomoruság, hiu küzdelem és örökös gyötrelem . . . Furesa homeopatikus gyógyítása ez az amugy is keserves életnek! Oh de messze vagyunk itt azoktól a katakomba-sötétségű tömjénes déli templomoktól, ahova az életvidor spanyolok és olaszok, mint a csintalan gyerekek az apjuk szobájába, térnek be egy liturgikus pompájú komoly szóra, egy kis penitenciás vizsgára, amelynél a rafaeli jóságú szelid Krisztus az elnéző tanár . . . Sose tudtam és most se tudom megérteni, miért kelljen egy istentiszteletnek unalmasnak, művészietlennek lennie, amikor a legfőbb lénynyel való imádságos egyesülésnél olyan természetesnek tetszik az, hogy az ember külsőleg is olyan kellemetes és pompázatos legyen, amilyen csak lehet. Az az előkelő szentséges vendég, akit a lelkünkbe fogadunk a templomban, megérdemli ezt . . . Én nem ismerek izléstelenebb és unalmasabb helyeket az északi protestáns templomoknál.

De a tagbaszakadt germán tengerészek mellett volt még más érdekes publikuma is az egyháznak. Mint holmi naiv, szőrös állatok, valóságos szelid jegesmedvék, bujtak be a lappok a padok közé. Valami állatkerti kiméletlenséggel hágtak egymás lábára, ültek vagy feküdtek egymásra s préselődtek ott össze, olyan furesa egyvelegbe, hogy utóbb alig lehetett kivenni, hogy egyegy lapp hol kezdődik, vagy hol végződik. Egynémelyikük csikos diszű fehér ruhájában és nyári bockorában szintugy vette ki magát, mint valami igen elvadult hegyi tót. Hajukról csurgott az olaj. Eleinte élénkek és figyel-

mesek voltak, de utóbb a papnak kalapácsütésszerűen monoton szava megtette rájuk az üdvös hatást: ravasz állatszemiük behunyódott, kifáradtak s jobbra-balra dülve szanaszét egymásra, békésen elaludtak. A lapp asszonyok odaát a tulsó oldalon takarosabbak és esinosabbak voltak. Egy-egy hamiskás, szégyenlős mozdulatuk ismét erősen emlékeztet a magyar paraszt-leányokra. Mindenestre vidítólag hatottak a gyászosan fekete és aggodalmasan rut norvég asszonyok mellett, akiknek arca bánatos volt, mint a viharba boruló óceán ábrázata.

Ahogy bejártuk a várost, ismét szemünkbe ötlött, hogy az egész villamos világításra van berendezve. Novembertől februárig a szemhatáron alul marad a nap s ekkor ugyancsak elkelhet ez. Az öböl végében levő bronzgolyón megcsillant a távolban a napfény: ez annak a híres meridiánnak az emléke, melyet a mérnökök a svéd és az orosz kormányok rendeletére a Dunától a Jeges-tengerig mértek fel s amelyen harminchat évig dolgoztak. Előtte egy világító torony áll, melyben nyáron át persze nem gyujtanak világot, de amely annál fontosabb télen. Kimondhatatlanul szomorú ez a táj... Az ember megremül ettől a magánytól és elhagyatottságtól s megörül, mikor a hajó tovább megy, mintha az a gondolat üldözné, hogy hátha itt fogják... Borzasztó volna az! S az a szokatlanul tiszta napfény csak annál kétségbeejtőbb. Hogy mondjam? Napfény ez, de valami vak, — néma és süket fény, amely üres, hideg albino kifejezéssel s halálos közönynyel nézi az élet vergődését s nem segít a nyomoruságon; az az érzése van az embernek, mintha fényes nappal látna kísértetet... A templomból elveszően hangzik utánuk a fagyos szélben a vasárnap bánatos zsoltár. Még egy pillanat... s azután nem hallunk többé semmit sem. Valóság volt a szomorú Hammerfest és — emlék

lett. . . A *Mira* zakatolva szántja fel maga után a sötétzöld Jegestengert. Mintha hűvösödnék az idő. A fedélzeten sajátos borzongással pillantunk egymásra: pár óra múlva a Nordkapon leszünk. A hajó méltóságosan bontakozik ki a part sziget- és zátonyroncsai közül s kifut arra az érdecszinű tengerre, amelynek olyan hidegen hangzik a neve: — a Jegestengerre. Felkanyarodunk a Skandináv félsziget legfelső ormára.

Épp azzal a rendkívül magas, szép norvég leánynyal beszélgettem, aki nem volt más, mint maga Mejlænder kisasszony, a krisztianiai színház tagja s a Hedda Gabler czimszerepének a megteremtője. Hatalmas teremtés, igazi Walkyr-alak, bőséges büszke mozdulatokkal, amelyek az Istenek alkonyának a skandináv hősnőire emlékeztetnek. A faj erőszakossága valami nyers bájban olvad fel nála, valami nebántsvirágos, férfias daczban, melyet a modern norvég asszonyok a régi mellvért helyett öltenek fel, s amely megvédi őket a gyöngé pillanatok ellen. A szemek kékek, büszkék s hidegek, s mintha kihívnák az embert: nosza rajta! vedd be a mi nőiességünk bevehetetlen várát! Az északi szfinx pillantása ez, amelylyel a mi klimánk donjuanjai nem igen tudnának megküzdeni. Tulajdon az a Hedda Gabler, akiről Ibsen álmodott. S amellet egy huszonkét éves fiatal leány, egy társaságbeli uri hölgy, aki a krisztianiai szalonokban igénytelenül vegyül el a többi leányok közé! Egy fiatal ember áll mellette. Ki ez? »Egy vőlegény,« mondja a művésznő mosolyogva, — »ah, ön hát menyasszony?« — »nem« feleli ő, »én csak azt mondtam: vőlegény. De nem az én vőlegényem. A menyasszonya oda lent lakik Krisztianán tul.

Hanem találkoztunk utközben, hát most együtt utazunk . . . Ön persze ezt nem érti meg; ismerem én önöket jól, azt sose tudnák felfogni, hogy egy férfi a menyaszszonyán kívül egy más nővel jó barátságban lehessen.« — Óh azok a norvég nők! Ránk déli emberekre az ellentét folytán tán végzetesebb bája lehet ennek a hidegségnek s tán ezért jut most eszembe, hogy volta-képp sajnálom a norvég férfiakat. Nem fagynak ők meg a Hedda Gablereknek emellett a szfinxszerű hidegsége mellett? A déli, antik szfinx szeme kifürkészhetetlen, de legalább meleg s ha körmeit a szivünkbe vágja, legalább forróan égetnek ezek a körmök. Hanem ha ez a szfinx még hideg is, ez már csakugyan sok a rejtélyből! Micsoda titkos tulajdonsága ez ennek a fajnak, hogy itt nem ismerik az érzelmeknek őszintén nagyságos, szabad kifejezését? Mi teszi azt, hogy a norvég ifju és a norvég leány, amikor a szerelem tüzes folyójának a két partján állanak, nem merik belevetni magukat a szenvedély oly édesen égető hullámaiba? Hogy van az, hogy ugyszólván zsenirozzák magukat? Ezeknek a asszonyoknak a gögös szive kincesház, amelynek kincseit sohse adják oda senkinek. Mit csinálnak hát velük? Hol találnak kárpót-lást a fősvényen visszatartott csókokért? Vagy tán lázadás ez a férfinem ellen általában, melyet a század emancipációs hajlamai idéztek elő? »Olyan élvezet az, mondá Mejlaender kisasszony diadalmas hévvel, mikor féken tartunk egy férfit, mikor az tehetetlenül hever a lábainknál és . . .«

— És önök a végén megkönyörülnek rajta . . .

— És mi tántoríthatatlanul nézünk végig rajta!

— De hát mire jó az a tántoríthatatlanság? kérdém. Nem tudnak önök egyáltalában érezni?

— Nem tudom . . . de ha éreznénk is, inkább bele-

halnánk, semmint hogy valaha bevallanánk azt egy férfinak.

— De hát mi megszegyenítő van abban? Hisz olyan szép, őszinte és természetes dolog az... Nálunk szeretik a kegyetlen asszonyokat, mert a nagy hidegséget a természet kiegészítő törvényei szerint meleg érzés szokta követni. De önök...

— Mi, mondá Mejlænder kisasszony — mi sohasem adjuk meg magunkat, érti? Soha...

— Sajnálom a norvég férfiakat, — mormogám.

— Mi meg az önök asszonyait, akik szerelmük által rabszolgáivá lesznek a férfiaknak...

És hidegen, büszkén nézett rám, kék szemeinek azzal a makacs, ellenséges érzékiségevel, amely olyannyira jellemzi a norvég nőt. És őszinte volt ez nála egészen, nem volt egy szikra kacérság sem a szavában, mint ahogy ez egy hasonló párbeszédben egy magunk klímájából asszonynál feltehető volna. Nem, édes barátaim, ti, akik a nagy Don Juan Tenorio dicső rendjébe tartoztok s kalandokért járjátok be sokszor a világot, ne jertek Norvégiába nőt hódítani! Elvesztenétek sikertetek legnagyobb titkát: az önmagatok erejében való hiteteket. Azt hiszitek, hogy meleg szenvedélyek vannak e mögött a hideg Walkyr-pánczél mögött... De esalódtok. Ha át is ölelnétek e Walkyr-szép testeket, a fellegvár: a Hedda Gablerek lelke bevehetetlen marad: — megfoghatatlan. A szerelemnek egyebüttl rózsás útja olyan sikos jégre van itt vetve, mint a Svartisengletscher gerincze, amelyen veszedelmes járni. Tudjátok-e, kik voltak a Hedda Gablerek ősanái? Azok a rettenetes skandináv papnők, *aliorumnes*-ek, akikről Strabo és Tacitus beszélnek, akiket Auriniaknak és Veledáknak hívtak s akik, mikor a foglyokat a táborba hozták, furiaszerüleg vetették

magukat rájuk, szétépték testüket s beleikből jósoltak. Fehér ruhában jártak mezitláb, rézmellvértet viseltek s hatalmuk nagyobb vala még a királyokénál is. Erejük isteni eredetű vala és megmagyarázhatatlan . . .

Ahogy így beszélgettünk, lassan nyílt meg előttünk a Jegestenger végtelen szemhatára. Egyre jobbfelé kanyarodtunk s a part függőlegesen lebukó merő kősziklái szinte hátrálni látszottak előttünk. Szédítő magasak voltak ezek a szeszélyesen, szinte daczosan kirugó falak, melyeket mintha úgy metszett volna le a mennydörgés istenének, Thornak a rettenettes fejszéje. És haragosan sötétek voltak: fensíkes homlokuk a Spitzbergák viharaitól kopasz, mint megannyi óriások tarkoponyája. Balra végtelenül simul el előttünk a sarkitenger színe. Épp e perczben sütötték el a fedélzet egyik ágyuját. A *Stappene* fala előtt haladtunk el; miriád fehér sirály és alka szállt fel a sziklák közül a magasba s terült el az oceán felett, mint valami hirtelen eredő hóvihar. Aztán csak egyre meredek vonalakban nyíltak meg előttünk a Jegestengerre kirugó meredélyek kulisszái. Végre valaki elkiáltotta magát a hajón . . .

Egy koromfekete egyenes és magas sziklatömb nyult ki a hegyek szinpadáról s meredt ki daczosan észak felé. Haragosra rovátkolt homloka alól függőlegesen, szédítő meredekséggel bukott alá az óriás fekete fal bele a fagyos tengerbe, amely mennydörgő hullámokkal ostromolta, ásta alá szélesre megvetett oszlopos kőlabait. Ez a Nordkap, Európának a legészakibb foka. Fekete, csodálatosan: szinte szimbolikusan fekete sziklaóriás ez, amelynek fizionomiája egészen más' mint a körülálló többi hegyeké: büszke, kihívó, szinte hősies: tudatával bír óriás majesztásának s hivatása vagy arra, hogy egész földrészt védjen meg az Északi Sark egyre növekvő

fagyos haragja ellen. Sötét teste egész hosszában garatosan rovátkos, kegyetlenül sebes: győzhetetlen fekete gladiátor izmaiként szöknek ki rengeteg formáján a gránittömbök. Érti az a szikla, hogy egész Európa van mögötte s felette nékie kell örködnie . . . Ott áll és parancsol s a mögéje sorakozó sziklagigászok szinte szófogadóan huzzák meg magukat; várják az Imperátor parancsait. Most halad el a keceses, de olyan parányi *Mira* a fekete titán alatt; zordon homloka belebólint a szédületünkbe . . . Kevély és rettenetes; egy gránitba fagyott ős skandináv isten, az istenek alkonyából késett ide s kőpáncéljába meredten áll itt az idők végeig. Apróbb szikla-szörnyek, nagy tántorgó hegyek, álmélkodó cselédei, csatlósai nőnek ki oldalából s hódolva néznek föl uruk gögös homlokára. De a fekete óriás nem törődik velük, felséges gránitarca kihívólag néz északra a fényes szemhatáron, a Jeges-tengeren túlra, a nagy misztérium, az Északi Sark felé, honnan biztos lassusággal terjed széjjel a fagyos halál a földre . . .

Bekanyarodunk a fekete titán jobb bokája mögött sötétlő öbölbe. Dörgő echoval csattog a rovátkás szikla-testen a horgony lánczának a robaja. A matrózok előszedik a horgokat, mert mielőtt partra szállanánk, még ki kell fogjunk egy pár tuczat, méteres hosszúságu tőkehalat. De sehogy se tudjuk levenni a szemünket az Európa sarkvidéki őséről. Felnézünk és zsibbadó pillantásunk alatt olykor szinte mintha megmozdulna rengeteg kőtestében . . . Most leeresztik a mellékesónakokat s mi a partra evezünk. A vaskorlással beszegett szerpentin-ut félénken kuszik fel a garatos gigász gránit-izomzatának árkai közt.



A »Nordcap«.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

Lihegve érünk a plateau-ra. Sik az, mint a tenyerem, egy gránitkemény sivatag, amelyen mintha kövesedni kezdene az ember lelke. Megyünk előre az elmaradhatatlan vaspánt nyomán. Megdöböntő fényes glóriával borul fölénk a tiszta ég, de ez az ég már nem is kék többé: fehér, mintha csak hóból volna, vagy a le nem nyugvó, álmatlan nap világától fakult volna ki ennyire. Odaérünk a kis fapavillonhoz, amelyből zeneszó és pezsgős üvegek durrogatása hangzik ki. Mumiaszerű fakó arczokkal, sziklaszürke rongyos ruhákban állják körül a házikót a parti halászok, akik, mintha e rémes hóvilág közepette a szájukba aszott volna bele a nyelvük, némák s kialudt fényü halszemükkel valóságos élőhalottak.

Bolondos láz vesz erőt rajtunk. A szemek kigyulnak: ahogy belépünk, csak a pezsgős poharak után kapunk s többet alig is gondolunk arra, hogy a Nordkap homlokáról farkasszemet nézzünk az Északi Sarkkal. Bál kerekedik ott nyomban. Tán attól félünk, hogy magunk is bele találunk zsibbadni ebbe a halott világba, ha nyugton maradunk... A különböző nemzetiségek egymásután járnak el a nemzeti táncukat... Az indiai angol ezredes, kinek arcza olyan színű, mint egy elszolgált sárgaczipő, katonásan billen bele a »scotch reel«-be; az a pár német a rheinlándert járja, a norvégek meg az ő táncukat, mely a styriennehez hasonlít. Azután vegyest járjuk a bostont meg a bécsies keringőt. És büszkén vallom be, hogy minden tánczok közt a leg-hatalmasabb diadalt az aratta, mikor a hugom állott ki s a magyar szót járta el összes szépséges figuráival. Csak azok a fiatal leányok tudják még ezt, akiknek lelkéből a bálók unalmán át ki nem fásult még a táncz üde szeretete. Mégis csak a mienk a legszebb táncz a világon

Egyedül a szevillai boleróban és flamencóban van még annyi báj, Spanyolországban még nem litteratura a költészet, ott még élnek a poézist, csak úgy, mint nálunk. Daliás majesztásra azonban egyedül áll a magyar táncz a világon. A toborzó harciassága átalfinomodva egy lenge női boka mozdulataiba, csaknem dallá lesz, melynek ütemei erősek, mint a riadó zugása és gyöngédek, mint az alkony csöndjén átalringó harangszó. Kicsit feszélyez az, hogy mindezt a testvéremről kell elmondanom, de az utazás emlékei mindig szubjektivek és én iparkodom minden himporával adni vissza ennek az utnak az emlékét, mely alatt ugyanis mindig a napos Délre vágytam. Annak a délnak egy bűbajos sugara melegített itt a messze északi Nordkapon a hugom tánczában; köszönöm neki.

Egy nyolczvanesztendős öreg angol ur odament az atyámhoz: még az ő öt világrészen át meghurczolt öreg csontjaiba is belelobbant a magyar táncz egy szikrája. Láttam rajta, sokat szeretett volna mondani, hogy milyen szép, milyen költői a mi tánczunk, de nem soká bírta az öreg, mert szavai elején mindjárt is elsírta magát . . .

Itt ülök a fekete sziklaóriás vállán. Jobbra-balra rémes inakban tagolódnak le alattam a hegy gránit izmai. És előbbi hangulatom a sarki Jegestenger messze-messze halavány szemhatára előtt csöndesen olvad föl valami eddig előttem ismeretlen zeneszerü végtelenségi hangulatban. Ugy érzem, testem-lelkem, egész valóm széjjel száll, elszéled, betölti ezt a fényes hideg mindenséget s zeneszerü érzeményem e pillanatban átalsuhan még azon a határon túl is, ahol a gondolat megáll.

Olyan messze vagyok az élő világtól, hogy szinte kívül esem már a földön, — az űrben vagyok, ahol a mi gyarló gyermekes elménknek azt a két játékszerét, a tért és az időt, mosolyogva ejtem ki a két kezemből, mint haszontalant. Új dimenziókban látom meg a mi régi végtelenségünket s a nagy rejtély olyan egyszerűnek tetszik én nekem, mint tán a halottaknak a másvilágra való ébredésük. Csodálatos sejtelmek pillanatra szédületesen sodornak fel a csillagokig, amelyek is csak ugyanannak az erőnek a törvényei szerint keringenek egymás körül, mint amely erő a földi szerelmeseket köti össze.

Ahogy itt a Nordkap szikláján ülök, elszéledő lelkem egy végtelen öleléssel fogja át a mögöttem elterülő nagy Európát. Érzem, mint terjed szét ott lent a mért-földek ezrein át az óriás földrész az Uraltól a Gibraltárig. És remegő kezeim mint valami játék-planétán általfutnak a sok országokon, aranykoronás királyaikon, ellenséges népeiken, fényes tornyu városaikon, nagy havas hegyeiken, és a nyüzsgő sok milliányi embereken, akik szeretik és gyűlölik egymást és sürgölődve élik át életüket, amely innen csak egy röpke pillanat délibábjának látszik. Annak a sok életnek mintha ez a fekete szikla volna a góczpontja, — az a sok élet borzongató zsongással lüktet át most rajtam. Elöttem a fényes tenger vonalán túl van az Északi Sark fagyos rejtelve, amelylyel innen most daczosan nézünk farkasszemet, de amelynek jégbástyái közé még nem pillanthatunk be. Leirhatatlan nyugalom költözik a lelkembe és kisimulnak a nyugalomban minden szenvedélyek; — tán a végtelenség nyugalma ez . . . A nap magasan jár az égen örökös körében, kissé mintha sápadt volna, de hideg fénye olyan tiszta, mint a kristály hasadása. Nyu-

godt, kellemes idő van és olyan világos, mint májusi délutánokon nálunk négy óra tájban. Csak néha süvölt át a Spitzbergák felől a velőkig ható fagyos szél: mintha az Északi Sark lélekzett volna ilyenkor egyet. Lassankint gyermekeseken kicsinyekre sorvadnak össze a földi méretek; utóbb úgy tetszik már én nekem, mintha a föld maga is csak egy kis golyó volna, amely még a tenyerünken is elfér . . . Kicsi kis gömb, amelynek a tulsó sarka éppen olyan halálosan fehér, mint ez, — lehetséges-e, hogy a mi gyarló létünk minden boldogságunkkal és szenvedésünkkel e két fagyos sark közé szorul? Valami lázadásforma érzés fog el. Nem lehet innen kiszabadulni, tágasabb világba szállani? S a vergődő lélek szállana messzire, messzire, de a test itt marad a Nordkap fekete szikláján. Éjfél van: kísértetiesre nyitott szemekkel, napfényes glóriában alszik körülöttem a sarkvidéki fagyos, fehér halál . . .

Országos Széchenyi Könyvtár

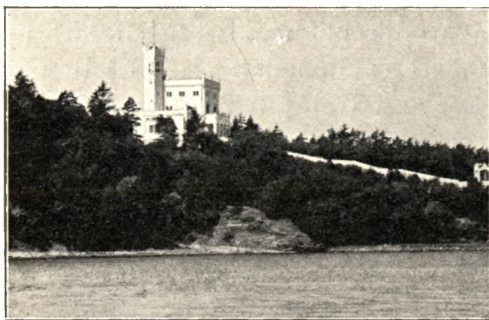
Beg-Meil, Bretagne 1895. Aug.

. . . A sors véletlensége folytán épp Finistèreben fejezem be e sorokat. És innen, Európa legnyugatibb fokáról melankólikusan gondolok most fel arra a fekete északi sziklára, amely pár hónap múlva már öröksötétségbe fog borulni, de abban is csak rendületlenül védi majd a földrészt a Sark fehér réme ellen . . .

Elöttem a legendás bretonpart, s azon túl ugyanaz a kék Atlanti Óceán, melynek legvégét fent a Maelström-nél láttam; lent az öböl mélyén vagy az eltemetett mesés Ys város, melynek harangjai most is kizugnak néha a viharok nyögéséből. A nagy Golf-áramlat,

innen kanyarodik fel északra; mértöldes övben szántja végig a tengert az eltemetett város felett: egy gondolatot ejtek bele ebbe a Golf-folyamba. Vigye fel a nagy tengeri folyó innen a »föld végéről« a messze északra, s adja át utolsó bucsuszavamat a testvérfoknak, a fagyos Nordkapnak.





Oskarshall, a király nyaralója.

IX.

KRISZTIÁNIA.

... Szinte reménytelenül borult be a krisztiániai ég: ködös a homályos fjord elvesző messzesége, mint az Edda borus izlandi legendáinak, vagy a Nórák és Hedda Gablerek lelkének a háttere. A szürke fellegek az öböl tulsó oldalán szomorkodó Oskarshall-kastély angol-gót tornyán tépik szét permetés fátyolukat; — a Solness-ek és Stockmanok álmaival vannak telve és az Alving Oswald melankóliájával, aki örületében reszkető kézzel nyult e ködön át a szerelmes szicíliai nap után. A mély indulatu, komor norvég génusz terjeszti ki ma tragikus szürke szárnyait Krisztiánia felé. Pedig olykor, ha megnyugszik a norvég ég és kikékülő boltján remegő báránfyfellegei közt fagyos északi mosolyra nyílik a menny arczulata: olyan csendes, szomorú és kedves város ez a Krisztiánia! Bár mintha azért mindig fésű volna itt az élet hegedüjének hurjain . . .

A Bernadotte marsall utcáján, amelyet már királyi néven hívnak *Karl XIV. Johans Gade*-nak, sűrűnek a nekünk olyan idege narczu emberek, kiknek érzelem-

világa olyan hideg és intellektuális színekbe van átirva. De a mellékutczák üresek és falaikon a kis német városok méla magányossága honol. És milyen mesésen komolyak ezek az emberek mindannyian!

A napokban egy este a *Tivoli*-ban voltunk. A Tivoli fogalma Norvégiában, Svédországban és Dániában körülbelül a mi orfeumainknak felel meg. No de mondanom sem kell, hogy nagyon erkölcsös orfeumok ezek! Naiv szelepei a népben rejló ártatlanul frivol jókedvnek. Elszomorítóan izléstelen ruhákban énekeltek ott a szegényes színpadon a kimustrált berlini énekesnők, vagy a norvég szubrettek, kiknek jó háziasszonyos, vagy családanyás, szégyenlős komolysága mérhetetlenül fonákul hatott ránk. De maga a közönség hatott ránk a legmélyebben.

Tisztességes norvég leányok ültek ott szüleikkel és barátaikkal, de olyan kétségbeejtő komolyan, hogyha nem láttam volna már a színpadot, azt hittem volna, a templomban vagyok.

A dalok finomabb kaczársága nyomtalanul enyészett el az egyszerű, nehézkes indulatu arcokon. Néha egy-egy vastagabb tréfára hirtelen erővel, szinte kellemtelenül tört ki a komor gyülekezethől a jókedv. No, ezeknek az orfeum-hölgyeknek az erényességeért már csakugyan a tűzbe tettem volna a kezemet! Olyan unottan és szomoruan is énekeltek, mintha legalább is a maguk temetésén lettek volna jelen.

A Karl Johans-Gade végén szegényes jóni oszlopokkal emelkedik az elhagyatott királyi palota, ahová a fejedelem szinte látogatóba is alig mer már jönni. Norvégia érett már a köztársaságra, az arisztokratikus Svédországhoz való viszonya olyan feszült, hogy előbbutóbb háborura kerül közöttük a dolog. Ugyan mi lehet a

magva e két testvérnép egymás ellen való gyűlöletének? Hisz norvégek, dánok és svédek fajilag és nyelvelileg nemesak testvérek, de majdnem egészen egyek. A dán és a norvég irodalmi nyelv pláne teljesen azonos, a norvéget már le kell ugyan fordítani svédre és viszont, de a köznyelvben azért egészen jól megértik egymást. Ismét az éghajlati és földrajzi viszonyok predisponálják az azonos skandináv faj e két népét az antagonizmusra.

A norvég jellegzetesen hegyi nép, s a hegyi népek (a kis Svájc példájára) természettől szabadságszeretők és demokratikusak, éppen mivel a nagy hegyek meggátolják a nagy tömegek tömörülését, ellenkezőleg a magányosan élő egyéneknél a függetlenséget s az önmagukban való összpontosulást mozdítják elő. A sik Svédország teljesen feudális és arisztokrata. Norvégiában a storting még 1814-ben eltörölte a nemességet, s a közvéleménnyel szemben egyedül két bárói család tartja még fenn világ csúfjára nemesi czimerét. A király a szó szoros értelmében nem mer lejönni Krisztiániába. Nem is lebegi itt körül a királyi palotát a felségesség aureolája, a norvég daczos fővel halad el alatta s a Bernadotte szobrának érczeze hiába nyul ki csitítólag a város felé. Minden norvég annyira magamagába zárkózott külön egyéniség, az elmék olyannyira függetlenül építik fel magukban a maguk okoskodó intellektuális istenét, hogy itt a királyság nimbusának a szuggesztiója, amelynek titka a tömeges hatásban rejlik, immár erőtlen. Nagyon jól tudják ők már, hogy a hermelines palást csak olyan köpönyeg, mint a többi, csak épp hermelinből való, amely kis állat odafent tanyázik az örök hóban s arról nevezetes, hogy ha kis mocsok esik a prémjén, hát beléhal. Nos

én azt hiszem, mocsok esett már a norvégiai hermelin-palást felséges nimbusán . . . Ha egy analitikus és intellektuális demokrata népen nem fog többé a régi királyság feudális szuggesztíója, mi fog hát rajta? Mert amíg ember van a földön, az azért mindig vezetésre szorul, s a milliók várják azt az egy kivételes vezetőt. Intellektuális népet, csak intellektuális ember nyugózhat le gondolatainak aranyjogarával, a lélek világába helyezve át az eddigi külsőleges feudális uralkodást, amely uralkodás nélkül az ember el nem lehet. Az intellektuális társadalmakban, melyek nem érik be a feudális fejedelemség primitív szuggesztíójával, a Nietzsche-féle gondolat-Übermensch lesz a király. S Norvégiának e koronátlan királya: Ibsen.

Félkettőre kellett Ibsenhez mennem. Addig megnézzük a híres Viking-hajót. Ott van az az egyetem görögös, de a zord égalj folytán olyan szomorura szürkült épülete mögött a kertben. Egy hosszú, nagy fabó-dében pihen a norvégeknek ez a legnagyobb nemzeti emléke, szegényes drótkerítés veszi körül, s a bejáratnál is csak ennyi áll óvásképp, hogy: »Tilos a dohányzás«. — Sandefjordban találták e hajót egy sirhalomban 1882-ben. S hogy ez a gálya annyi ezer más közül éppen megmaradt, annak az a magyarázata, hogy kék agyagba vala beletemetve.

Mint ahogy a szárazföldi skandináviai harczost méltósága társával, lovával állva temették el, olyaténképpen a viking pirát-vezért is csatahajójában, vérvörös orru *kigyó*-jában helyezték örök nyugalomra. Ezernyi korhadt nyomát találták az ilyen siroknak. De egyetlen sir-gálya sem maradt meg olyan épen, mint ez a sande-

fjordi, amelyet az országgyűlés külön törvény erejével szállíttatott át Krisztiániába és óv meg az enyészettől. A fabódé félhomályában álmélkodva járjuk körül a huszonnégy méter hosszú és öt méter széles tölgyfahajót. Bámulatosan erőre és tökéletesre van csinálva, bordái még ma is elpusztíthatatlan őserővel tapadnak egymáshoz. Ma már ezerszerte nagyobb hajókat csinálnak az angol gyárosok, de a viking-hajó méreteinek harmonikus tökélyét nem fogják felülmulni, aminthogy a művészet titka nem a méretek óriás voltában áll, hanem az arányoknak boldog békességében rejlik. Az igazi tökéletesség olyan, mint a gömb: semmire fel-tűnő rajta, hasonlatos a mesteri dallamhoz is, amely fortélyosan akkép egyensúlyozza hangulatainkat, hogy lelkünk valami végtelenségi érzelemben ringatózik el rajta . . .

Ahogy a szem átalfutja e Viking-hajó méreteit, az arányosság kellemes érzete tölti el az embert. Tökéletesen megfelel a céljának. Kétoldalt a bordákon tizenhat-tizenhat lyuk van: ezeken dugták ki az ötméteres evezőket a tengerre. Harminczkét evezős levén a gályán, a legénység száma a vezérrel együtt, — akinek fatrónja ott látható az árbocz mellett — legalább negyvenre rug-hatott.

Az egy méter átmérőjű és vas mellü pajzsokat kiki evezője fölé akasztá az utazások alatt. A kormány a hajó végében jobb oldalt lógott be a tengerbe, innen hívják ezt az oldalt ma is *starboard-side*-nak angolul. A vezér maga oda volt egy ládába temetve az árbocz alá, de sirját még a pogánykorban egészen kirabolták volt az ellenséges törzsek. 800-tól 1050-ig ingadozik e skandináv sir dátuma.

A hazárdság ösztöne mélyen benne rejlik minden



Christiánia a királyi palotával.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

nép szívében. Eredete a régi harczok veszedelmeiben van, amely veszélyek szeretete utóbb második természetté és életszükséggé vált. A kártya és a roulette messze elfajulásai egyugyanazon nagyságos ösztönnek, amely egykor oly nagy tettekre vitte elejinket. A norvégokban még ma is él a régi vikingek nemes értelemben vett hazárdsága és veszedelemszeretete. Az ő nehéz életükbe sohse süttött bele a monte-carlói aranyfényes nap és világhódító va-banque természetük sohse alacsonyodott el annyira, hogy lázongó vérüket egy ideges ültőhelyben zsibbaszszak el, elégítsék ki a vörös és fekete színváltakozásának káprázatával. Mi iránt száll az ő hazárdsági ösztönük? Mint hajdanában a tenger rejtelsei s a messze országok kincses ösmeretlenje ellenében, ugy most az Északi-Sark fagyos rejtelve ellen irányul.

Ez az a bank, amelyet ők meg akarnak nyerni, s amely annál csábítóbb, mert az, aki ellene felveszi a játszmat, még abban az esetben is, ha meg is nyeri a játszmat, ott hagyhatja a fogát. Az ujkor legendái telve vannak azoknak a héroszoknak a neveivel, akik tartották »az Északi-Sark« fagyos bankját s elvesztették ellene a játszmat. Ki az, aki most legutóbb felvette a játszmat az Északi-Sark ellen? Frithjof Nansen az, aki most két esztendeje indult el a Sark meghódítására. Nansen nyomára jött annak, hogy a Szibériában elpusztult *Jeanette* hajó roncsait Grönlandban találták fel: okoskodása szerint e roncsokon valami rejtelmes áramlattal a sarkon kellett áthatolnunk. Egy sajátságos kerek hajót csináltatott hát, olyatén gömbölyü szerkezettel, hogy a sarki jégbe való befagyás esetében járóműve ne töressék össze az összeszükülő jégtömegek által, hanem egyszerűen kiemeltessék. Ezzel a hajóval elin-

dult azután arra a helyre Észak-Szibériába, ahol a Jeanette hajótörést szenvedett. Ott bevárta a telet s átadta magát azoknak a rejtelmes áramoknak, amelyek a sarkvidék jégtömegeit mozgatják. Áthaladt-e már azóta az Északi-Sarkon? Ki tudná megmondani.

Annyi bizonyos, hogy itt Krisztiániában egy férfias norvég asszony aggodalmasan olvassa a muló napokat. A Nansen egyik fiatal tisztjének a felesége ez, akit férje azon a napon vett el, amelyen hajóra szállt az Északi Sark ellen. Vólegény és menyasszony voltak már régen, de a fiatal tiszt, midőn Nansen szolgálatába állott, a vállalatnak halálosan kétes kimenetele előtt feloldotta a leányt ígéretszava alól. Mit tett ekkor az igazi walkyrvérű leány? Nemesak hogy vissza nem adta a szavát, de még az nap férjhez ment hozzá. S a fiatal ember elindult a fagyos nászutra a hófehér országba egyedül, — el messzire, ahol nem virágzanak a Mignon narancsai . . .

Most már nagyban várják haza Nansent. Hajón, vasuton szinte aggodalmasan vitatják utja menetét: az egész nemzet visszatartott lélegzettel lesi annak a herosznak a játékát, aki felvette a játszmát az Északi Sark ellen.

A chicagói kiállítás alkalmából azonban mást gondoltak ki a norvégek. Most, hogy a skrofula, skorbut és lépfene statisztikája olyan rettenetes hanyatlásban tüntette fel a nemzet életerejét, elhatározták, hogy megpróbálják, tudnak-e még olyan legények lenni, mint amilyenek nagy őseik voltak. Centiméterre lemintázták ezt a krisztiániai Viking hajót, berendezték úgy, ahogy a pirátkirályok korában berendezve volt, egy grammnyival több kényelemmel fel nem ruházták, mint amennyivel őseik jártak rajta s elhatározott negyven legények

elindultak vele Amerikába. Ez csak eléggé va-banque-játszma volt?! És evezőikkel dicsőségesen átküzdötték magukat a tenger haragján s megérkeztek New-Yorkba. A modern világ álmélkodva fogadá ott ezeket a rég elmúlt korbéli vastestű hősöket, akik megmutatták, hogy még mindig méltók a viking-névre. S mondjam-e, hogy midőn kiitták az üdvözlő sokaság előtt a dicsőség poharát, csak úgy tettek, mint a jeruzsálemi Sigurd vagy a Gangerolf katonái: elszéledtek a város koresmáiban és holt-részegre itták magukat. Ismét bebizonyíták, hogy nagy a norvég ereje, de nehéz élete közepette erejét nem képes fékezni és fegyelmezni.

Az ég egyre feketül és mélyen járó fellegeiben mintha az egész skandináv mitológia vonulna által minden Odhinjaival és rettenetes Thorjaival, akiknek hegybontó pörölye mennydörögve döngeti a távoli csucok falait. Ősziesen, reménytelenül hull az eső. Itt vagyok kint a magas fekvésű Victoria-terraszon. Hosszu sor kaszárnyaforma háztömeg ez, amelynek ablakai azonban szabad lélekzettel néznek ki a fjordra. A romantikus, ködbe vesző Akershus-erősség mögött, mint valami szemfedő, fehérlik az öböl, vizén a komor gondolatok lassuságával járnak-kelnek az elmosódó vitorlás hajók. Oskarshall a távolban olyan már, mint egy halavány álm, amelyre ébredéskor hiába gondol vissza az ember... És köröskörül minden mérhetetlenül szomorú. De vajjon nem ilyen időben kell-e azt a nagy komor északi gondolkodót látni, akinek alakjai a szimbolumoknak épp ilyen melanholikus ködében mozognak? A 76. szám előtt megállok s a vihar elől a kapu alá menekülök. Csengetek a föld-

szinten. Az ajtóra ez van kiírva: Dr. Henrik Ibsen. Egy homályos szalonba vezetnek be, melynek ablakain a meghasonlott külső ködös világ vakfehéren bámul be. Egy fehérfejű mozdulatlan fekete alak áll a szoba közepén. Ibsen az, Norvégia koronátlan királya.



A Viking-hajó.



Norvég halászmester és szénaszállítás a fjordokban.

X.

A KORONÁTLAN WIKING-KIRÁLYNÁL.

... Mára föléledt a skandináv mitológia a krisztianiai fjord felé: opálos ködben van a táj, az ég reménytelenül borult s a lassu sűrű esőben úgy mosódik el a város képe, mint a wikingmesék a régi legendák homályában. A tél délibábja ez a nap már, feléled a régi istenek hatalma s ahogy végig megyek a Karl-Johans-Gade esőfényes kövezetén, szinte érzem, mint kezd már dermedezni, álmodni a Gerda, a Föld walkyr-teste alattam, hogy elaludjék téli álmába, honnan csak a jövő tavasszal fogja a daliás Freyr napos pillantásával ismét felkölteni. Ott a távoli parti hegyeken pár hónap múlva már mértföldesekre nőnek a tél-óriások gletser-karjai, amelyek félesztendőre olyan kérlelhetetlen fagyos ölelésbe szorítják a szegény Gerdát. Szomoruan gondolom el: fagyott emlőin hogy táplálkozzék ez a küzdő nép az örök sötétség téli hónapjaiban? A fjordon lekonyult vitorlával alusznak a briggek: oh beh melankolikus nap ez, telve annak a mélyen érző Északnak minden hideg és félelmes nagyszerűségével és bensőséges szomorusá-

gával, — emblémája ez a nap az egész északi poézisnek. Alig van az esőben ember az utcán, úgy érzem, magam vagyok azokkal az örök istenekkel, az Odhinokkal és Thorokkal, akik fellegeikbe burkolva, mint komor fejedelmek huzódnak el a föld felett.

Azt hittem, magam vagyok, pedig nem voltam egyedül. Ahogy a királyi palota ködbevesző jóni oszlopai előtt a lerugó park aljában elhaladtam, egy apró léptekkel masinamódra siető kis fekete embert pillantottam meg. A kis ember megállt s hosszan nézett el a királyi palota felé. Én éppen afelett gondolkoztam, hogy milyen nevetséges idea volt az az északi királyoktól, hogy a derüs déli ég alj alá való görögös stilt ide hozták fel a fagyos északra, ahol csak szomoruan fázóskodnak a márványszobrok és a delikát antik oszlopok, — s elhaladtam a kis ember mellett. Ráismertem: Ibsen volt, s a dolog kissé zavarba hozott, mert éppen hozzá készültem. Lopva lestem meg, hogy mit néz: a Bernadotte óriás lovagszobrát fixirozta, melynek karja csititólág nyulik ki a város felé. S önkéntelenül eszembe jutott a kínálkozó gondolat: a koronátlan intellektuális király néz farkasszemet a koronás királylyal . . .

Mert Norvégián kívül nem lehet az embernek helyes fogalma az Ibsen királyi voltáról. Talán sohasem ismert még a világ ehez fogható irodalmi diktaturát. Ha Ibsen az utcára lép, a nép tiszteletteljesen nyit neki utat, arcképei ott vannak a kirakatokban a király fényképei felett, ő a központja a gondolkodásnak, a válságos időkben levő Norvégia szeme rajta függ, átadta neki annak a skandináv oroszlának a csatabárdját, amely a czime-rében van . . . Különben nem jár ő ki sokat, naponkint egyszer mozdul ki hazulról, toronyiránt vág neki a Karl-Johannes-Gadenak, végig tipeg rajta, beül a Grand

Hotel olvasó szobájába s ott olvassa végig az ujságokat. Mondják, borzasztóan fél a portól meg a sártól, egészben véve furcsa, bogaras ember, akit a hotelbeli vezetők, mint Norvégia legkülönb nevezetességét mutogatnak az idegeneknek. Vajjon álmódott-e Ibsen erről a dicsőségről, mikor régen egyszer még egyszerű kis vámellenőr volt?

Végre megfordult a kis ember s babaszerű tipegő lépéseivel tovább ment az esőben hazafelé. Én tisztos távolban maradva el tőle, követtem őt. Csodálatos egyenes vonalban haladt, akár csak léniára mérte volna a lépéseit.

De a Bernadotte ködbevesző szobra is mintha fellelegzett volna, mikor Ibsen levette róla a szemét. Vajjon az az irigy kis káplár is, akit az Empire történetírói csak a »ravasz beárni«-nak hívnak, álmódta-e valaha, hogy királyi szobra itt fog állani, az északon? Az emberi élet véletleneknek a mozaikja, neki mindenesetre az volt a szerencséje, hogy annak a provencai kereskedőnek, Clary-nak a leányát vette el, Desirée-t, akinek egykor Napoleon is udvarolt. Nagy hadvezéri tehetségei s egoista, kegyetlen ravaszsága mellett bizonyára ez vitte *ad astra*. Így lett marsallá, herceggé, ponte-corvoi fejedlemmé s németalföldi helytartóvá; ott ajánlották fel neki a svéd követek a trónt. Ugy adoptálta XIII. Károly s áttérve a Gusztáv Adolf hitére, úgy vette fel a »Karl XIV. Johan« nevet. Ez az utca, amelyben Ibsennel az előbb végig jöttünk, épp róla van elnevezve. Pedig gonosz, szivtelen ember volt. Mikor Auerstädtnél Davoust marsall négyszeres porosz ellenséggel állott szemben, nem ment segélyére és huszonötezer emberével tétlenül nézte a csatát és látta nagy bosszuságára az utolsó fordulatonál a marsall diadalát. Ah és csunya idők voltak azok is, midőn mint svéd trónörökös a koalícióval Napoleon és régi hazája ellen, Páris alá rukkolt! Sokszor mondta



Bernadotte (Jean-Baptiste-Jules).
Prince de Ponte-Corvo, Maréchal de France.

(A versaillesi Marsall-galeriából.)

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

... Merev és homályos ez a kis szalon: a krisztianiai külső ködös világ, amely mint valami misztikus álomban, busan szűrődik be a két vakfehér ablakon át, alig akad meg fénysíkjaival az asztalok s a székek aranyozásán. Az oldalfalak sötétségében komor olajfestmények vesznek el. Egy hatalmas, széles kép, mely ott áll a földön, viharos hajzatu, ideáloktól és rémektől mart arczu érdekes férfit ábrázol, szinte byroniasan romantikus pózban ülve. Nem tudom ki lehet... Mig a középső asztalra pillantok: sok könyv van rajta, többnyire diszkötésben — nini, de mind egy szálíg az Ibsen munkái! Angol, francia, hollandi és német fordításai *Nórának*, *Hedda Gabler-nek* és a *Kis Eyolf-nek*. Nincsen ott más szellemnek a munkája, — Ibsen felséges autokrata egoizmusában, úgy látszik, nemcsak a világon, de még a maga szobájában sem tür meg a magáén kívül más egyéb gondolatmegnyilatkozást. Minden aggodalmasan tiszta a szobában, az ember beléptekor szinte attól fél, megzavarja mozdulatával e logikus levegő matematikus csöndjét. Mihez lehetne ezt a kis szalont hasonlítani? Nyoma sincs itten költői rendetlenségnek, művészi bric-à-brac holminak, merész berendezésnek... ah, tudom már: egy orvos rendelő szalonja ez. Egy nagy lélekorvosé. S vajjon abban a furcsa kis alakban, aki mereven áll ott az egyik karosszék mellett, van-e valami a poéták hagyományos alakjából? Apróra megnézem magamnak: nagy fehér sörénye valami komikus vad-sággal rámázza be borotvált arczát, szinte földig érő szalonkabátjába zárt teste merev, mint valami széles vascső. Fehér nyakkendő van a gallérja tövében. Hangja halk, szomorú, de jóakarattal van telve, afféle doktorhang ez, s aggodalmasságáról ítélve, önkénytelenül megfordul az ember s keresi a szobában a halálos beteg

ágyát. Nem költőnél vagyunk itt . . . , pedig hát volta-képp kell-e költőibb költő a *Brand* szerzőjénél? Nem, de mint ahogy e messze északi országban minden sajátságosan változik el, úgy a költő sem viseli magán itt a törvényes zseniáloskodás bélyegét. Oh de messze vagyunk itt a spanyol és provenszáli vagy párisi modern toubadourok, a Mistralok, Catulle Mendèsek és Baudelairek, Gautier-kötét szenvedélyeket sejtető frizurájától, tömeget megvető gögjtől, ezer szerelemmel és házasságtöréssel teli kihívó pillantásától s világvégi rendetlenségü versfaragó műhelyétől! Azok a tiszta poéták, a »l'art pour l'art« emberei: itt e hideg világban nem tudott ez az alak, amely a boldog, életvidor éghajlatok terméke, így kifejezsedni. Itt az élet szomorú, s a természet, melyhez a lélek vigasztalásért fordul, csak ködös szimbolumokkal felel: ott a fjordok rémes hegyei közt vonulnak azok tova a szomorú fellegekkel. Itt a költők nem hordhatnak byroniasan bő, nyitott gallért, mert megfáznának; itt nem különíthetnék el magukat a formatökély aranykorlátjai mögé a néptől — nem! itt tulságosan komor közös ellenség a nagy fagyos természet, sem minthogy a költő barátja ne maradt volna a népnek. Itt nem jár a norvég asszony ingerlő csupasz vállakkal és keblekkel, mint az olasz vagy a spanyol leányok: a költő nem eshetett egészen az asszony érzéki rabjává. Mi az éjszaki költészet intellektuális voltának a titka? Édes istenem, itt a nők a klíma folytán magas ruhát viselnek, a költő szeme nem vakul bele a fehér női kebel káprázatába, természetes, hogy feljebb pillant a lélek az ideál felé. És a szemekben, azokban a kék walkyr-szemekben olvas tovább: azokból olvassa ki azt az intellektuális költészetet, mely úgy fél az érzékiségtől. Ezekért nem troubadour az északi költő, csak melankolikus gondolkodó.

És esetleg doktor, a beteg lelkek, az egész küzködő Norvégiának az orvosa... Szinte kíváncsian néztem körül: nem találok-e a sötét falak mentén késű villogó sebészszerszámokat; csak két metsző nézésű szemet találtam magammal szemben, melyeknek éle kutatóan siklott a gondolataim közé.

Francziául szólitottam meg, de ő németre vitte át a szót. Azután óvatosan, gondterhesen ült le s mintha valami kóresetet akarna végig hallgatni, komolyan fél vállára hajtá a fejét. A nyitott ajtón át a szomszéd szobába pillanthattam. Parkettje fényébe álmatagon fult bele a ködös különös világ, közepén egy szinte lábujjhegyen álló aggdalmaskodó ebédlő asztal látszott, egy hófehér terítéssel.

Meglepett Ibsen, megvallom, meglepett még mindazután is, amit a fjordoktól kezdve a Nord-kapig láttam. Mikor pár évvel ezelőtt nálunk járt, csak furcsának tetszett nekünk ez a fehér sörényű merev kis ember, de idefent a maga milieujében, a maga légkörében, erejének központjában sajátságosan, megdöbbsentően hatott. Szokva levén a párisi írók költői és sátánian szellemes szavához, először is meglepett társalgásának nehézkessége, kinos szakgatottsága. Nyoma se volt benne az író ama önkénytelen kedvtelésének, hogy szivárványszín szellemes ruhába öltöztetett költői gondolatokkal hozakodjék elő. Doktor maradt mindvégig, helyesebben egy orvosnak és egy falusi luteránus norvég *pastor*-nak a furcsa keveréke. Azután meglepett egyes ítéleteinek a rövid határozottsága; — szinte fejedelmi hang volt az nála, annak az embernek a hangja, aki szokva van ahhoz, hogy egy egész ország, sőt azon tul is még sok más ország ügyeljen

a szavára. Merev, felső ajk nélküli arcza ilyenkor valami ellenséges, kérlelhetetlen kifejezést öltött, s az orrától két oldalt leereszkedő ránczok árka még mélyebbre húzódott. Ez hát, gondolám magamban, az a csodálatos alkímistája a modern lélek indulatainak, az az új Viking, aki Nóráival, Hedda Gablereivel s Hildáival úgy hódította meg az intellektuális világot, mint hajdanában őse, a jeruzsálemi Sigurd a külső világot!

Először is magyarországi ismerőseiről kérdezősködött és többször hangoztatta, hogy sok személyes jó barátja van neki nálunk. Azután megkérdeztem tőle, hogy kit ismer személyesen a párisi írók közül s egyzersmind felemlítém, hogy a nyári évad előtti utolsó párisi »diner Hongrois«-n Sarcey-val róla beszélgettem. Erre hirtelen felélénkült a nagy Doktor, s száraz mosollyal mormogá:

— No, az a Sarcey nem nagyon szerethet engem. Mit mondott rólam?

Én őszintén elmondám, hogy Sarcey a francia génusz nevében, amely olyannyira szereti a tisztaságot és a szabatoságot, — nem tartja üdvösnek a latin népekre a »skandináv ködöt«, amely formájában és felfogásában mindannak a tagadása, ami valóban francia. Azt persze nem mondtam el Ibsennek, hogy az öreg Sarcey papa a vitatkozás hevében csakhogya asztalra nem csapott dühében: »mit akar, kérem?« monda egyebek közt — »hogya akarja, hogya megértsem azokat a ködös alakokat, akiről az ember sohse tudja, hogya mit akarnak? Én ugyan bevallom, hogya egy szót se értek az egész Ibsenből, de nem is akarok belőle semmit se érteni. Nem való az a francziának!« — Hát tudjuk, hogya Sarcey papa autentikus képviselője az egész francia közvéleménynek s meg lehetünk győződve róla,



Ibsen Henrik.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

hogy a francziák zöme úgy ítéli meg Ibsent, mint ő, vagyis a gall exkluzivitással tartja magát távol tőle. Nem is adják elő az Ibsen darabjait a Comédie Française-ben, hanem az Oeuvreben s a Theatre Libre-ben, azokon a színpadokon, ahol a »keresők«, az új Franciaország munkásai akarják megteremteni a jövő művészet s irodalom formuláit. S annyi tény, hogy Franciaország intellektuális előkelőségeire nagy hatással voltak Ibsen s a többi skandinávok. Mert való igaz, hogy Franciaországnak új vérre, új gondolatra van szüksége. A régi francia szellem, amelynek Lafontaine s a nagy század óriásai voltak a képviselői, visszahozhatatlanul meghalt.

Most itt a nagy kérdés: honnan ojtani be új vért az öreg fajba? A testvér a latin népekből, az olaszból, spanyolból-e, vagy az északi idegen germán népekből? — A Zola példája szerencsés keverékét mutatja a heves olasz képzelemnek s a francia hideg raisonnak, Heredia zsenije egészen spanyol, Bourget s egy egész csoport író az angol befolyás mellett kardoskodik, Huysmans lelke érdekes keveréke a francia s a hollandi géniusznak. Vajjon mit tudna a skandináv költészet adni Párisnak? Talán föl tudná frissíteni a fantázia elszáradt ereit, talán az a »skandináv köd« utját tudná állani a francia géniusz formákba való merevedésének, amely a tulfinomult társadalmak kebelén mintegy merevgörcsbe fojtja az apadó életerőt. Egyelőre nem tudni semmi bizonyosat, de az irányzat az, hogy épp mint ahogy a francziák megadták magukat a németgyűlölet dacára Wagnernek, Ibsent is be fogják előbb-utóbb fogadni magukba. Ez esélyeket vitatgattuk Ibsennel s ő meglehetősen stoikusan nyilatkozott párisi diadalainak az esélyeiről. A germánnak, a vikingnek az őszinte antagonizmusával beszélt a latinokról:

— A franczia öreg faj már, mondá — kiadta az erejét. A jövő a germán fajké. Önnek igaza van: ha a mai Páris életét összeolvassuk a Juvenal antik római szatiráival, csodálatos hasonlóságokra akadunk. De hát ez mindegy, egy faj életét épp oly kevéssé lehet meghosszabbítani, mint az egyéni ember életét.

Szóba hoztam az ő népvezetői állását Norvégiában.

— Ön téved, — mormogá halkán, szinte kinosan — senkinek sincs hivatása semmire a földön. Én mint gondolkodó, magammal törődtem csupán. Öröömre szolgál, ha hazámban s a külföldön mások is az én nézeteimen vannak s a nyomomba lépnek, de én nekem ez sohasem volt lényeges. Minden relativ a földön, s a legrelativabb tehát minden közt az igazság, amely csak egyéni lehet. Találja meg mindenki maga magára nézve a maga mikrokozmosában az igazságot. Az ember szabad lény, de legkiváltabb mi norvégek vagyunk szabadok. Lássa, a svédek nem szabadok! Nézze ezt a komor arczu embert itt a képen, ez a híres, vagyis hirhedt Strindberg, akinek a darabját az *Apá*-t, ha jól tudom, Párisban is játszották. Lássa, nekem, a *norvégnek*, kell neki itt, ugyyszólván ellenséges földön, *minálunk* kiadót keresni, mert Svédországban nem kap. Lássa, ez szabad és tehetséges ember, szeretem őt, de meghasonlott hazájával s ennél fogva maga-magával. Nemesak nem pópéta ahazájában, de ott már határozottan bolondnak tartják . . .

Visszagondoltam a Strindberg párisi darabjára, az *Apá*-ra. S eszembe jutott a tárgya, amely röviden az, hogy soha egy férfi se lehet egészen biztos a felől, hogy a gyermeke igazán az övé-e. A szindarabban a gyermek nevelése felett perlekedő, gyűlölködő házastársak vitája közben, a szfinx-lelkű kegyetlen skandináv asszony

mesteri gunynyal veti oda férjének a darab pointe-jét, mondván: »és *hogy* tudod, hogy igazán a te gyermeked-e? — Én tudom, hogy az enyém« . . . a régi »mater semper certa est« elv ez. De a gondolat monomániává nő a szerencsétlen ember lelkében, melybe utóbb bele is örül. Egyike a legmerészebb daraboknak, mely még a blazirt párisi közönséget is megdöbbsentette az Oeuvre színházban.

Azután megkérdeztem, mit tart az új norvég írói nemzedékről, van-e valami sokat ígérő tehetség a fiatalok közt.

Ibsen röviden, szárazon felelt:

— Nem látok senkit a fiatalok közt.

— Bizonyára, — kockáztattam meg ez észrevételem, — az ön egyénisége, mester, olyan erős, hogy mellette más írói egyéniség ki nem fejlődhetett.

Ibsen nem felelt. Büszke volt-e erre a feltevésre übermenschet megillető egoizmusában, vagy tán sajnálta, hogy utána nem jön más? Nem tudom. Szárazon ismétlé — nem látok senkit a fiatalok közt . . .

Meglepett a dolog. Talán csalódott volna emberjavító és boldogító álmaiban ez az erős elme és most kifáradt már és nem törődik többet semmivel, mert meggyőződött róla, hogy minden embernek külön nyelve van, melyet a másik sohasem ért meg egészen, hogy mindenekfelett nem lehet az embereket a maguk akarata ellenére boldogítani. Legszubjektivebb munkáját *Solness építész-t* hoztam szóba . . . Vajjon igazán elégedetlen volna ez az ember az egész életével, hogy ily kegyetlen gunyt üz az álmaival abban a darabban? Mert ő maga, Ibsen, az a merész építész, aki abban a darabban szerepel. És az a bűbájos, nyugtalanító, igazi ibseni leány, a szép és kiszámíthatatlan Wangel Hilda, nem más, mint

maga az Ifjuság, melynek ő szerelmesen akar légvárat építeni. »Ifju koromban, magyarázza a leánynak, falun nőttem fel vallásos házban és akkor azt hívéim, nincs magasztosabb dolog a földön, mint templomot építeni az embereknek... De mikor ott fent voltam a torony tetején, felszólaltam Ő hozzá s megfogadtam: szabad mester leszek. Nem építek több templomot, nem avatkozom az Ő köreibé... *Lakóhelyeket* építek az embereknek... Haha! De hát szükségük van-e az embereknek lakóhelyre, hogy boldogok legyenek? Megkapott a kétség. Lássá, végeredményében építettem-e hát valamit? *Semmit se építettem...*» És Wangel Hilda tüzeli, tegye meg még egyszer a *lehetetlent*. Solness megígéri, fölmege még egyszer a torony tetejére és beszél Ő vele, mint ahogy akkor beszélt. Megmondja neki, hogy ezután nem épít többet semmit, csak lejön, átöleli álmai hercegnőjét, s a *boldogságát* építi fel... És felmege az építész, de odafent hitét veszve, szédület fogja el s holtan bukik le Hilda lábaihoz. »Mindegy«, mondá a rajongó leány: »felért, elérte a legmagasabbat...» Vajjon ugy látja hát Ibsen a pályája végét?

A költő kutató éles szeme pillanatra felengedett: álmodozva nézett ki a ködös ablakon, el a messze opálos fjordra, s azon tulra, töprengő gondolatai skandináv ködébe.

Már rég kint járok a borus krisztiániai utczákon az esőben, de gondolataim még mindig ott vannak a kis csöndes embernél, kinek hatalmas domboru homlokából olyan fantasztikus viránya nőtt ki a boldogtalan küzdő embereknek, s azoknak a nekünk olyannyira megmagyarázhatatlan norvég nőknek, akik annyi álmun-

kat zavarják meg... A távoli hegyek mesés fátyolokba burkolóznak; ott látom a mitoszok és szimbolumok eredetét. Mily jó volna széttépni ennek a mértföldes köd-homálynak a leplét! Ismét a boldogtalan Alving Oswald jut az eszembe, ki a régi wikingek atavizmusával nyújtja ki kezét a láthatatlan nap után és megőrül: anyám, add ide nekem a napot, — a napot!... Mint egy revelációban nyilatkozik meg előttem e bús napon ennek a hatalmas fajnak minden szomorúsága és melankóliája. Eszembe jut a fjordok téli magánya, ezeknek a zárkózott, komor embereknek örökös, természet okozta egyedülléte. Aki még ilyen viszonyok közt is, a világtól elhagyatottan fel tudja építeni magában a maga erős akaratának az istenét, az csakugyan felkiálthat az Ibsen-Stockman doktorával, hogy: »a legerősebb embere vagyok a világnak, mert — magam vagyok!...«

Buesuzom Norvégiától. Egy ily ibseni napon, Ibsen-től jövet hagyom el, az ország legnagyobb géniuszának utolsó benyomásával, a Nordkap birodalmát. Menetközben a ködfoszlányaiba veszve, lengén hullámszánk szemem előtt az Ibsen géniuszának a megmagyarázhatlan, nyugtalanító leányai: a Nórák, az ijesztő férfias Hedda Gablerek, a Petrák, West Rebekák és Wangel Hildák. Ők kísérik el, az ő kék walkyr-szemüknek a pillantását érzem magamon még akkor is, mikor a vonat már messze visz magával Svédország felé. Gondolatban még egyszer átfutom a Jornandes cédruslevél-forma felszigetét a Skagerracktól a Jeges-tengerig: ma igazán egészen Edda-szerűen borítja el az a »skandinávköd«, melytől Sarcey úgy féltette Franciaországot. És ezer mértföldre szeretném kiterjeszteni erőltet karjaimat s így szorítani magamhoz ezt a fagyos szép földet, hol annyival nehezebb az élet, mint a mi boldogabb földünkön. Bár a

sokat utazó emberben rokon- és ellenszenv mindinkább valami filozofikus közönyben simulnak el: mialatt a vonatom prűszkölve halad az *ellenséges* Svédország felé, érzem én, valami édes érzéssel érzem, hogy hű maradok hozzá, mindig szeretni fogom Norvégiát, mely felett, mint hajdanában a mesés skandináv *jarlok*, ma a kardinál is hatalmasabb gondolatjogarral uralkodik a koronátlan wiking-király.



Az indus pagodastyra emlékeztető borgundi templom.



Dalekarliai leányok.

XI.

RIDDARHOLMSKYRKA.

Stockholm.

...Itt ülök a XII. Károly szobrának a lábánál: közkatonaruhában gyalog áll odafent a narvai hős, kivont karddal és rengeteg kürassziresizmában s fiatalos, makacs, keskeny arczából bronz szemei kihívóan néznek végig az ő királyvárosán. A fogoly orosz mozsarak haláléhesen tátogatják a torkukat alatta, pillantásom önkénytelen követi a vitéz svéd király szemét s elszéled ennek az északi Velenczének a derűs képén, mely asszo-

nyos játsziséggal éli a világot a makacs vezér kemény tekintete alatt. Fent a stockholmi ég szeliden kék és azzal a csalóka derűvel van tele, mely, mintha csak az olasz napfénynek a délibábja volna, úgy rászéd bennünket déli embereket, mert hideg az égnek ez a mosolya és mulandó, mint ennek az Északnak a jókedve.

De más világ ez azért mégis, mint Norvégia. Krisztiánia gögös merevsége után itt mintha kaczagna a világ, a házak és kirakatok elegánsak és vigak, látszik, hogy kokott egy város és ügyel a toalettjére. A norvég asszonyok walkyr nézése, hideg szobortekintete után itt mintha kinyiltak volna a nők szemei, pillantásuk eleven és nekünk olyan új üde bájjal van tele. Nem szobrok, szfinxszerű rejtelmek többé, hanem élő — oh, nagyon is élő asszonyok, kiknek termete, ahogy a »Drotning-gattan«-on végig mennek, ritmikusan hajlik meg s kiknek járásában dal és költészet vagyon. Skandinávia olaszai ezek a svédek, egy büszke arisztokratikus ország, ahol sok a nemesi czímer s ahol a vitézséget, a renaissance-emberek »virtú«-ját csak olyan nagy becsületben tartották, mint odalenn az igazi Olaszországban. — A város maga meglepően derűs és szép; ha kissé kisüt a nap, olyankor egész spanyolosan fehér és szinte kaczagni látszik. Nem találják önök, hogy minden városnak valami határozott arczkifejezése van? Én a városokat határozottan egyéni embereknek látom, némelyik asszony közülök, másik meg férfi . . . Így például Londont hallgatag, milliomos angol üzletembernek látom, Berlint egy meglehetősen kellemetlen jaegerianus porosz professzornak, Drezdát meg egy szeretetreméltó, végtelenül érdekes vén kisasszonynak, Madridnak az arca az én szememben csodálatosan hasonlít ahhoz a híres espadához, Espartero-hoz, akit tavaly megölt a bika. Nos hát, Páris meg

Bécs? Óh, ezek nem férfiak többé, — Páris meg Bécs leányok és minő búbájos, aranyos kedvü, vig leányok! A legmulatósabb teremtsései a világnak. Sokban hasonlítanak egymáshoz, csak a szajnai leánynak több pénze telik *rastaquouère* imádóitól *toilette*: elegánsabb, szézyelyesebb. *Mademoiselle Páris* kicsit rossz leány, de tele van *esprit*vel, néha *dinamit*ot hord a szoknyája alatt, s a *csókja* mérges: megöl... A dunai leánynak több szive van: jó leány és hú, csak a lábai meg a kezei kissé nagyobbak, mint a Páris *kisasszonyéi*, s ennél fogva nehézkesebb. *Münchent* is ismertem személyesen! Kedves, széles, egészséges kaczaju *alpesi leány* volt, *kellnern-kisasszony* egy *sörházban*, *piktorok* *udvaroltak* neki, s alkalmazták *modellnek*. *Sevilla*? Óh az leány, ő az a bizonyos *bünösen fekete szemü andaluziai leány*, akinek a legkisebb és legtánczosabb lábai vannak a világon. Hát *Velence*? Az már nem leány, hanem *asszony*, *kövérkés*, *ingerlő szép szőke asszony*, kinek *biborszép arczképét Veronese* festette meg a *dózsepalota mennyezetére*... Megvallom, *Stockholm* megpillantásakor ismét a *Veronese szép szőke asszonya* jutott eszembe, akibe *ifjukoromban valék szerelmes*. Asszony ez a *svéd város* is és pedig olyan *kokett asszony*, aki, (amint legalább *diplomata* s *attasé barátaim* beszéltek) nagyon szeret *bálozni* és *mulatni*. Nem is esoda: akinek olyan *kegyetlen és komor hősök* voltak a *férjei* és *urai*, mint *XII. Károly*, az kicsit meg is kívánja a *mulatságot*... Érttem most már azt is, hogy ez a *fővárosi koronás svéd menyecske* bizony nagyon rosszul lehet meg azzal a *walkyr-arczu*, *szüzies szigoru leánynyal*, *Krisztiániával*, kinek *svéd királyura* már olyan régóta *udvarol*, *bigamikus czélok*kal, *hasztalanul*. És én azt hiszem, az a *Walkyr-leány végeredményében*

ki fogja kosarazni svéd-király udvarlóját: Krisztiánia, mint igazi republikánus város, leány akar maradni és nem is igen fog királyi főkötő alá kerülni . . . — Annyit azonban mondhatok, hogy Stockholm nagyon jól érzi magát főkötő alatt s nagyon is jól áll neki . . .

A svéd lágyabban hangzik, mint a norvég, ritmusa kedves és zengzetes, az egész nyelv hajlékonyabbnak, ruganyosabbnak tetszik. Persze, a mi dallamos déli fülünknek bizony kemény nyelv marad ez azért. Sajátosságos ezeknél az északi népeknél, hogy például teljességgel nem tudják kimondani a latin népek annyira kedves orrhangjait: már a németek is »salong«-nak ejtik ki a »salon«-t, de legalább még nem írják annak. A svédek már becsületesebbek s annak a híres café chantantnak a nevét, ahol a minap este voltunk, egyenesen »Bern's *Salonger*«-nek írják. No de ne tréfálkozzunk! Azt a nyelvet, amelyen Gusztáv Adolf és XII. Károly beszéltek, nem szabad kigunyolni.

Azon a tengerhez vezető fjordon, melynek két partjára az új Stockholm épült, kis sziget vagyon, Stadennek hívják. Ez a régi város Svédországnak a szive. Rengeteg dicsőség van összehalmozva ide: gótikus, nürnbergi modoru ódon utcák kanyarodnak által rajta s ez utcákban az ember igazán teli tudóvel szivja magába azokat a »történelmi hangulatokat«, amelyekről Bourget beszél. Itt léptek előmbé a dicsőség életnagyságon felül való méreteiben azok a nagy svéd királyok, kik a történelem ködös visztájában fejjel magaslanak ki kortársaik fölé. Régen álmodoztam én már róluk: arról a két nagy királyról, akik idáig az észak skandináv ködébe vesztek el előlem, de akiket most közéről láthattam meg emlékezetük keretében. Varázshatalommal uralkodnak az utókor felett, — miért? tán azért, mert amellet,



A királyi palota Stockholmban.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

hogy nagy királyok voltak, első hadvezérei is valának koruknak. És a sok szint játszó emberi dicsőségek közt, a természet rejtélyes rendelete folytán, vajjon nem a nagy hadi kapitányok dicsősége-e az, amely az embe-
reket a legegyetemesebben és a legközvetlenebbül ragadja meg? Tán azért, mert az életvétel és a halál-
adás volt a kenyerük s az emberi élet legfontosabb utolsó pillanata volt a kezükben: milliók élete. S tán azért, mert minden modernségünk daczára is régi atavizmus folytán rajongva hajlunk meg a daliás bátorság és a hősi halál előtt.

Régi kis francziskánus templom ez a Riddarholmskyrka, a svéd dicsőség Pantheonja. Benseje, mondhatni, szegényes, régi gótivei között álmatagon szűrődik be az északi világ, s ahogy megérinti a diadalbokrétába tűzött, feketére fakult zászlókat és sirokat, legendák ébrednek, nyilnak a mentén. A falak, sőt az oszlopok egy része is köröskörül czimerekkel van telistele akasztva: az első svéd rend, a Szerafin-rend lovagjainak az emléktáblái ezek. Mindenféle nemzetiségű vezért, államférfit és fejedelmet találunk közöttük. Ott vannak az összes királyok, császárok, az orosz czárok, a Napoleonok, az Empire nagy marsalljai, ott vannak Büchler, Wellington s az a »Maréchal Niel«, kit kevés hadi dicsősége mellett a róla elnevezett sárga rózsa tart meg az örökkévalóságnak. A magyarok közül gróf Andrassy Gyula czimerét láttam meg . . . Mind e sok tarka czimer festően heraldikus látványt nyújt ott a templomban ural-
kodó ünnepélyes csend közepette. Minden Szerafin-lovag-
nak megvan a maga pajzsa, csak a franczia köztársasági elnökök czimere üres: a Grévy és Carnot elnökök neve

felett üres a pajzsmező. Mindjárt balra egy hatalmas, poros vasrács mögött, barokk diszítések közepette, pihen a zsákmányul ejtett ellenséges zászlók alatt a nagy svéd tábornok: Banér. Az általa elfoglalt városok és várak óriás kulcsai mázsás vastömegben lógnak kriptája rengeteg kapuján. Egymásután jönnek azután a leghiresebb svéd marsallok: Lewenhaupt, Wachtmeister és Torstenson emlékei. Diadalmasan borulnak rájuk a legyőzött németek és oroszok százakramenó zászlói. De ott a főhajó mélyében, ott van a szentély. Bepillantunk jobbra a kápolnába: ugyszólván friss koszoruk közepette olvassuk a zöld márvány szarkofágon: »Gustavus Adolphus Magnus.« A nagy protestáns király sirja ez, ki 1632-ben esett el Lützennél. Mellette állanak: egy lützeni lobogó, a svéd országzászló s egy Oszkár királytól való zászló: annak a »sárga brigád«-nak az ezredei vannak erre felírva, mely a király halálát olyan vitézül boszulta meg Lützennél. Körülöttünk mindenféle nemzetiségű protestánsok állanak: örökös szentélye marad ez a Luther hitének, örökös zarándokhelye a nem katolikus keresztényeknek. Derű és boldog dicsőség sugárzik ebből az egész kápolnából, csak úgy, mint annak a nagy királynak az arcából, kit a korbeli festők olyan ékesen ábrázolnak hegyes szakállal és széles csipkegallérral. Az erős emberek egyénisége még haláluk után is ugyszólván kitör a koporsóból s eget kér: hagyja a nyomát azon a helyen, ahol a testük pihen! Milyen csodálatos például az a szemben fekvő baloldali kápolna. Minden sötét és nagyságosan sivár ott. Mint összebujt ezernyi denevérszárnyak, lógnak le a mennyezetről az összefeketült orosz, lengyel és német zászlók rongyai, van ott legalább négyszáz lobogó együtt s a vezető azt mondja, hogy a többi ezeret, miután nem fértek a dicső-

séges király kápolnájába, valahova a padlásra tették el. Zord egyszerűségű fekete márvány szarkofágban fekszik ott XII. Károly. A márványfedélre óriás ércz-oroszlánbőr van huzva, melynek feje mellett a svéd korona, királyi pálcza és kard pihennek. Mennyire megfelel ez a zord magány annak a makaes királynak, aki egész életében egyedül volt, s kinek lelkét még az a nagy Voltaire se tudta egészen megoldani! Olyan bőségesen áldotta meg a természet nagy tehetségekkel, hogy e tehetségek egymás rovására tengtek tul; a történelemben egészen páratlanul álló makaessága mellett tizenhét évi folytonos háborui és annyi diadalai után végre is úgy kellett meghalnia, hogy semmi hasznos eredményt nem tudott felmutatni hazájának. Láttam arczképeit annyiszor, annyi helyen egész Európában, Madridtól ide fel Stockholmig, könyv nélkül tudtam keskeny arczának a makaes vonásait, ismerem ajkainak gunyoros mosolyát és szemeinek a kiismerhetetlen, erőszakos tekintetét. Utóljára ott láttam a Stockholmmal szomszédos kis királyi kastélyban: Drottningsholmban. Hajón jut ide az ember vadregényes fjordokon át s a versaillesi utánzatu park előtti kastélyban megnézheti a királyi termeket. (Mikor odaértünk, épp akkor ugrott le a kocsijáról a jelenlegi svéd király, II. Oszkár tengerész ruhában. Ugy néz ki, mint valami jó indulatu öreg professzor, aki sohse tudna egy hallgatót a vizsgán megbuktatni.) A kastély egy termében kizárólag a XII. Károly és hadvezéreinek a képei vannak, akikkel tizenhét éves hadjáratban küzdött fél Európa ellen. Hosszasan néztem el itt az arczát. Tragikus érdekes és szomorú arcz az: erőszakos tekintetű szemeiben és keserű mosolyában benne van ugyszólván egész élettörténete, kezdve attól, hogy mint gyerek a koronázásnál kikapta az upsalai érsek kezéből a koronát

s daczosan úgy tette fel a maga fejére. Mikor aztán a dánoktól, németektől és oroszoktól fenyegettetve látta ezt a koronát, ő, aki tivornyában töltötte addig az életét, egyszerre mondott le minden életörömről. Nagy kor volt az, melyben az emberek nem ismerték még a mi modern világunknak mindent áthidaló nuanceait, hanem nagyságosan egyszerű és nemes vonásokból álló jellemükkel hirtelen tudták magukat nagy dolgokra elhatározni s a hirtelen elhatározott nagy dolgokat azután egy egész életen át keresztülvinni. Manapság mi már nagyon analitikusok, nagyon tudósok vagyunk, sok a *szempontunk*, melyek mindmegannyi oldalról gyöngítik akaraterőnket. Túltisztán látjuk az esélyeket arra, hogy egységesen tudnánk magunkat valamire elhatározni. Azoknak a régi »*tout d'une pièce*«-embereknek, mint igazi akció-embereknek, csak egy szempontjuk volt, de azt jól látták s minden egyéb analysis befolyásától menten toronyiránt mentek neki a célnak. Ah, ezek az emberek tudtak *akarni*! Hittek a maguk erejében és sikerében, és amint a nagy vallásalapítók mondták, nem minden-e a földön a hit, az a varázserejü szuggeszció, mely szárnyakat ad az akaratnak? . . . Nagyot akarhatott az az ember, aki egy napon tudott lemondani egész életére a borról, a pompáról s a szerelemről. Mikor nagy hadjáratára indult, egyszerű közkatonai ruhába öltözött fel s mindvégig úgy járt. Asszony nincs az életében. Erős Ágost lengyel király, tulajdon az a herculesi donjuán, kinek a történelem körülbelül háromszázhatvan törvénytelen gyermekét jegyezte fel, közöttük a híres francia marsalt, Maurice de Saxe-ot, — épp ez utóbbi fiának az anyját, a híres szép Königsmarck grófnét küldte el egyszer, hogy békét eszközöljön ki XII. Károlytól. De a grófné nem tudott hozzáférni a királyhoz: végre egyszer mégis ele-

jébe került egy keskeny uton. A király ekkor látva, hogy ki nem térhet a szép asszonynak, megfordult és megszökött előle. Bizonyára azt gondolta, amit később Napoleon gondolt, hogy »szerelemben az egyedüli győzelem a futás«.

Narvánál kezdődik diadalainak hosszú sorozata: 8000 svédrel ver meg 80000 oroszot. Azután megszállja őt az a rögeszme, mely száz év múlva egy más nagy hadvezérnek: Napoleonnak homályosítja el az elméjét: Oroszországot akarja meghódítani, nem gondolva meg, hogy csak egyet nem lehet fegyverrel legyőzni: a természetet. Ami Napoleont a Beresinánál érte utól, azt Poltavánál kapta meg XII. Károly Ukrania mocsaraiban. De makaessága továbbra is kitart; tábornokai: Renschild, Roos, Lewenhaupt, Slipenback, Horn, Sparre, Hamilton, mind oda vesznek, vagy elszélednek, ő egész léleknyugodalommal indul a fiatal Ponyatovszky tábornokkal Törökországba, hogy velük szövetkezzék az oroszok ellen. Tudjuk, hogy öt évig volt Benderben, amig végre a janicsárok rágyújtották a házat. Akkor azután egy egyszeri lovaglásra felvágatott Stralsundba tiz nap alatt, s tizenhét évi távollét után rongyosan állott meg a svéd előőrs előtt, aki nem ismert rá a királyára. Tudvalevőleg ez utjában átallovagolt Pesten is, és a Zöldfa-utcza egy, ma már lerombolt házában halt meg. S azután? Nyughatatlan szelleme tovább kergette, s végre Fridrickshallnál, Norvégia határán, egy éjjel halva lelték a bástyafalon. Balhalántékán akkora lyuk volt, hogy három ujj beléje fért, jobb szeme egészen kiugrott az üregből.

A királyi palotában levő *Lifrust Kammerben* a svéd királyok fegyverzetei, a Gusztáv Adolf lova és véres inge mellett ott láttam a XII. Károly öltözetét is. A szive szorul össze az embernek: milyen szegényes az a pléh-

gombos egyszerű durva kék kabát, az a nadrág, s milyen mázsás sulyuak rengeteg nehéz csizmái! De mindennekfelett ott van az a háromszegletű kalap, amelyben a király elesett. Két oldalán csakugyan két akkora lyuk van, hogy az ember összerázkódik a golyó okozta rettenetes seb gondolatára.

Mily különbség az ő és a Gusztáv Adolf élete közt! Ez nevelte hazája tekintélyét s ha Lützellénél el nem esik, tán német császárrá lesz. És én bámulom is a nagy protestáns királyt, de megvallom, jobban érdekel az a rejtélyes arcú, makaes, hallgatólag hős: szeretem őt, mert annyit szenvedett. Itt Stockholmban, az ő királyvárosának szuggesztioja közepette pedig legendásan nagyranőtt az alakja előttem. Olyan hatalmas egyéniség, mintha csak Shakespeare teremtette volna meg: mintha nem is lett volna élő ember, hanem még annál is nemeesebb valami: egy nagy költői génusznak a gyermeke.

Országos Széchenyi Könyvtár

És a hogy itt állok a szobra alatt, eltűnődöm a nagy hadi-kapitányok dicsőségének a varázslatos erején. Miként van az, hogy tisztességes költők és írók megkísérlették, hogy poézissel vonják be a kereskedelmet és ipart, hogy Amerikában feudális nimbuszt adtak a munkának, midőn a munkásszövetkezeteket a »munka lovagjai« címmel ékesíték: s mégis mind e kísérletek nem sikerülnek s e tisztességes foglalkozások költészete nem éri el a háboru daliás poézisét. Hogy van az, hogy a nő rejtelmes ösztönéletével jobban rajong a bravuros hőséért, mint a szorgalmas, csendes munkásért? Vak igazibb férfi volna az ez utóbbinál? Mert hisz a nőt ösztöne párja keresésében ritkán csalja meg... Hogy van az, hogy a

rombolás nagy művészetében több a költői tényező, mint a békés teremtésben? Talán az öreg Moltke marsall szavával lehet erre felelni, aki néha elgondolkozva mondogatá, hogy »a háboru isteni eredetü intézmény...« Tévedt volna hát Kant, amikor az örök békéről álmódott? És talán egészségi szüksége volna az az emberiségnek, hogy koronkint nagy háborukkal eret vágjanak rengeteg testén? ... Ha ez így van, amig ember lesz a földön, a természet titokzatos ereje fogja hajtani őt, hogy, amint a régi skandinávok mondák: »vért sirasson« ember-társával, hogy öljön, sokat öljön, a megölteket sajnálja, a diadalmasokat pedig a legszebbel: az asszonyok szerelmével boldogítsa s a költészettel halhatatlanítsa.



Stockholm.



XII.

A MARSALLBOT LEGENDÁJA.

Királyok palotái többé-kevésbbé mind hasonlítanak egymáshoz, csakugy, mint a hogy minden templom levegőjében van valami közös. A hosszú sor fényes és néma termek bársonya alatt mindenütt ott él az »Isten kegyelméből« valóság mithikus, szinte vallásos szuggesztiója, mely a mai demokratikus felfogások daczára is olyan naiiv, atavisztikus rejtelmességgel hipnotizál meg minden nemzetet. Miért? Talán mert a természet, mely a fákat, hegyeket és embereket sohasem teremti egyfor-

mára, lényegében arisztokratikus s a demokrácia, amely az emberi gondolkodásnak öntudatos terméke, filozofusan szólva: nincs *in der Natur begründet*... Van a királyi termék csendjében valami egy engedelmeskedő egész nép megilletődéséből, melylyel az a legfőbb lénytől kiválasztott egyetlen ember szent volta irányában viseltetik. Csak a mellékhangulatokban van különbség: Versaillesben és Fontainebleauban a felségesség tömjénfüstjébe a Bourbonok ledér galantériájának pompadourous illatja vegyül, — Madridban és Aranjuezben pedig a felségesség amugy is nehéz levegőjét még nehezebbé teszi a komor spanyol etikett merev gögje. Megdöbbsenti ez az embert s annak a komplex fajnak a kartagói őscire enged következtetni, kik azokat a kegyetlen Bál és Moloch isteneket imádták. Mig Versaillesben minduntalan hajporos marquiseket vélünk látni a függönyök mögött s redőik közül régi szerelmek sikolyai rebbennek elő, addig Aranjuezben még a hálószobában is bódító a tömjénzag s az ember attól fél, hogy menten egy olyan fanatikus fekete pap lép elő, mint amilyeneket csak Goya tudott festeni...

A kis német udvarok palotáiban családiasabb és polgárisabb az élet — hisz a pompázatoság sohse volt a nehézkes germánfajok előjoga, — a felségesség emberiebb, jóakarattal van telve és szinte atyai. De a tróntermek koronás, hermelines karosszéke mindenütt egyformán meghat: a modern ember, ki beleunt a pozitívizmusba, mert épp oly kevésbé fejt meg az utolsó rejtelmet, mint a naiv babona, elmerengve gondol vissza azokra az időkre, midőn az emberek a hit bűbájos szemüvegein át szebben és — ki tudja? — tán igazabban láttak, midőn fejedelmeik, istentől kapván a koronát, még összeköttetésben álltak a legfőbb lénnyel, aki

hitetlenségünk büntetéseképp most olyan messzire távozott el tőlünk.

Hisz igaz, hogy minden pszikikai erő szuggesztió a földön, s az emberiség milliányi médiumokból és egynehány hipnotizőrből áll, de az élettelen tárgyak közt bizonyára legérdekesebb marad a földön elszórt arany koronák szuggesztiója.

A stockholmi királyi palota bizony szegényes a déli latin udvarok pompájához képest. Várszerű óriási négyszögletes épülete ott áll a kis-Nürnberg forma Staden-szigeten, s ablakaiból gyönyörű kilátás esik a zord klímá daczára olyan vig városra. Lent poroszos merevséggel állanak őrt a fehér gárdagránátosok. De a lépcsők kopottak, a márványdíszítés csak stukko, az előszobák dohányszagúak s szegényesek, akár csak vámhivatalok előszobái volnának.

Maguk a belsőtermek németesen díszesek és izléstelenek, telvék érdekes és különleges kincsekkel és szemértően izléstelen színű butorokkal. A királyi szobái polgáriasan egyszerűek; tulságosan érzik itt a halandó ember, kinek voltaképp épp úgy kezelába van, mint a többi embereknek, sőt (amint ezt a jó XVI. Lajos lenyakazásánál ámulva látta a világ) a vére is épp oly piros, mint mindenkié. Biliárdszobája kopott butoraival egészen valami jómódu falusi birtokos pipázójára emlékeztet, még a levegő is olyan szellőzetlen nehéz benne. Egyszerű, mindennapi tárgyakat látunk ott, amilyeneket halandó polgárok lakásaiban, esetleg a magunk szobáiban is láttunk... Pedig azt hiszem, II. Oszkár, kit népe nagyon szeret, még nincsen azon a sajátságos állásponton, amelyen Leopold belga király, aki a Pedro példája nyomán, a saját kijelentése szerint nyomban utazik, mihelyt alattvalói akarják. A király

dolgozó szobájában sok a tudományos szerszám: tudós esillagász ember II. Oszkár. A falakon a hegyes szakállu és szinpadias I. Oszkár és XIV. Károly képe látható, na meg egy sereg szelid német: bádeni, nassaui és meiningeni hercegnő arczképe. Az íróasztalon a királyi koronás levélpapiros mellett csak a góthai almanachot látom: no ez a . . . hogy is mondjam? — kissé parvenüszinezetü gyöngeség, tekintettel arra, hogy a királyi ház mindössze nyolczvan esztendő, még megbocsátható . . .

Végre egyszerre megkapja valami a szememet. Ott a sarokban egy egyszerű üvegszekrény alatt aranykarikás végü kék bársonybot pihen. Arany sasok vannak ráhimezve. Az egyetlen dolog ez, amely engem ebben a palotában megragad és filozofikus gondolatokba merít az emberi sors forgandósága felett. Ezen a kis kék bársonyboton alapszik a mostani svéd királyok dinasztiaja: a Jean-Baptiste-Jules Bernadotte marsallbotja ez.

Mint francia generális kapta még régi urától, Napoleon császártól, és pedig annak a fényes austerlitz napnak a hajnalán, melynek olyan komor és véres alkonyata vala Waterloonál, s mely alkonyatnak áruló homályában a hálátlan egykori francia marsall nem állotta régi ura és nemzete ellen Páris alá menni. Hálátlan? Ez szempont kérdése — és talán ne is menjünk bele annak a kritikájába, hogy jó ember volt-e, vagy rossz?

Mindez szempontok kérdése, mert hisz aki valakihez jó volt, az annak a rovására más iránt esetleg rossz volt. (Nem lehet az ember mindenki iránt jó). Amint nincsenek abszolút jó emberek a világon, ugy nincsenek abszolút rosszak sem. *Sub specie aeternitatis*

tekintve a dolgokat, vegyük a nagy embereket egyszerűen úgy, mint nagy természeti erőket. S vajjon a természet, amely se nem mosolyog, se nem sir, jó-e vagy rossz? Jó volt-e Bernadotte marsall, aki XIV. Károly néven svéd király lett, vagy rossz? Mindenesetre nagy ember volt, mert abban a világciklonban, a mely a nagy Napoleont is elnyelte, egyedül ő tartotta meg a fején koronáját.

Az az aranszasos kék bársonybot! . . . Nekem úgy tetszik, mintha egyszerre a császár gárdájának a diadalmas ágyuszava szólana fel ide a messze északra, ebbe az eddig olyan csöndes, nyugalmas palotába. Azok a napoleoni aranszasok s melyek palástjára valának himezve, azok az aranyméhek! Láttam én azokat hosszú vándorlásaim alatt Európában mindenütt, Madridtól és Cadixtól fel ide Stockholmig. Régi ismerőseim, utitársaim voltak nekem a császárnak ezek az emblematisz méhei, melyek olyan véresre csipték Európa arcát régen.

Két embernek a keze nyomát látja az ember Európában mindenütt: a Caesarét és a Napoleonét. És a mesék országába téved a gondolat . . . Érthetetlen a mi elpuhult idegeinknek ma már az az 1800-tól 1815-ig terjedő korszak, mely alatt mintha elaludt és csak úgy álmolta volna át a föld azokat a rengeteg változásokat, s amely utolsó fellobbanása volt a renaissance »virtu«-nak. Nagy vihar volt az: *Egy* véres ágyufelhő borítá Európát és borzasztók valának annak szuronyvillámai; abban a ciklonban lesodorta a vész az ősi királyok fejről a koronákat s olyan fejekre vetette, akiknek legfeljebb csak az a párisi Pithia, Madame Lenormand

jósolhatta meg nagy szerencsájüket. Megfiatalodott az emberiség arra a tizenöt esztendőre, a nagy forradalom összetaposta a karriérek századokon át kijárt konvencionális medreit, olyan lett a föld ugyszólván, mint az előidőkben: a bátor és tehetséges emberek erélye szabadon fejlődhetett ki nagyra.

És ha igaz, hogy a legtöbb tehetség alkalom híján senyved el, az a kor katonai természeténél fogva termett annyi elsőrangú nagy hadvezért a francia marsallok képében, amennyi tán mindössze sohse volt a világon azelőtt. És felséges volt még annak a kornak a parvenüsége is, amely Neyt moszkvai, Soult-t dalmáciai és Massénát esslingi herczegnek tette meg: ezek ugyszólván rá sem értek letenni füszerkereskedőségdi vagy pinczéri rongyos ruhájukat, hanem úgy vették magukra a hermelines köpenyt. És az erély áttételének törvényei szerint több mint valószínű, hogy az első császárság legtöbb marsallja normalis időben fékezhetetlen természetével börtönbe vagy akasztófára került volna. De hát épp az a lényeges, hogy megtalálták e nagy kalandorok a korukat. Mert amint Goethe mondja, nem elég egyszerűen zseninek lenni, hanem bele is kell tudni születni a megfelelő korba.

Bernadotte Pauban született a Pyrenékben 1764-ben s amint mondják, ügyvédnek volt a fia. Arcza csakugyan egészen déli, olaszos vagyis inkább spanyolos jellegű, amint ezt számtalan képén és szobrán alkalmam volt megfigyelni. Erős sasorra, ravasz szája s hátra-maradó alattomos álla sokban emlékeztet nagy vezértársának, Massénának a profiljára.

Tizenhatéves korában gránátos lett Korzikában s a forradalom kitörésének pillanatában őrmester volt. Akkorában jártak ők el Junot, Lefebvre és Marmont káplárok-

kal, Buonaparte tüzérhadnagygyal, meg egy furcsa Fouché nevű esavargóval a rue Bondyban levő vauxhalli bálókra, melyeket Jolly citoyen rendezett a forradalmárok épülésére. Ott jósolta meg Fortunatus Bernadottenak, hogy »király lesz az északon, egy fagyos tenger partján és pihenni fog...« A többieknek is megjósolta a hagyomány szerint a pályájukat; annyi tény, hogy Junot abrantési, Lefebvre danczigi és Marmont raguzai hercezekké lettek. 1793-ban már brigádtábornok volt Bernadotte Kleber alatt s azután ügyesen törte magát előre a forradalmi spadasszin kinézésű veszedelmes tábornokok közt. Kollégái voltak az exfűszerkereskedősegéd Murat s a volt pinczér, Ney. De a Bernadotte szerencséje ott kezdődik, amikor 1798-ban elvette egy marseillei kereskedőnek, Clarynak a leányát, Desirée-t, akinek nékje akkor már Bonaparte Józsefnél volt férjnél.

Ennek a Desiréének tudniillik hadnagykorában Napoleon udvarolt volt, de nem adták volt hozzá. Istenem, a szerelem mily csodálatosan is vág bele a világeseményekbe! A császár, kinek az Isten megadta a világhuralmat, de akit sohasem szeretett asszony igazán és aki érzelmi életében mindvégig nagyon boldogtalan volt: azon a réven vitte előre Bernadotteot, hogy a Desirée férje volt. Tudja az Isten, pszichológiailag érthető ez: a hatalmas ember respektálta azt a szép szelid leányt, aki őt ki merte kosarazni, s talán ha gyűlölte is, de bizonyos fokig tisztelte azt az embert, aki ugyanennek a leánynak elnyerte a kezét.

Ábrándos, kedves románcz volt a Bonaparte e provánszi szerelme s e szerelem szép emléke emelt a ravasz Bernadottenak trónt Svédországban. Hisz szó sincs róla: tehetséges és vitéz ember volt, s talán egyike



Christiánia a Bernadotte szobrával, a királyi palotától tekintve.

OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

a forradalmi kalandorok legtanultabbjainak, — de olyan irigy, önző és csunya jellem vala, hogy a kor memoire-jait lapozva, a legjobb akarattal se találunk embert, aki jót tudna mondani róla. Jelzői mindvégig az »önző«, a »ravasz«, a »szivtelen«. Azt a csunya históriát nem is akarom felemlíteni, amit a sok »Madame Sans-Gêne«-k egyike, egy nő beszél el róla, aki dragonyos kapitányságig emelkedett a császárság háboruiban. De Napoleon a felesége miatt hálás maradt iránta mindvégig. Kinevezte marsallnak s megtette ponte-corvoi herczegnek.

Annyi tény, hogy Austerlitznél szépen viselte magát, de már azelőtt, mint a nyugati sereg parancsnoka, Bretagneban összeesküvést forralt a császár ellen s meg akarta dönteni jóltevőjének az uralmát. Miután csak tisztjeinek a nevei szerepeltek az elkobzott okmányokon, ravaszul kimászott az afférből, s miatta mások bünhődtek. Marbot tábornok részletesen elbeszéli az esetet, amely, mondhatom, igen csunya. Hanem azután csinált ő még egyebet is, amiért a császár, mint maga mondá, minden más embert főbe lövetett volna. Mialatt Davoust marsall, a későbbi auerstädti herczeg, 25.000 emberrel kétségbeesetten küzdött 80.000 porosz ellen Auerstädtnél, Bernadotte a maga 25.000 emberével irigységből tétlenül nézte kollégája küzdelmét, s bár semmi dolga se volt, nem ment segélyére. Igaz, hogy a Davoust győzelme azután annál fényesebb volt. Mikor kevéssel utóbb Lübeckben parancsnokoskodott, már úgy látszik szötte a terveit Svédország felé. Végre Wagramnál 1809-ben elvesztette Napoleon a türelmét. Bernadotte ott a szászokat vezette az osztrákok ellen, de olyan lanyhán, hogy amint Marbot, egy fültanu beszéli, a császár e szavakkal kergette el őt a csatatérről: »pusztuljon el előlem, hagyja el a sereget

azonnal, egy ilyen haszontalan fráterrel nem akarok vesződni!« De az a Napoleon, akit olyan szívtelennek és olyan szörnyetegnek szeretnek lefesteni, még egyszer megbocsátott neki. Elküldte Belgiumba egy sereggel, utóbb pedig Rómába kormányzónak. Mielőtt ezt az állást elfoglalta volna, érte utól Belgiumban a svéd követség, amely trónörökösnek hívta meg Stockholmba. XIII. Károly király maga ajánlotta őt a rendeknek, akik egyhangulag elfogadták a francia marsallt. Hát a Bernadotte határtalan becsvágyával csakugyan ideje is volt, hogy korona után nézzen. Sógora, Bonaparte József már régóta spanyol király volt, Lajos németalföldi, Murat pedig nápolyi király lett, mindenkinek jutott korona, (hisz Soult egy pillanatban majdnem megszerezte magának a portugál koronát) csak neki nem jutott semmi. A császár, kinek épp akkor kellett az északon egy ország, mely Oroszországot sakkban tartsa, belenyugodott. Bernadotte 1810. október 19-én kötött ki Helsingborgban, áttért a luteránus hitre s a Karl-Johann nevet vette fel.

Mint trónörökös a betegeskedő király mellett már nagy befolyásra tett szert. Titokban szövetséget kötött minden szomszédos országgal valamennyiök ellen. 1812-ben Oroszország útján biztosította magának Norvégiát, 1813-ban már a szövetségesekkel rukkolt ki Napoleon ellen s részt vett a lipcei csatában, 1814-ben pedig, (bár az igaz, állandóan hátul maradva) a császár ellen ment Páris alá. 1818-ban koronázták meg XIII. Károly halála után királynak úgy Stockholmban, mint Norvégiában Throndjemben. Attól fogva boldogan uralkodott 1844-ig, amikor meghalt. Most ott fekszik a teste a Riddarholmskyrkában Gusztáv Adolf és XII. Károly mellett.

És itt a mese vége. Azaz, hogy nincs vége, mert az álomkirályság utódaiban biztos valósággá lett. Fia és unokái lankadatlan szorgalommal házasodtak bele a német fejedelmi házakba, s most, hogy a jelenlegi trónörökös egy leányági leszármazásu Wasa leányt vett el: *aere perennius* biztosítva van a dinasztia uralma.

Ha olyan naivak volnánk, hogy keresnők az *igazságot*, (melynek lételét az a finom, skeptikus Renan olyan mosolyogva tagadta) valóban zavarban volnánk ennek a nagy katonai kalandornak a példája előtt. Ha volna igazság, hogy lehetne az, hogy azoknak az igazán nagyszivű és bátor marsalloknak a légiójából éppen csak az tartotta fel magát, aki a legirigyebb s a legálnokabb vala közöttük, akinek legkevesebb volt meg azokból az egyszerűen nagyságos tulajdonokból, melyek azt a kort olyan fenségessé teszik? A »vitézek vitézét«, Neyt, ezernyi diadala után főbelövelték, csakugy, mint a minden korok leghíresebb lovasgenerálisát, a bravuros Murat-t; a napoleonidák spanyol és hollandi koronáját, csakugy, mint a császár hatalmát, örökre elfujta a waterlooi ciklon: a bátrak és nemesek mind elpusztultak, csak Bernadotte maradt meg. Ott, ahol Napoleon nem tudta megtartani a koronáját, ott az megmaradt az ő egykori szolgájának a fején. Épp *ezért* nagy és erős ember Bernadotte, akit bizony kár, hogy nem ismert a *Principe* szerzője, a komor Macchiavelli, mert a Sforzák, a Vitellozzo Vitellik és Malatesták mellett bizonyára szentelt volna egy fejezetet neki. Mert ha Taine condottiernek nevezi a császárt, még több joggal lehet Bernadotteot annak nevezni; ott az ő helye a szerencsés kalandorok közt, akik nemcsak megszerezték, de meg is tartották az uralmat. A Neyk, a nemesek elpusztultak, nem természetes-e, hogy Bernadotte azért maradt meg, mert

nem volt olyan nemes? Ney, kit 1815-ben az Elbáról visszatérő Napoleon ellen küldött XVIII. Lajos, megrendülve állott meg seregével a császár előtt s mikor az fel se szólította őt, hogy jöjjön át hozzá, egyszerűen, mint régen, parancsban utasította, hogy hova álljon fel melléje az angoulêmei herceg ellen: a vitézek vitéze csak a szivére hallgatott s követte azt, akit egész életében kísért, követte Waterlooig s ott is a végnél azzal bátorította a gránátosait, »hogy nézzétek meg, hogy hal meg egy Maréchal de France!« Ezalatt Bernadotte, aki mindent Napoleonnak köszönhetett, ott állt az ellenség oldalán. Igazság! Igazság! Igaza volt az öreg Renannak, aki olyan finoman mosolygott ezen a csalóka szón...

Mialatt hát az európai udvarok a Szent-Helenán fogva tartott császárt »nyugalmazott diviziótábornoknak« czimezték — mert tényleg így hívták! — azalatt Bernadotte megkoronáztatta magát Svédországban és Norvégiában. És a természet, mely olyan változatos és gazdag a jónak s rossznak a permutációjában, jó királyt csinált belőle. Pedig sohse tanult meg svédül s tán sohsem is lett svéd. De hát szüksége volt-e erre? A fejedelmeknél, akik együttvéve maguk képeznek egy kis népet a többi népek felett, nem szükséges, hogy valamelyik nemzethez tartozzanak. A királyi foglalkozással jár az, hogy hamar azonosítsák magukat uralmuk tárgyával: nemzeti-ség szerint ők a dinasztiaéknak ahhoz a kis népéhez tartoznak, amely, amint mondám, a többi népek felett uralkodik s rájuk nézve végeredményében csak az a lényeges, hogy, a középkor költői naiv nyelvén szólva: »isten kegyelméből« nyert hatalmukat gyakorolhassák. És alkalmazkodási képességek valóban csodálatos: kell-e jobb német hazafi annál az edinburgi hercegnél, aki most kóburgi fejedelemmé lett, jobb bolgár hazafi Ferdinánd-

nál, vagy jobb román hazafi Károly királynál, akik mindannyian nem népeik véréből fakadtak? . . . De visszatérve rá: a nagy makkiavellisztikus marsall, Bernadotte nyugodtan alhatik sirjában: népe valóban őszintén szereti dinasztiáját.

De hogy emléke ne maradna tulságosan sötét az önzéstől, arról is godoskodott a harmonikus természet. Mint egy bájos virág nyílik az oldalán Desirée királynénak, annak a leányos, kedves szép asszonynak az emléke, kibe a nagy Napoleon volt szerelmes régen. Elmondtam már róla azt a kedves apróságot, hogy menyire sirt a császárné bálján, mikor meghallotta, hogy királynénak kell elutaznia messze északra, egy olyan országba, amelyről még azt se tudta, hogy hol van, mert — mint minden francia — nem nagyon erős volt a földrajzban. Ő azt hitte, hogy csak a »czímet« fogják viselni, s nem kell elutaznia oda az isten háta mögé . . . Szegény ugy sirt! De hát mégis csak elutazott és nagyon jó királyné vált belőle, aki megtanulta és tudott is a népe nyelvén beszélni. Temperamentumos asszony volt: mint az indiskrét memoireok modern kutatói elárulják, gyakran is neheztelt száraz és prózai férjére, aki meg viszont nem nagyon értette át a szenvedélyes lelkeket. Az egyetlen derűs és üde virág ő a nágyra jutott francia marsall életében.

Sokat beszélt el énnekem az a kis kék bársonybot, amelyre olyan ékesen vannak ráhimezve a Napoleon aranyasai. A falakról némán néznek le a királyok: a XIV. Károly magas aranygallérba szorított spanyolos arcza bizalmatlan; Desirée királyné azonban olyan szelid mellette, s olyan leányos, mintha még mindig Bonaparte

hadnagy udvarolna neki . . . És én úgy érzem: mind az a hosszú sor kép ide, ebbe a sarokba néz le, arra a marsallbotra, mely királynál is felségesebben uralkodik itt a palotában. Mintha még mindig az a finom császári kéz fogná, mely Bernadottenak odaadta s amely mint aprópénzt osztogata cselédeinek fejedelmi fényes arany koronákat.



Napoleon.



Thor.

XIII.

ISTENEK SIRHALMAI.

Upsala.

Eszembe jut az a tiszta nyári délután, amelyen a rég elszunnyadt északi istenek sirhalmain üldögéltünk, ott fent a messze Skandináviában. Egyike volt ez azoknak a csodás fenségű svéd nyári napoknak, amelyeneket nem ismernek minálunk s melyeknek hűvös, álmatag bájában hiába keressük a mi tomboló nyaraink forró életörömét. Átlátszó és halaványkék volt a levegő, akár csak az ametiszt-kristály hasadása vagy az Yngborg királykisasszonyok pillantása, kik naiv szemekkel olyan szeliden néznek ránk a Sagák ezredéves kódén át, ránk a késő századok ideges, álmatlan unokáira. Az északi zöld természet, amely még nyáron sem ébred fel

itt, mintha e napon valami forró szépet álmodott volna a boldog déli világról, álmában fölmelegedett kissé s arcán pár órára a szicíliai nap délibábja suhant át. De azért fel nem ébredt Gerda, a föld: nem valóság ez a hűvös nyári láz, csak álom, az Észak sovárgó szent-ivánéji álma a Dél szerelmes nyaráról. Csudálatos csönd van a tájon, érzi az ember erősen, hogy szunnyad a természet körülötte s csak attól fél, hogy ez a zsidbasztó nyugalom magával altatja el.

Mérhetetlen távolban simulnak el előttünk az upsalai síkság szelid zöld halmai. Ott lent látszanak magának Upsalának a tornyai. A szorgalmas protestáns muzsák egyetemi városa ez s mintha még mindig a nagy botanikus, Linné virágszelid lelke lebegne felette: minden emberi szennytől tiszta, idillikus és leirhatatlanul megnyugtató annak a képe. A harmónia, a béke városkája ez, egy szimbolum, amelyről akkor álmodunk, midőn meggyülölve az emésztő világi küzdelmeket, jobb, tisztább levegőbe vágyódunk ibolyák, fenyőfák és nefelejtsék közé, amelyek nem bántanak, mint az emberek, sőt jók hozzánk, mert illatosak s életük tiszta, mint maga a természet, vagy az ártatlan fiatal leányok szüz lelke. Oh de jó itt! Az északi álomország magánya ez: olyan véghetetlen messze vagyunk itt mindentől! Maga Stockholm víziója ott dél felé enyészik el a távolban s mögötte a küzködő egész Európa nyüzsgő földrészét sejti az ember, a gyülölködő népek véres nagy hangyabolyát. Mint kis aranyjátékszerek fénylenek e nyüzsgő hangyabolyon a felséges királyok aranykoronái . . . Olyan távol vagyunk itt mindentől a magas északon, hogy még a világszakok egyensulya is megbillen bennünk: kelet és nyugat egyformán *délre* esik itt már tőlünk . . . Az emberi lélek tava, mely a Fórum küz-

délmei közepette viharosan hullámzik, itt kisimul, tükre kristályhasadásává válik, melyen át a lélek feneketlen mélységeibe pillanthatunk le. Európa moraja nem halatszik többé ide fel... De ha Upsala maga a világvégi magánynak a szimboluma, úgy ez a hely, ahol most ülünk, bizonyára még annak a magánynak is a kvintesszenciája. Gamla-Upsala mellett vagyunk, a skandináv istenek és a régi svéd királyok hajdani székhelyén. Mi maradt meg minde régi dicsőségből? Egy enyészetes kis falu, — az Odhin indus stílü pagodájának a helyére épített szegényes protestáns templom s ez a három-egy-testvér óriás sirhalom. Messzire magaslanak ki az upsalai hullámos síkságból. Ide vannak eltemetve a régi skandináv istenek.

Megdöböntően hangzik a szó: istenek sirhalmi!... Hivatalosan »Kungshögarna«-nak, »Királyhalmok«-nak hívják e szétlapított czukorsüvegforma hegyecskéket s az ásatásoknál tényleg fejedelmi sirokra akadtak itt, de a nép szava, amely lassu, nehéz és mély érzéseiben igazabban tapint minden arkeológiánál, a Thor, Odhin és Freyr nevét adta e csupasz három sirhalomnak. Szimbolikusan akarta jelezni ezáltal, hogy igazában az Istenek Alkonyának a három világdombja ez a magányos három hegy és hogy valójában azok a rótszakálu óriás istenek vannak idetemetve, akik itt éltek, uralkodtak s csak úgy, mint a földi királyok, harczoltak egymás ellen. Hősien küzdöttek és estek el ők a messze déli új vallásfejedelem ellen, ki a szegények istene volt s csak az a véres kereszt vala a fegyvere, amelyre megfeszítették... És önkénytelenül megilletődik az ember e legyőzött istenek sirjánál: itt pihen hát a rótszakálu öreg Odhin; a mennydörgés ura, a pörölyös Thór s a derüs arczu szöke napisten, Freyr, a földnek, Gerdának, a férje, aki

feleségét tavasszal olyan gyöngéden költötte volt fel a Tél-Óriások gletscherkarjaiból! . . . Az istenek és földi királyaik történetének egy határkövénel állunk.

Itt heverünk ennek a középső Odhin-halomnak a tetején. Alattunk emelkedik a bus, lombos temetőtől körülvett ódon protestáns templom, s körülöttünk minden csendes és ünnepies, mint amilyen az északi mithoszok hangulata. Engem elfog a világváltozandóságnak, a Mayanak a melankoliája. S eltöprengek az égi istenek és földi fejedelmek sorsának forgandóságán e mi fagyos sarku planétánkon, mely ismeretlen végtelenségbőljövet, ismeretlen erőktől mozgattatva, ismeretlen czélok végtelenségébe sodortatik tova a Fekete Ūrben, mit gyarló emberi tudatlanságunk tán épp azért, mert a legnagyobb titok Mindensége, nevez: Semmiségnek . . . Az ősi pogány áldomások emlékére egy svéd leány a szomszédos majorból nagy, ezüst pántos szarvakban méhsört hoz fel nekünk. Kissé édeskés, de kellemes, kábitó ital, mely, ahogy az upsalai sikon végig bámulok, szeliden mámorosít el. S ahogy beletemetem az arczom a rőtszakálu nagy isten sirhalmának vad füvei közé, rozmaringos illatukkal s a méhsör mesemondó mámorával epikusán száll fel bennem a meghalt istenek s mithikus őskirályok régi dicsősége.

Mert nagy és félelmes istenek voltak ők, s hatalmuk nem kevésbbé valóságos, mint a többi isteneké, akiknek története, kronológiája és dinasztiai párhuzamosan haladnak a halandó emberek históriájával. Az »emberiség története« mellett, mért nem írják meg az »Istenek történetét? . . .« Furesa czim egy könyvnek. E nagy műnek Renan már megírta ugyan a jelenkorra vonat-

kozó fejezetét... de tán jobban tette volna, ha nem írja vala még meg s nem tépi le egy tulságosan aktuális és bűbajos misztériumról a hit fátyolát. A jelennek, az élőknek nem lehet teljes története, csak a multnak, a halottaknak... Nos és ezek a skandináv istenek már nagyon is halottak, akár csak földi halandó emberek lettek volna. Vajjon hová lettek? Az emberek teremtettek halottaiknak paradicsomokat, van-e az isteneknek haláluk esetére valami saját külön közös paradicsomuk?...

Az »öreg Odhin« genealogiája az indogermántörzsek ősi fészkeiben, Indiában vesz el. A svédek és norvégek emlékében atavisztikusan maradt meg a napnyugati istenvárosnak, a fényes »Asagardnak« a képe. Hisz az előidőkben, mikor keresztes hadjáratokra mentek, nem levén tisztában még az új vallással s nem feledvén el még a régit, eleinte azt hívék, hogy Bizáncz ez a régi Asagard s hogy a régi istenek segélyére sietnek! Csodálatos nagy és naiv tévedései egész koroknak! És a régi iratok nem tudnak eltelni a mesés isten-városnak a fényességével. Az istenek, mondja a mithosz, a kedves napnyugaton építettek a mindenek atyjának, Allvaternek egy óriás palotát, amelyenhez foghatót nem láttak még a földön, amely kívül-belül aranyból való volt, fedelére pedig szinaranypajzsok valának akasztva... Ki lehetett ez az indus főistenség, aki mindeneknek az apja volt s akiben az indogermán fajok ugyszólván mindennek végokát szimbolizálták s Odhinban való kételyeiknek kerestek megnyugtatót? Fia volt Djaush, az akinek nevét a görögök olyan halhatatlanul ferdítették el később Ziu-ra, Zeus-ra, — a rómaiak pedig Ziu-paterre, vagy Jupiterre. ... Belátunk itt kissé az istenek benső családi életébe, melyet ők tekintélyük érdekében hajdanában úgy titkoltak népeik előtt... Hiszen Odhin ezek szerint test-

vére, vagy legalább is unokatestvére Jupiternek . . . Hej pedig mikor az északi gótokat a rómaiak ellen vezeté, nem mondta meg nekik, hogy voltaképp testvér-isten és testvér-nép ellen viszi őket hadba! Hiába, ugy látszik, az istenek éppen olyan önzők voltak, mint maguk a halandó emberek. Nos tehát egy napon Odhin elhagyta a napnyugati indus istenvárost fiaival s Walkyr leányai-val és népét ismeretlen utakon átalvezeté Ázsián, fel az északra, abba a nagy czédruslevél forma országba, melyet addig a déliek közül csak a feníciai kalmárok ismertek, midőn a földet körül folyó Okeanos folyó szélén borostyánkővet szedegettek a sziget partjain. Kik laktak akkor ott, akiket meg kellett hódítani? A Jotne-ok, az óriások, kikben az okoskodó utókor a finnek elődeit akarja felismerni, s a hegyi törpe-koboldok, akikben meg viszont a lappokra akarnak rátalálni. Ezeket pusztította el Odhin, de főleg dinasztájának menydörgés-istene, Thór. Ő ütötte agyon Thjassze óriást is s dobta fel a két szemét az égre, páros csillagnak. Freyr, ki boldog házasságban élt Gerdával, a földdel s a napnak, a békés szerelemnek, a termékenységnek vala az istene, nem sokat harczolt az őslakókkal. Mind a három istennek megvolt a maga napja, mikor áldoztak nekik: Odhiné a szerda volt (Odins-dag, Onsdag, angolul: Wednesday), Thóré a csütörtök (Thors-dag: Donnerstag: Thursday), Freyré a péntek (Freytag). Legtöbb bajuk volt a ravasz törpékkal, kik, miután az ő asszonyaik igen csunyák voltak, csakugy, mint az óriások, »a naptekintetű, sárgahaju és hókeblű« walkyrok, az Odhin asagardi, vagyis ázsiai leányai után leskelődtek s azokat igyekeztek elrabolni. De küzdelmeik hiábavalók voltak s az ország végre is meghódolt azoknak az isteneknek, akik az Asaországból, vagyis Ázsiából jöttek fel az északra.

Minden mitológiának megvan a maga különlegessége. A skandinávokénak legbübájosabb része az, hogy a négy évszak szolgál az istenek életének a keretétül. Görögországban örök tavasz volt s így a görög mitológiából hiányzik is az évszakoknak az a csodás költészete, mely annyi szépséggel ruházza fel az északi istenek életét. Freyr és Gerda, vagyis a nap és a föld szerelme minden tavaszon újra kezdődik, minden tavaszon megszabadítja a napisten a földet a Tél-Óriások gletscherkarjaiból, udvarol neki a termékenység tizenegy aranyalmájával s az első tavaszi éjszakán elveszi feleségül. Mily boldogan élnek az ártatlanság istenének, Baldernek a haláláig, vagyis a nyári napfordulóig, amikor a nap szerelme majd már alább hagy! . . . Őszszel azután mindketten elalusznak az istenek alkonyában. Freyr a nap, mint Siegfried, aki halálakor a folyóba bukik, a szemhatár alá hanyatlik s ott marad egész télen át. Különben hisz Siegfried is csakugy a világosságnak a princípiuma, mint Freyr: mindakettőjük küzdelme a sötétség ellen irányul, a fény és árny egy ugyanazon örök küzdelmének a hősei ők. Ahol az istenek olyan hűek istenasszony feleségeikhez, mint Freyr Gerdához, ott csuda-e, hogy a halandó emberek is hivebbek a feleségeikhez, mint azon a csapodár délen, ahol Zeusz bikának, hattyunak, fellegnak változva csalta derűreborura Junot.

Itt éltek hát ezek a boldog és hű istenek ezeken a földeken, ahol most ülünk. Itt állott Gamla-Upsalában ad Odhin főtemploma, mely, ha jól megfigyeljük az ősrégi skandináv templomok, például a borgundi templom egymás fölé rakott tetejü meglepő pagoda stílusát, valószínűleg nem sokban különbözhetett az indus pagodáktól. Skandináviának minden fontosabb isteni vagy

emberi eseménye ide nyilallik vissza, ebbe az ő s fészekbe. Itt egyesülnek Swithjodnak és Gauthjodnak, vagy svédeknek és a gótoknak az eredetei. A messze aranykorban, midő n a halandó hősök kezdettek kiválni az istenek és a félistenek ködös mithoszából, itt kezdette el az Ynglingák dinasztiája a fentemlített mesés fényü templomot, melyet olyan szépre akartak csinálni, mint az indus asaországi, vagyis ázsiai templomot. Aranyból vala a teteje s rengeteg aranyláncz kerité be a falait. Ekkor kapták a papok az upsalai vidéket javadalmazásul. Különben, hogy az ősidőkben volt a régi otthon, India és a skandinávok között összeköttetés, arra vall az a legenda, mely szerint egyszer a skandináv király, Gylfwe, meglátogatta volna Asagardban *rokonát*, Sigge Fridulfs-son-t, aki a nagy templomban főpap volt ott, s a ki olyan híres böles vala, hogy azt hívék, Odhin támadt fel benne s Odinnak is nevezték el. Gylfwe, a monda szerint, magával hozta volna ezt a főpapot, tizenkét diarjával, papjával együtt Skandináviába, ahol is Sigtunában, a későbbi Maelár-tó mellett nagyszerü templomot épített volna neki. Ennek az Odinnak sok fia volt. Az egyik, Sköld, a dániai Seelandnak lett a királya és pedig felesége, a bűbajos Gefion révén, a monda szerint, a következőképpen: a szép Gefion a hegyi óriás király (finn fejedelem) leánya volt s a fentemlített Gylfwe királytól azt kérte, hogy annyi földet vehessen el hozományképp a férjének, amennyit egyszeri szántásra körül tud szántani. Az upsalai király megengedte. Erre a szép Gefion apjának négy óriását fogta az eke elé s egy rengeteg területet hasított ki az anyaföldből. Az eképp kimetszett földdarabot, melynek helyén azonnal a Maelár-tó keletkezett, tovavitette óriásaival a tengerig s ott beletétette a vízbe szigetnek. Ez lett Seeland, a mai Dánia szive,



OSZK



Országos Széchényi Könyvtár

s itt uralkodtak azután boldogan férjével, Skölddel. Odin másik fia, Saenung, Norvégia királya lett, a harmadik Gaut, pedig Gotland fejedelmévé. De valamennyi fölött azért a főkirály, a Svea-Drott, az upsalai király maradt. Az utolsó upsalai király, aki még Ázsiában született s már ott is fejedelem volt Tirkia-hemben, Yngwe volt, az Ynglinga-dinasztia őse. És hogy milyen csodálatosan erős volt az előidőkben e népek vágyódása a napnyugati, indiai haza után, mutatja az, hogy ez upsalai Ynglinga-királyok a későbbi időkben, midőn a közlekedés már rég megszakadt közöttük és Asagard között, még egyre el-elindultak vissza Ázsia felé, kelet felé, ahová, amint a monda regéli, »valami benső, mély vágyakozás vonzotta őket«. Swegder király így ment el keletre és sohasem tért vissza többé. Mondják, vándorlásai alatt egy törpe egy hegy mélyébe csalta volna be az »öreg Odhinhoz«, s hogy odaveszett volna. Fia, Wanland, ugyanattól a vágytól gyötörtetve ment atyja után napkeletre s szintén sohasem tért vissza többé. Felesége tíz évig várt reá hiába... Csodálatos és fontos adatok e mondák arra a homályos korra nézve, amelyben a skandinávok és isteneik eredete elvész.

És ezzel a korról nyílik meg az északi mondavilágnak az a csodaszép viránya, mely a mi déli mitológiákhoz szokott képzelőnknek annyira különös és új. Itt tünnek fel azok a mesés erejű Ynglinga-királyok, kiket az Odhin parancsai ellenére nem égettek el többé haláluk után, hanem holttesteiket csatalovaikra ültetve, úgy temették el nagy tumulusokba. Itt éltek Upsalában a hősök, kiknek ruhája kék volt, »mint az ég, a tenger, a folyamok s a hegyek mélyéből szerzett fegyvernek való érc« és harczi diszességeik sárgák, »mint az esteli ég fénye, az érett kalász s a hegyek aranya«. E nemzeti

svéd színek mellett csak az upsalai király viselhetett skárlátpiros palástot. Egy viseletben jártak a jó skandinávok mindannyian s az »eine-tracht« szóból ered ma is az ős germán »Eintracht« »összetartás« kifejezése. Az Odhin parancsai, melyek csudaszép allegoriákba burkoltan a »Havamal«-ban, a »nagy énekben« foglaltatnak, valának földi viselkedésük mérvadói. A vitézség és méltányosság mellett telve van ez az aranykönyv praktikus bölcsességgel is.

— Óvatosan lépj be az idegen házba — kezdi; ha gyanura van okod, ülj előbb az ajtó mellé s mielőtt beljebb mennél, pillants a szegletekbe.

— Siess jótéteményeiddel; a szegényeknek s az éhes koldusoknak drága az idő.

— Hallgass az okosak közt. Sok esze legyen annak, aki messzire utazik, az ostoba otthon is megél. Nincs az észnél megbízhatóbb jó barát.

— Jó a más dicsérete, de legjobb a saját kebelé, mert változatos mindaz, ami más keblekben lakozik.

— Mindennek megvan a maga ideje: a bolond éjjel virraszt s nappal fáradt.

— Nagy kerülőt csinálsz, ha a rossz baráthoz kopogtatsz be, még ha melletted lakik is, — közelebb vagy a jó barát, még ha messzire lakik is.

— Ne járj gyakran egy ugyanahoz a házhoz, harag lesz a vigasságból, ha sokat ülsz idegen lóczákon.

— Jó a magad háza, ha kicsi is; mert ur vagy benne. Két kecske meg egy kunyhó, többet ér az, mint másokra bizakodni.

— Amit vigasságra szántál, gyakran bajra teszed félre: sok másként alakul a világ, semmint gondolnád.

— Barátoddal légy igaz barát, ajándékát mindig

ajándékkal viszonzod, emellett marad meg a barátság a legtovább.

— Barátod barátaival barát légy, de ellenségeivel ne légy jól.

— Cselt csellel: a bizalmatlan barátot szóval tartsd.

— Az utszéli leveletlen fa elszárad: elpusztul az is, akinek nincs barátja.

— Korán kelj: a heverő farkas sohse fog bárányt, az alvó wiking se győz soha.

— Egyhez légy bizalommal, de ne kettőhöz, mert amit hárman tudnak, tudja azt már az egész világ.

— Korán vetődtem némely hová, máshová meg későn értem, majd nem volt még meg a lakoma, majd meg a végét járta már; idejében sohse jöhet kellemetlen vendég.

— Jobb leánynál a fiu, még ha erőtlen gyermek is: látod azt a run-követ amott! a fiu állította oda az apjának.

— Elvész a marha (gazdagság) elhal a barát, elhalsz te magad is, — de tudok én egy valamit, ami nem vesz el; a halotról mondott ítélet.

— Este dicsérd a napot, az asszonyt halála után, a kardot csata végén, a jeget, ha rajta vagy s a méhsört, ha megittad.

— Sohse higj az égő lángnak, a törekeny ijznak, az alvó farkasnak; óvakodjál a gyökeretlen fától, a szálló hullámtól, a repülő nyiltól, az összehuzódó kigyótól, a tánczoló medvétől s vigyázz a menyasszony mentegető szavaira.

— Könnyelmű asszonynyal való barátság olyan, mint mikor szegetlen patkós lóval vágatsz a jégen át.

— Ne itéld meg más ember vonzalmait, csak a gondolat tudja, mi vagyon a sziv mellett, csak te magad ismered a magad vonzalmaid.

— Gyakran látogasd meg jóbarátodat, mert meggyomosodik az utatok, ha ritkán jártok rajta.

— Ne gunyold az érkező idegent: nincsen olyan ember, aki olyan jó volna, hogy hibája ne lenne és nincsen olyan rossz ember, hogy valami hasznát ne lehetne venni...

És mint mindmegannyi sugárszép virágok, nőnek ki ez északi mondavilág mély rengetegéből azok a sárgahaju, bájos gót hercegekisasszonyok és királyleányok, kiknek lelketükre tiszta, mint az erdei források vize s szemük olyan naivan, hiven kék, mint ez az upsalai ég. A derengő skandináv történet homályában, amelyen felváltva vágtatnak át egy hosszú, véres rohamban a finnek, dánok, skótok s az ázsiai hunok, a rőt-szakállu upsalai királyok, az Asmundok, Yngwarok, Sigurdok, Ingemundok, Ulrichok és Erichek mellett ott látjuk, mint szelid liliumokat: a szép Yngeborgokat, Hildigunokat, Signildeket, Thyrákat, Yrzakat és Malfrédeket. Szinte mosolyogva állanak a vihar mellett, amely gyakran letöri őket, de soha szégyenbe nem hajtja tiszta homlokukat. Szelidek, kedvesek, hüek s a századok kódén át olyan ideálisaknak tetszenek! Boldogok vagy boldogtalanok, de mindig nemesek. Yngeborg tizenhat sebből vérző kedvese, Hjalmár után hal. Agadenka, »kinek keble olyan tiszta volt, mint a frissen hullott reszkető hó« atyja kezétől a skót hősert, Fingalért hal meg, kit a skótok mondáikban hó-királynak neveznek. Némelyikök valóságos hősnő volt; így Herwáról énekli a bárd, hogy ez a hercegnő egymaga tizenkétezer embert ölt meg a »kék erdőben«... Meghalnak e szép szőke leányok s a monda homályában tovaszáguldanak fehér testük felett a véres skandináv istenek. Vezetik az upsalai királyokat mesés diadalokra. Oesten király elmegy és

meghódítja Norvégiát, beveszi annak a fővárosát, Thronthjemet s fiát megteszi oda királynak. Mikor ezt a fiut a norvégek alattomosan megölik, dühödten üt rajtuk s *kutyáját*, Sört teszi meg királynak. A norvégek kénytelenek elfogadni s így a norvég királyok lajstromában egy svéd kutya szerepel fejedelemképp. E kutyának, mondja a történet, külön udvartartása és külön kamarásai voltak . . . Ez azonban annyira megszegényítette volna a lakosokat, hogy nagyrészüket kivándorolt Izlandba. A bizarr legendák közé tartozik az is, amely arról a svéd medvéről regél, mely egy dán királyi háznak lett az ősapjává. Ez a medve ugyanis, melyről különben megjegyzi a krónika, hogy valószínűleg varázslatosan állattá változtatott ember volt csupán, elrabolta egy svéd nemesnek a pázsiton játszó virágszép leányát, magával vitte barlangjába s ott igen jól bánt vele. Mikor ezt a medvét, mivel sok marhát rabolt a környéken, végre megölték, akkor akadtak csak rá a leányra, kinek azonban ekkorra már gyermeke volt bozontos urától. E fiut medvének, vagyis Björnnek keresztelték el, s ennek a családjára uralkodott később Dániában . . . Messze vitték az északi istenek népeiket: nemsokára megjelenik az óriás Gangerolf, aki akkora volt, hogy nem találván lovat maga alá, gyalog járt mindenütt, — megjelenik a Nagy Károly udvarában s kényszeríti annak fiát, hogy hűbérbe adja neki Normandiát. Mikor hűbéri lábsókra szólították a róthaju wikinget, ez, nem lévén szokva az ily megalázkodáshoz, úgy felrántotta a császár lábát, hogy az majd hanyatt esett. De azért mégis oda kellett adnia Gangerolfnak a leányát, a wiking azonban e házasság előtt megkeresztelkedett s Róbert néven csakugyan első hercege lett Normandiának . . .

Ahogy így soká ott ültünk az Odhin halmán, lassankint ránk esteledett az a szép svéd nyári délután. Az upsalai síkság távlata elhomályosodott, az alattunk levő templom a kis temető fáival sötét egyvelegbe olvadt össze s a szomszédos isteni sirhalmok körvonalai ijesztő feketére élesedtek ki. És nekem ekkor eszembe jutott, hogy eljött egy idő, mikor ez alattunk nyugvó skandináv istenekre is elkövetkezett életük napjának az Alkonyata. Eljött a halálnak egy tele, amelyben Gerda istennő örökre elaludt a Tél-óriások gletscher-karjai közt, el Odhin és Thor is; eljött az Istenek Alkonyának az örök sötétsége, mely után nem költötte föl feleségét többet Freyr tavasszal! Egy óriás kereszt emelkedett délen az új vallás új ege felé, mely voltaképp csak a régi ég maradt s amelyben azelőtt ezek a hősies istenek laktak . . . Feljött Szent-Asnagarius, a svédek megtérítője, elbukott Erich Saegerfell, az utolsó pogány király s végre Ingemund, az upsalai fejedelem egy napon felgyújtotta a gamla-upsalai világfényes Odhin-templomot, ahol a vakbuzgó pogányok még soká ellentálltak az új hitnek s tovább áldoztak Thornak. Elpusztultak híres ékességei s az az ösmeretlen, örökzöld természetű fa, mely alatt Thor, Odhin s a felesége, Frigga, hajdanában ültek. Csakhamar a helyébe építették ezt a mostani ősrégi templomot, mely itt sötétlik alattunk s melyben csak nemrégiben bámultuk a nagy Celsius sirját. A régi istenek hősiesen küzdöttek még egy darabig a Galileai ellen s e küzdelemben lettek mártirokká az északi szentek: Szent Wallfried, Szent Eskil, Szent Stefanus és Szent Dávid, a nők közül pedig Szent Mathild és Szent Heléna. De mindhiába volt e véres küzdelem: öregek voltak már a régi istenek, el kellett veszniök. Ulfilas, a későbbi upsalai érsek, felhozta a codex argen-

teust, az evangéliumoknak ama hirneves fordítását, melyet délelőtt bámultunk meg az egyetemi könyvtárban s mely ma egyedüli emléke a régi gót nyelvnek. Vörös pergamentre vagyon írva arany és ezüst betűkkel: a mérhetetlen becsü codexet 1648-ban ejtették zsákmányul Prágában a Christina svéd királynő generálisai s az ő könyvtárnokától, Vossiustól vette volt meg az egyetem négyszáz riksdalerért. A XIII. században azután megkezdtek az upsalai domot, mely a muló századok folyamán tömegesen telt meg azoknak a hősöknek és fejedelmeknek a sirjaival, kik a kereszténységért elvérzettek. Még egy lelki forradalmon ment át Upsala: a legelső protestáns. Szent Pál hite győzött Lutherrel a Szent Péter római utódai ellenében. Sok vérbe került ez is: a Gusztáv Adolfok, a Sturok, Banérek és Oxenstjernák vérebe, de ezután végre béke következett el az Odhin régi városára. Az ország székhelyét már rég Stokholmba tették volt át, Gamla-Upsala elpusztult, Upsalában pedig, melyet oly királyi felséggel hivatnak hajdan Up-salanak, »magas termek«-nek, a szelid, szorgalmas egyetemi muzsák ütötték fel tanyájukat. És én, ki délelőtt a »Botanicorum Princeps« Linné kertjében heverésztem s a forgandó szerencse négylevelü lóheréit kerestem annak a buja zöld füve közt: hosszan elgondolkoztam ott a világháborúk e nagy csatái felett, melyeknek vérrel áztatott csata-terén utóbb az a békés, kontemplatív, viráglelkü fűvész szedte az ő ártatlan ibolyáit . . . Ilyen a sors: a romokon fű zöldül ki, s az azokat a romokat épített hősök helyére szelid tudósok jönnek, kik a porladó falakon virágot szednek, s hosszan el-elmélkednek azoknak egyszerű, néma élete felett. Melyik az igazi élet, — ez, vagy az a másik? . . .

Este van. Hűvös északi este lett a mosolygó svéd

TARTALOM

A MÁSODIK KÖTETHEZ.

II. Olaszország.

	Oldal
I. A Veronese szép szőke asszonya	1
II. Cinquecento	12
III. A Giulietta erkélye	22
IV. Cinquecento-szerelem	32
V. Cinquecento-szerelem	42

III. Az éjféli nap országából.

(Skandináviai levelek.)

I. A vikingek tengerén	57
II. Stavanger	70
III. Bergen	83
IV. A fjordok közt	94
V. Az éjszaki sarktéritőn	106
VI. Madame Walkyrie	118
VII. Lappok és bálnák	132
VIII. A nordkap	146
IX. Krisztiánia	160
X. A koronátlan Wiking-királynál	169
XI. Riddarholmskyrka	183
XII. A marsallbot legendája	194
XIII. Istenek sirhalmái	207



Pekár Gyula egyéb munkái:

Dodo főhadnagy problémái.

Homályban.

Lavina. (Regény.)

Az aranykeztyüs kisasszony.

Hatalom. ((Regény.)

A szoborszép asszony.





BUDAPEST.
AZ ATHENAEUM R. T. NYOMÁSA.
1898.



Országos Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

